

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
KAMU HUKUKU ANABİLİM DALI
KAMU HUKUKU PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

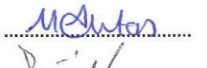
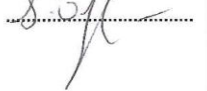
DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ,
AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLARI

Uğur KARAKUŞ

DANIŞMAN
Prof. Dr. Melda SUR

İZMİR - 2015

YÜKSEK LİSANS
TEZ/ PROJE ONAY SAYFASI

Üniversite	: Dokuz Eylül Üniversitesi	2012801527
Enstitü	: Sosyal Bilimler Enstitüsü	
Adı ve Soyadı	: UĞUR KARAKUŞ	
Tez Başlığı	: Diploması Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, Ayrıcalık ve Bağışıklıkları	
Savunma Tarihi	: 28.09.2015	
Danışmanı	: Prof.Dr.Ayşe Melda SUR	
JÜRİ ÜYELERİ		
<u>Ünvanı, Adı, Soyadı</u>	<u>Üniversitesi</u>	<u>İmza</u>
Prof.Dr.Ayşe Melda SUR	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Yrd.Doç.Dr.Münevver AKTAŞ	DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ	
Prof.Dr.İşıl ÖZKAN	YAŞAR ÜNİVERSİTESİ	
Oybirliği ☒		
Oy Çokluğu ☐		
UĞUR KARAKUŞ tarafından hazırlanmış ve sunulmuş "Diploması Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, Ayrıcalık ve Bağışıklıkları" başlıklı Tezi ☒ / Projesi ☐ kabul edilmiştir.		
Prof.Dr. Mustafa Yaşar TINAR Enstitü Müdür V.		

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, Ayrıcalık ve Bağışıklıkları” adlı çalışmanın, tarafımdan, akademik kurallara ve etik değerlere uygun olarak yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

...../...../2015

Uğur KARAKUŞ

ÖZET
Yüksek Lisans Tezi
Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, Ayrıcalık ve Bağışıklıkları
Uğur KARAKUŞ

Dokuz Eylül Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Kamu Hukuku Anabilim Dalı
Kamu Hukuku Programı

Uluslararası ilişkilerin sürdürülebilmesi ve gelişmesi için gerekli olan en önemli araçlar olan diplomasi temsilcilerinin, hukuki statüsünün ve bu statünün en önemli yönünü oluşturan ayrıcalık ve bağışıklıkların belirlenmesi ihtiyacı, bu hususta pek çok uluslararası kodifikasyon çalışmasını zorunlu kılmış, nihayet bu çalışmalar 18 Nisan 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ile sonuçlanmıştır. Diplomasi temsilcileri ve temsilcilikleri ile ilgili konulara bu Sözleşmede açıklık kazandırılmıştır. Ancak zamanla bu hükümlerin, tam olarak uygulanıp uygulanmadığı sorunu ortaya çıkmıştır.

Bu konu, “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü, Ayrıcalık ve Bağışıklıkları” başlıklı yüksek lisans tez çalışmamızda üç ana başlık altında incelenmiştir. İlk olarak diplomatik ilişkilerin tarihi gelişimi genel olarak incelenmiş, farklı medeniyetlerin bu sürece katkılarına değinilmiştir.

İkinci kısımda ise, Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi çerçevesinde diplomasi temsilcileri ve görevlileri tanımlanarak, görevlerinden bahsedilmiş ve bu görevlerin sınırları çizilmiştir.

Çalışmanın son kısmında ise yine Sözleşme çerçevesinde diplomasi temsilcileri ve görevlilerinin ayrıcalık ve bağışıklıkları incelenmiş, bu konuda uluslararası alanda yaşanmış meşhur örnek olaylar ve davalar incelenerek, kuralların uygulanmasının önemi gözler önüne serilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi Temsilcileri, Diplomatik İlişkiler, Ayrıcalık ve Bağışıklıklar, Diplomasi.

ABSTRACT
Master's Thesis
Legal Status of Diplomatic Representatives, Privileges and Immunities
Uğur KARAKUŞ

Dokuz Eylül University
Graduate School of Social Sciences
Department of Public Law
Public Law Program

Diplomatic representatives are the most important tools to maintain and develop international relations, so that the legal status of diplomatic representatives and specifying the privileges and immunities which constitute the most important aspect of this status have been necessary. International codification work on these issues has finally resulted with the Vienna Convention on Diplomatic Relations of 18 April 1961. This Convention has made matters related with the diplomatic representatives and representative offices clear. However, in the progress of time, the problem whether some of the provisions are duly implemented or not has arisen.

This issue has been examined in three main parts in our master thesis titled "The Legal Status of Diplomatic Representatives, Privileges and Immunities". Firstly, the general historical development of diplomatic relations is examined and contributions of different civilizations to this process have been mentioned.

In the second part, diplomatic representatives and officials are defined and their tasks with the boundaries of these duties have been examined within the framework of the Vienna Convention on Diplomatic Relations.

At the last part of the study, the privileges and immunities of diplomatic representatives and officials are examined, and the importance of implementing the rules are displayed examining some famous case studies and trials on this issue.

Keywords: Diplomatic Representatives, Diplomatic Relations, Privileges and Immunities, Diplomacy.

DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİNİN HUKUKİ STATÜSÜ, AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLARI

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.
YEMİN METNİ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	xi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK-DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

I. DİPLOMASİNİN TANIMI	3
A. TARİHİ GELİŞİMİ	4
1. Diplomasinin Ortaya Çıkışı	4
2. Hititler’de ve Mısır’da Diplomasi	5
3. Eski Yunan’da Diplomasi	7
4. Romalılarda Diplomasi	11
5. Bizans Döneminde Diplomasi	13
6. Çin Uygarlığında Diplomasi	15
7. Japonya’da Diplomasi ve Evrimi	19
8. İran’da Diplomasi ve Evrimi	22
9. Osmanlı’da Diplomasi	26
a. Genel Olarak	26
b. Fransız İhtilali’nin Etkisi	30
c. II. Mahmut Dönemi	31
10. Avrupa’da Modern Diplomasiye Geçiş	31

a. İlk Sürekli Diploması Örnekleri	31
b. Öndegelme ve Doruk Diploması	33
c. Sürekli Diplomasının Yayılması	34
d. Diplomasının Kurumsallaşması	34
e. Çok yanlı Diplomasiye Geçiş	35
f. 18. Yüzyılda Diploması	36
g. Kongreler Dönemi	37
h. La Haye Konferansları	39
ı. Milletler Cemiyeti'nin Çabaları	40
i. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun Çalışmaları ve 18 Nisan 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi	41

İKİNCİ BÖLÜM

DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİ VE GÖREVLERİ

I DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİ VE GÖREVLİLERİ	43
A. Sürekli Diploması Temsilcileri	43
1. Devletler Nezdindeki Diploması Temsilcileri Ve Görevlileri	43
2. Corps Diplomatique	45
3. Uluslararası Örgütler Nezdindeki Diploması Temsilcileri Ve Görevlileri	46
B. Geçici (ad hoc) diploması temsilcileri	47
II. DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİNİN GÖREVLERİ	47
A. Göreve Başlama	47
1. Agreman Alınması	47
2. İtimatname	49
3. Misyon Şefi Haricindeki Personelin Durumu	49
4. Uluslararası Örgütler Nezdindeki Sürekli Diploması Temsilcilerinin Atanması	50
5. Geçici Diplomatik Heyetlerin Durumu	51
6. Görevlerin İçeriği ve Sınırlamaları	53
a. Görevlerin İçeriği	53
b. Görevlerin Sınırlamaları	56

c. Uluslararası Örgütler Nezdindeki Sürekli Diplomatik Misyonların Görevleri	57
II. GÖREVİN SONA ERMESİ	58
A. Geçici Görevlerin Tamamlanmış Olması	59
B. Temsilcinin İstifası, Terfî, Emeklilik Veya Ölümü	59
C. Temsilcinin Geri Çağırılması	60
D. İki Ülke Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Son Bulması	61
E. Savaş Hali	62
F. Devlet Başkanı Değişikliği	62

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİNİN AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLARI

I. GENEL OLARAK DİPLOMATİK AYRICALIKLAR	64
A. AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLARIN İÇERİĞİ	66
1. Diplomatik Personelin Ayrıcalık ve Bağışıklıkları	66
a. Şahıs Dokunulmazlığı	66
(1) Şahıs Dokunulmazlığının Birinci Yönü	66
(2) Şahıs Dokunulmazlığının İkinci Yönü	68
b. Haberleşme Dokunulmazlığı	70
(1) Genel Olarak	70
(2) Diplomatik Çanta	71
(3) Diplomatik Kurye	73
c. Seyahat Dokunulmazlığı	74
d. Yargı Bağışıklığı	75
(1) Genel Olarak	75
(2) Tanıklık	77
(3) Cezai Yargı Bağışıklığı	78
(4) Hukuki Yargı Bağışıklığı	81
e. Vergi Bağışıklığı	84
f. Gümrük Bağışıklığı	85
g. Diğer Bazı Ayrıcalıklar	86

2. Binalarının Dokunulmazlığı	87
a. Misyon Binası Kavramı	88
b. Bina Dokunulmazlığının Birinci Yönü	89
(1) Diplomatik Sığınma	89
(2) Haya de la Torre Davası	91
c. Bina Dokunulmazlığının İkinci Yönü: Koruma Yükümlülüğü	94
d. Binaların Temini	95
e. Misyon Eşya ve Araçlarının Dokunulmazlığı	95
f. Arşiv ve Belgelerin Dokunulmazlığı	96
g. Tahran'daki ABD Büyükelçilik ve Konsolosluk Personeli Davası	96
(1) Uyuşmazlığın Ortaya Çıkışı	96
(2) Divanın Kararı	100
3. Diğer Personelin ve Diplomatik Personelin Ailesinin Ayrıcalık ve Bağışıklıkları	104
a. Diplomatik Personelin Aile Üyeleri	104
b. İdari ve Teknik Personel ve Aile Üyeleri	104
c. Hizmet Personeli	105
SONUÇ	106
KAYNAKÇA	110

KISALTMALAR

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
NATO	North Atlantic Treaty Organization
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
s.	Sayfa No
ss.	sayfa sayısı

GİRİŞ

Diplomasi, insanoğlunun topluluklar halinde yaşamak zorunda kalmasıyla başlayan ve bu toplulukların kendi aralarında da farklı gruplara ayrılmasıyla devam eden süreçte bu grupların birbirleriyle iletişime geçme mecburiyetinden doğmuş ve tarih boyunca, sosyal bir varlık olan insanoğlunun gelişmesi adına vazgeçilmez bir unsur olmuştur. İnsanlık adına bu kadar büyük bir öneme sahip olan diplomasi'nin yürütülebilmesi için gerekli olan araçlar ise haberciler, yani elçilerdir.

Bu nedenle çalışmanın ilk kısmında “elçilik” kavramının doğuşu ve tarihi gelişimi ele alınmıştır. İlkel kabilelerden itibaren kullanılmak zorunda olunan bu yöntemin ilk denemelerinden habercinin mesajı iletemeden katledilmesi veya zarar görmesi gibi olumsuz sonuçlar alınması, bu konuda çeşitli önlemler alınmasını ve kurumsallaşmayı kaçınılmaz kılmıştır. Bu çalışmanın ilk kısmında, bahsedilen kurumsallaşmanın; Hitit, Mısır, Antik Yunan, Roma, Bizans, Çin, Japonya, İran ve Osmanlı gibi çeşitli medeniyetlerdeki gelişimi ayrı ayrı incelenmiş, bu medeniyetlerin her birinin bu kurumsallaşma sürecine yaptığı katkıya dikkat çekilmiştir. Daha sonra modern diplomasiye geçiş sürecinde Avrupa Medeniyeti'nin rolü ve bu coğrafyada başlayan ilk sürekli diplomasi örneklerinden bahsedilmiştir. Ardından bu gelişim sürecinde önemli yer tutan öndegelmeler, doruk diplomasisi, çok yanlı diplomasi, sürekli diplomasi'nin kurumsallaşması ve yaygınlaşması gibi kavramlara değinilerek, 18. yüzyıl diplomasisi, Kongreler Dönemi, La Haye Konferansları ve uluslararası örgütlerin bu konudaki kodifikasyon çalışmaları incelenerek, diplomasi temsilcilerinin hukuki statüsünü belirleyen en temel uluslararası metin olan 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin oluşum süreci anlatılmıştır.

Çalışmanın ikinci kısmında ise, bahsedilen sözleşme hükümleri çerçevesinde ilk olarak diplomasi temsilcileri ve görevlilerinin tanımlama ve sınıflandırması yapılarak, göreve başlama süreçlerindeki ağırlık ve itimatname kavramlarından bahsedilmiştir. Ardından yine söz konusu Sözleşme çerçevesinde diplomasi temsilcilerinin görevleri sayılarak, bu görevlerin sınırlandırıldığı durumlar da ayrıca belirtilmiştir. Daha sonra da diplomasi temsilcilerinin görevlerinin hangi durumlarda sona ereceği sayılarak, geçici görevlerin tamamlanmış olması, temsilcinin istifası,

terfi, emeklilik veya ölümü, temsilcinin geri çağırılması, iki ülke arasındaki ilişkilerin son bulması, savaş hali ve devlet başkanı değişikliği durumları ayrı ayrı incelenmiştir.

Çalışmanın son kısmını ise diplomasi temsilcilerinin hukuki statüsü açısından hayati öneme sahip olan diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklar konusu oluşturmuştur. Burada da ilk olarak diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklardan genel hatlarıyla bahsedilmiş, bu konudaki çeşitli teoriler anlatılmıştır. Daha sonra ayrıcalık ve bağışlılıkların içeriği ele alınarak, diplomatik personelin şahsi dokunulmazlığı, haberleşme dokunulmazlığı, seyahat dokunulmazlığı, hukuki yargı bağışıklığı, cezai yargı bağışıklığı, vergi bağışıklığı, gümrük bağışıklığı ve bazı diğer bağışıklıkları incelenmiş, diplomatik binaların dokunulmazlığı konusu üzerinde ise ayrıca durulmuştur. Bu kapsamda diplomatik misyon binası kavramına açıklık getirilerek, misyon binalarının dokunulmazlığının çeşitli yönleri ele alınmış, bilhassa, bu hususta önem arz eden “diplomatik sığınma” kavramı incelenmiş ve bu konu hakkındaki en bilindik örnek olan “Haya de la Torre” davasından bahsedilmiştir. Ardından misyon binalarının temini, eşya ve araçlarının dokunulmazlığı, arşiv ve belgelerinin dokunulmazlığı gibi hususlara değinilerek, çalışmada bahsedilen ayrıcalık ve bağışıklıkların birçoğuyla ilgisi bulunan “Tahran’daki ABD Büyükelçilik ve Konsolosluk Personeli Davası” irdelenmiştir. Bahsedilen uyuşmazlığın ortaya çıkış süreci anlatıldıktan sonra konuyla ilgili Uluslararası Adalet Divanı kararı da ayrıca incelenmiştir. Son olarak da diplomatik personelin aile mensuplarının ve diplomatik personel dışındaki misyon personelinin ve ailelerinin ayrıcalık ve bağışıklıkları incelenerek çalışma tamamlanmıştır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK-DİPLOMATİK İLİŞKİLERİN TARİHİ GELİŞİMİ

I. DİPLOMASİNİN TANIMI

Günümüz dilinde “diplomasi” kelimesi; dış siyaset, müzakere, ya da bu müzakerelerin yürütülmesinde başvuru yöntemleri ve kullanılan mekanizma gibi birbirinden farklı anlamlarda kullanılmaktadır.¹ Sözcüğün kökeni ise Eski Yunancadaki ikiye katlama anlamına gelen “diploma” kelimesine dayanmaktadır. Eski Yunan’da ve Roma İmparatorluğunda, devlete ait resmi belgelerin tamamı ve bazı ayrıcalıklar dağıtan ve yabancı topluluklarla ilişkileri düzenleyen belgeler, katlanmış biçimlerinden dolayı, “diploma” olarak adlandırılmaktaydı.²

Zamanla resmî belgeleri deşifre etme ve arşivleme için profesyonel kâtipler görevlendirilmiş ve bu faaliyetlerin adına ‘diplomasi’ denilmeye başlanmıştır. Kavramın günümüzdeki anlamıyla kullanımı ise ancak on sekizinci yüzyılın sonunda mümkün olacaktır. Bu dönemde bir İngiliz devlet adamı olan Edmund Burke, diplomasi kavramını ilk kez devletlerarası ilişkilerdeki yetenek ve strateji anlamında kullanmış, aynı zamanda üyelerinin “diplomat” diye adlandırıldığı, aslında bugünkü “diplomatik misyon” a tekabül eden “diplomatik kurul” kavramını da ortaya atmıştır. Bu sayede ‘diplomat’ sözcüğü de ilk kez kullanılarak uluslararası hukuk literatüründeki yerini almıştır.³

Diplomasi kavramının Burke’nin kullanımına yakın olmakla birlikte birçok farklı tanımı mevcuttur. En geniş tanımı devletlerarası ilişkileri idare sanatı ve bu sanatın uygulama alanı şeklinde yapılabilir.⁴ Başka bir görüşe göre ise diplomasi, devletler arasındaki resmi ilişkilerin yürütülmesindeki zekâ ve inceliklerdir.⁵ Daha dar bir ifadeyle diplomasi, özel hukuki korumaya sahip olan ve yabancı ülkelerde mukim

¹ Harold Nicolson, **Diplomasi**, çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1970, (Diplomasi), ss. 17-18.

² Kamuran Reçber, **Diplomasi ve Konsolosluk Hukuku**, Dora Yayınevi, Bursa, 2011, s. 3.

³ Hüner Tuncer, **Diplomasinin Evrimi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, (Evrim), s. 19.

⁴ Kemal Girgin, **Çağdaş Politika ve Diplomasi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975, s. 134.

⁵ Hüner Tuncer, **Küresel Diplomasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2006, (Küresel), s. 15.

bulunan diplomatların dış politika uygulama eylemleridir⁶. En dar anlamı ise bir devletin siyasî konulardaki görüşlerini diplomatik temsilcileri vasıtasıyla diğer devletlere iletmesi sürecidir.⁷

A. TARİHİ GELİŞİMİ

1. Diplomasinin Ortaya Çıkışı

Kökeni insanoğlunun gruplaşmaya başladığı tarihlere kadar uzanan diplomasi, ilk toplumsal örgütlenmelere paralel olarak ortaya çıkmıştır.⁸ İlk diplomasi örnekleri, toplumlar arasında avlanma sahalarının sınırlarının çizilmesi konusunda yapılan anlaşmalar olarak kabul edilmektedir.⁹

Tarihten önceki savaşlarda ilkel kavimler yaralılarını ve ölülerini toplamak maksadıyla savaşa ara vermek istediklerinde, bu isteklerini karşı tarafa bildirmek için haberciler yollarlardı. Bu habercilerin henüz mesajları iletemeden katledilmeleri müzakereleri engelleyeceğinden, habercilere bazı imtiyazlar ve dokunulmazlıklar sağlanmıştı. Bu dokunulmazlıklar zamanla elçilerin kutsal olduğunun düşünülmesine yol açmıştı.¹⁰ İlkel kavimler, aralarındaki savaşlara ara vermenin yanında diğer bazı ortak problemlerini müzakere etmek maksadıyla da birbirlerine özel yetkilere sahip temsilciler gönderirlerdi.¹¹ Bu anlamda, tarihte uygulanan ilk diplomasi yönteminin ‘ad hoc’ diplomasi olduğu söylenebilir. İlk olarak Eski Yunan devletlerinde görülen ad hoc diplomaside, belirli bir misyonla görevlendirilen ve geçici olarak yabancı ülkeye gönderilen diplomasi temsilcileri, bu misyonu tamamladıktan sonra ülkelerine geri dönerlerdi.¹² Eski Mısırlılarda ve Hititlerde elçilerin başlıca görevleri olan krala

⁶ Temel İskit, **Diplomasi**, Genişletilmiş 4. Bası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012, s. 9.

⁷ Faruk Sönmezoğlu, **Uluslararası Politika Dersleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990, s. 54.

⁸ Gökhan Erdem, **Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 7.

⁹ Harold Nicolson, **The Evolution of Diplomatic Method**, Cassell Publishers, London, 1954, (Method), s. 2, Erdem, s. 7.

¹⁰ Nicolson, Diplomasi, ss. 21-22.

¹¹ Hüner Tuncer, **“Eski” ve “Yeni” Diplomasi**, 2. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995, (Eski), s.14.

¹² Alkım Uygunlar, **Osmanlı İmparatorluğu’nda Modern Diplomasi ve Murahhashık Kurumu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007, s. 5.

ait tebrik, başsağlığı mesajlarını ve armağanları diğer hükümdarlara ulaştırmak bu uygulamaya örnek gösterilebilir.¹³

Diplomasi, 15. yüzyılda ad hoc niteliğinden uzaklaşarak, daimî diplomasi yöntemine dönüşmeye başlamıştır.¹⁴ Bunun nedeni, teknolojik gelişmelerin de etkisiyle artan uluslararası ilişkilerin sürekli bir nitelik taşıması yönünde bir gereksinimin ortaya çıkmasıdır.¹⁵

2. Hititler’de ve Mısır’da Diplomasi

Bu dönemin diplomasi anlayışını yansıtan en önemli kaynaklar, devletler ve devlet başkanları arasındaki resmi yazışmalardır. Özellikle Amarna mektupları denilen ve dönemin büyük kralları, küçük şehir beyleri ile bazı firavunlar arasında geçen bu yazışmalar, yaklaşık elli yıllık bir dönemin politik gelişmelerine ışık tutmaktadır¹⁶. Milattan Önce 1278 tarihinde Hititler ile Eski Mısırlılar arasında akdedilen Kadeş Barış Antlaşması ise milletlerarası hukuk tarihi açısından önemlidir. Döneminin en önemli uluslararası belgesi sayılacak bu antlaşma sayesinde uzun bir süre bölgeye barış hakim olabilmıştır.¹⁷

Hititlerin diğer devletlerle yaptığı antlaşmalara da bakıldığında zaman, bu devletin diğer devletlerle olan ilişkilerinde aşağıdaki sınıflandırmaya göre hareket ettiği söylenebilir:

- 1) *“Hitit konfederasyonunun müttefiki olan büyük devletler,*
- 2) *Hitit konfederasyonuna bağımlı olan küçük krallıklar,*
- 3) *Düşman ülkeler”*¹⁸

Bu sınıflandırmaya göre Hitit devleti ile eşit haklara sahip sayılan sadece müttefik devletlerdi ve yalnızca bu devletlerle yapılan antlaşmalarda karşı tarafın çıkarları ve talepleri eşit derecede kabul edilirdi. MÖ 1278 tarihinde Hitit kralı III. Hattusilis ile Mısır firavunu II. Ramses arasında akdedilen Kadeş Barış antlaşması bu

¹³ Hüner Tuncer, “Tarihte ve Günümüzde Ad Hoc Diplomasi”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt: 4, Sayı: 1, İstanbul, 1984, (Ad Hoc), s.52.

¹⁴ Erdem, s. 69.

¹⁵ Seha Meray, “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11 Sayı: 3, s. Ankara, 1956, (Statü), s. 81.

¹⁶ Tuncer, Evrim, ss. 20-21.

¹⁷ Reçber, s. 5.

¹⁸ Tuncer, Eski, ss. 14-15.

eşitliğin bir örneği sayılabilir. Birbirlerine ‘biraderim’ şeklinde hitap edebilecek kadar yakın olan bu müttefik krallar, birbirlerine elçiler ve hediyeler gönderir, ortak dostluklar kurabilir veya düşman belirleyebilirlerdi. Hitit devletinin müttefik saydığı devletlerin başında Babil, Mısır ve Asur devletleri gelmekteydi.¹⁹

Hitit devletine bağımlı olan krallıklarla Hitit devleti arasında akdedilen antlaşmalarda ise şartlar eşit değildi. Bu antlaşmalarda Hitit devletinin çıkarları her zaman daha önemli kabul edilirdi.²⁰

Bu dönemde milletlerarası ilişkilerde yaygın olarak kullanılan dil Akad dili olmasına ve büyük devletlerle ya da Mezopotamya çevresindeki bölgelerde kendisine bağlı devletlerle yaptığı antlaşmalar Akad dilinde yazılmasına rağmen Hitit Devleti, kendisine bağlı beyliklerden Anadolu’da bulunanlarla yaptığı antlaşmalarda Hitit dilini kullanmıştır. Bu antlaşmalar şu dört bölümden oluşurdu; tarihi önsöz, amaca giriş, koşullar ve yemin tanığı tanrıların anılması. Arşivlenmek üzere kil tabletlere yazılan antlaşma, ayrıca değeri antlaşmanın diğer tarafı olan devletin diplomatik statüsüyle ve büyüklüğüyle orantılı olarak değişen madeni levhaların üzerine işlenirdi.²¹

Hititlerde ve Eski Mısırlılarda antlaşmaların dokunulmazlığı ilkesine büyük önem verilmiş ve bu ilke büyük bir ciddiyetle uygulanmıştır. “*Örneğin, Kadeş Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Mısır kralı II. Ramses Mira kralına yazdığı bir mektupta şöyle demektedir: biz biraderimle ant içtik ben ona karşı sana yardım edemem. Hitit kralı III. Hattusilis de Babil kralı Kadaşman Enlil’e Mısır kralı ve ben kardeş olduk ve şu kararı verdik: biz kardeşiz ve bunun için bir düşmana karşı ortak savaşacağız ve bir dosta karşı ortaklaşa dost olacağız, demektedir*”²²

Eski Mısırlılar ve Hititler, barış ortamını sağlamak için sadece antlaşmalar yapmakla yetinmemiş, ‘diplomatik evlenme’ yöntemini de aktif biçimde kullanmışlardır. Mısırlı ya da Hititli kralların aileleri diğer devletlerin krallarının aileleriyle akrabalık bağı kurarak güçlü birer müttefik olmuşlardır. Örneğin, Mısır Kralı III. Amenofis (MÖ XIV. Yüzyıl), Babil hanedanlığının bir ferdiyle evlenmiş, böylece, Babil kral ailesiyle Mısır hanedanlığı arasında akrabalık ilişkisiyle birlikte

¹⁹ Tuncer, Evrim, ss. 21-22.

²⁰ Tuncer, Eski, s. 15.

²¹ Tuncer, Evrim, s. 22.

²² Tuncer, Evrim, ss. 22-23.

iki krallık arasında yeni siyasal ilişkiler de kurulmuştu. Aynı şekilde Mısır Firavunu II. Ramses de Kadeş Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Hitit Kralı III. Hattusalisin kızlarından biri ile evlenmiş, böylece iki devlet arasındaki dostluk pekişmişti²³.

Eski Mısırlılarda ve Hititlerde, başlıca görevlerinin kralların birbirlerine sunduğu hediyeleri getirip götürmek ve mesajlarını iletme olan diplomat niteliğindeki elçiler, gönderildiği ülkelerde sürekli olarak mukim bulunmazlar, işlerini bitirip ülkelerine geri dönerlerdi. Tahta yeni çıkan bir krala, diğer krallar tahta çıkma tebrik mektuplarını bu diplomasi temsilcileri aracılığıyla iletirlerdi. Örneğin, Hitit Kralı III. Hattusalis'in Asur Kralı I. Salmanasar'a yazdığı bir mektupla, cülus tebrik mektubu yazmadığı için, muhatabına ettiği sitem iletilmekteydi.²⁴ Ayrıca, hükümdarların ölümü nedeniyle yazılmış başsağlığı mektuplarını götürmekle de yine bu temsilciler görevliydi. Bir kral öldüğü zaman bu haberin kralın oğlu tarafından komşu ve dost ülkelerin krallarına mektup şeklinde gönderilmesi Eski Mısırdaki ve Hititlerde yerleşmiş bir gelenektir.²⁵

“Başarılı olmak istersen sözlerinde diplomasiyi kullan çünkü bir kral için dil kılıç gibidir ve söz her silahtan daha etkindir. Beceri sahibi bir hatibi hiç kimse baştan çıkaramaz.” Bu sözler Bir Mısır kralının veliahdına yazdığı bir öğüt mektubundan alınmıştır ve eski çağlarda Ön Asya'da diplomasiye verilen önemi veciz bir şekilde ifade etmektedir.²⁶

3. Eski Yunan'da Diplomasi

Diplomasi kavramının gelişimine Antik Yunanlıların büyük katkısı olmuştur. Diplomatik dokunulmazlık, açık diplomasi, çok yanlı diplomasi gibi yöntemlerin ilk örnekleri bu dönemde görülmüştür.²⁷ Bu dönemde görevleri Yunan şehir devletleri arasında sadece haber taşımak olan haberciler vardı.²⁸ Bu habercilerden beklenen,

²³ Tuncer, Evrim, s.23.

²⁴ Tuncer, Ad Hoc, s.52.

²⁵ Tuncer, Eski, s. 16.

²⁶ Tuncer, Eski, s. 16.

²⁷ Tuncer, Evrim, s.24.

²⁸ Hüner Tuncer, “Diplomatlar Aranan Başlıca Nitelikler”, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt: 2 Sayı: 1, İstanbul, 1982, (Diplomat), s.18.

gönderildikleri ülkeden döndüklerinde, getirdikleri haberleri devletlerinin meclislerine hitaben yapacakları konuşmada gür ve etkileyici bir şekilde okuyabilmeleri idi.²⁹ Aynı zamanda ve doğal olarak bu habercilerin hafızasının da kuvvetli olması gerekliydi.³⁰ Bu sebeplerden ötürü o dönemde diplomatlar zeki ve hitabet yeteneğine sahip kişiler arasından seçilmiştir.

Bu ilk Yunan diplomatlarına yarı dini yetkiler atfedilmişti; öyle ki bunların mitolojik bir tanrı olan Hermes'in himayesi altında olduklarına inanılırdı. İnanca göre, bu habercilerin gür seslerinin ve kuvvetli hafızalarının kaynağı tanrıların habercisi Hermes'ti. Hatta kurnazlık ve aldatma gibi diplomasinin olumsuz metotlarının da, bu konuda kötü bir şöhrete sahip olan Tanrı Hermes'e ait olduğu iddia edilmektedir.³¹ Milletlerarası ilişkilerin kurallarının kutsal prensiplere dayandırıldığı Antik Yunan'da, akitlerin Tanrı Zeus'un himayesinde olduğuna inanılırdı. Örneğin, kabul edilebilir bir gerekçe yok iken yapılan akitten dönmek veya bir ittifakı bozmak uygun görülmez ve hatta savaşın milletlerarası meselelerin halinde başvurulacak sağlıklı bir yöntem olmadığına dahi inanılırdı.³²

Antik Yunan'daki diplomasi kurumunun birçok önemli unsuru bulunmaktadır. Bunlardan birincisi diplomatik ilişkileri yürütmekle görevli olan, *kerykes*, *presbies* ve *proxenos* olarak adlandırılan ve üç sınıftan müteşekkil diplomasi temsilcileridir.³³ Haberci, mesaj taşıyıcı anlamına gelen *kerykesler*, ilk dönem Yunan Şehir Devleti diplomasisinde sıkça görülmektedir. Elçi, ihtiyar, akil kişi anlamlarına gelen *presbiesler*, daha sonraki dönemlerde kendilerini göstermiştir.³⁴ Bir nevi konsolos denilebilecek *proxenoslar* ise, yabancı ülkelerde sürekli mukim bulunarak kendi devletleri için aracılık eden, ancak resmi sıfatlara sahip olmayan gönüllü temsilcilerdi.³⁵

²⁹ Tuncer, Ad Hoc, s.52.

³⁰ Nicolsan, Diplomasi, s.24.

³¹ William Macomber, **The Angel's Game**, Stein and Day Publishers, New York, 1975, s.14, Tuncer, **Ad Hoc**, s.52.

³² Nicolsan, Method, ss.9-10, Tuncer, Evrim, s.25.

³³ İskit, s.61.

³⁴ Sir Frank Adcock ve D. J. Mosley, **Diplomacy in Ancient Greece**, Thames and Hudson, 1975, s. 152, Nasih Sarp Ergüven, **Uluslararası Hukukta Diplomatik Ayrıcalıklar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008, s. 7.

³⁵ İskit, s. 61.

Görevleri sadece mesaj iletmek olan *kerykes*lerin, kendilerini gönderen şehir devletini siyasî açıdan temsil ettiği söylenemezdi.³⁶ Bu temsil yetkisi, tanınmış hatip ve politikacılardan seçilen, kendi devletlerini temsil amacıyla uygun gördükleri temaslarda bulunan ve müzakere yapabilen *presbies*lere aitti.³⁷ *Presbies*ler bu yetkilerini kullanırken büyük itibar görürlerdi.³⁸

Eski Yunanlıların kazandırdığı diplomatik kurumların sonuncusu, günümüzdeki konsolosluk görevlisinin ilk örneği olan *proxenos*'tur.³⁹ *Kerykes*lerin ve *presbies*lerin belirli bir görev veya süreyle sınırlı olarak görevlendirilmelerine karşın, *proxenos*lar görev yaptıkları şehir devletinin vatandaşı durumundaydılar. Buna rağmen *proxenos*lar, kendilerini gönderen devletler adına temsil görevini yerine getirmekteydiler.⁴⁰ Yaşadığı kentte, memuru olduğu devletin vatandaşlarının çıkarlarını gözetmekle yükümlü bulunan bu kurum, babadan oğula geçmekteydi.⁴¹ *Proxenos*lar, özellikle ticaret ve denizlerde seyrüsefer özgürlüğü gibi konularla ilgili olması yönünden günümüzdeki konsolosluğu andırmaktadır.⁴²

Eski Yunan diplomasisinin diplomasinin gelişim sürecine sağladığı katkıların birisi de, o döneme kadar dış politikayı belirleyen 'dar kabile çıkarları' anlayışının, yerini yavaş yavaş 'ortak devletlerarası çıkarlar' anlayışına bırakmasını sağlayan 'Amphictyonic Konseyler'dir.' Bu kurumlar, o dönem devletlerinin ortak siyasi problemlerini müzakere etmek ve çözüme kavuşturmak maksadıyla düzenlenen bölgesel toplantılardan müteşekkildi. Zamanla bu toplantıların gerçekleştirildiği bölgelerde daimi sekreterlikler bulundurulmaya başlanmış ve bu sekreterlikler tüm şehir devletlerini ilgilendiren konularla alakalı çalışmalar yapmıştır. İlerleyen dönemlerde bu konferansların yapıldığı yerler ülke dışılık anlayışı gereği

³⁶ Ergüven, s. 7.

³⁷ Adcock ve Mosley, s. 15, Ergüven, s. 8.

³⁸ Onur Kınılı, **Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006, s. 68. Ahmet Yavuzhan Erdem, **Osmanlı Devletinin Modernleşmesinde Tanzimat Dönemi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010, s.16.

³⁹ Tuncer, Evrim, s.27.

⁴⁰ Adcock ve Mosley, s. 160, Ergüven, s. 9.

⁴¹ Tuncer, Evrim, s. 27.

⁴² Muammer Raşit Seviğ ve Vedat Raşit Seviğ, **Devletler Hususi Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1962, s. 213, Ergüven, s. 9.

dokunulmaz kabul edilmiş ve bu konseylerde görev alan diplomatik personele birtakım diplomatik haklar tanınmıştır.⁴³

Amphictyonic Konseyler, güçlenen şehir devletlerinin zamanla bu oluşumlardan ayrılmaları ve yürütmeyi hızlandıracak ortak bir anlayışın geliştirilememesi sebepleriyle bir süre sonra dağılmıştır.⁴⁴

Yunan şehir devletleri arasında milattan önce 432 yılında toplanan Isparta Kongresi için ise, çok yanlı diplomasi kavramının tarihteki ilk örneklerinden birisidir denilebilir. Yunan şehir devletlerinin Atina'ya karşı savaş açma konusunun müzakere edildiği bu toplantıda, savaş açma kararı oy çokluğuyla kabul edilmiştir.⁴⁵ Bu kongrede kara alınırken, kongreye katılan devletler arasında büyük devlet küçük devlet ayrımı gözetilmemiş ve kararlar katılan devletlerin oy çokluğuyla alınmıştır. Bu açıdan bu kongrenin yürütülüş şeklinin 20. yüzyılda uygulanacak olan parlamenter diplomasi kavramının vasıflarını taşıdığı söylenebilir.⁴⁶

Eski Yunan'da, periyodik olarak toplanan daimi bir kongre düzeninin oluşturulması da tasarlanmıştı. Bu tasarıya göre, Kongre Atina'da toplanacak, Kongrenin başkanlığını Atina yapacak, Kongreye her şehir devleti birer temsilciyle katılacak, büyük-küçük her devletin bir oy hakkı olacak, oluşumun müşterek bir deniz gücü ve müşterek bir fonu olacak ve Kongre'ye katılan şehir devletlerinin özgürlük ve güvenliğinin dışarıdan saldırılara karşı korunması, oluşumun ortak amacı olacaktı.⁴⁷

Eski Yunan uygarlığının son devirlerinde, ateşkes, ticaret ve tarafsızlık anlaşmaları ile ittifaklar, sözleşmeler gibi günümüzde hâlâ geçerli olan kavramlar yerleşmeye başlamış, bölgede birçok taraflı diplomasi düzeni oluşmuştu. Bu dönemde diplomatik misyonlarda yardımcı hizmetler gören ataşelere de rastlamak mümkündür. Ayrıca diplomatik misyon görevlilerinin şahsi mallarının bağışıklığı ve resmi yazışma belgelerinin dokunulmazlığı da bu dönemlerde yerleşmiş bir uygulamaydı.⁴⁸

⁴³ Ergüven, s. 9.

⁴⁴ Ergüven, s. 9.

⁴⁵ Reçber, s. 7.

⁴⁶ Tuncer, Evrim, ss. 26-27.

⁴⁷ Tuncer, Ad Hoc, s.53.

⁴⁸ İskit, s.62.

“Bütün ıkkelliğine, süreklilikten ve gizlilikten yoksun olmasının neden olduğu aşırı yavaşlığa rağmen, Yunan diplomasisi bir uluslararası davranış kuralları sistemi geliştirmiş, hatta ilk uluslararası hukuk ilkelerini yaratmış, ve bugün hala kullanılan bazı uygulamaların da temelini atmıştı.”⁴⁹

4. Romalılarda Diplomasi

Romalılarda diplomasi kurumunun gelişimi, Eski Yunanlılara nazaran biraz ağır işlemiştir.⁵⁰ Roma Devleti’nin yabancı ülkelerle olan iletişimlerinde ve temaslarında, ikna edici bir üslup kullanmaya ve belâgate pek başvurulmuyordu.⁵¹ Bunun nedeni Roma İmparatorluğunun askeri gücünün diğer devletlerden çok üstün olması ve Roma’nın diğer devletlerle kurulan ilişkilerinde genellikle bu gücün ağır basmasıydı. Buna rağmen Romalıların milletlerarası hukukun itibarının yükseltilmesinde ve diplomatik belgelerin muhafaza edilmesi konusunda büyük katkıları olduğunu söylemek mümkündür.⁵²

Romalılar döneminde, günümüz dışışleri bakanlıklarındaki “Anlaşmalar Şubesi”ne benzeyen ve din adamlarından oluşan “Fetialler Koleji” adında bir kurum ve aslında “din adamlarını bağlayıcı hukuk kuralları” anlamına gelen “Fetialler Hukuku” adında bir hukuk dalı vardı. Bu Kolejin, protokol kurallarının uygulanması, antlaşma metnlerinin muhafazası ve savaş ile barış ilanının belli usullerle yapılmasını sağlamak gibi bir fonksiyonu vardı.⁵³ Örneğin savaş ilanı için şöyle bir prosedür izleniyordu: Bir devlet tarafından savaş ilan edilmek istendiği zaman düşman devletin sınırlarına kadar gidilir ve düşman devlet topraklarına bir mızrak fırlatılırdı. Barış ilanı ise, antlaşma metninin iki devlet sınırında yüksek sesle karşı tarafın elçilerine okunması, bu antlaşma hükümlerini bozmaya teşebbüs edecek olanların lanetlenmesi ve tanrılara bir domuz kurban edilmesi suretiyle yapılırdı.⁵⁴

⁴⁹ İskit, s.62.

⁵⁰ Tuncer, Eski, s.19, Timuçin Kodaman ve Ekrem Akçay, “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2010, Sayı: 22, s.78.

⁵¹ Tuncer, Ad Hoc, s.53.

⁵² Tuncer, Evrim, s. 29.

⁵³ Tuncer, Eski, ss. 19-20.

⁵⁴ Tuncer, Evrim, s. 30.

“*Nuntii*” ya da “*oratores*” adı verilen Roma elçileri, bu göreve Roma Senatosu tarafından seçilir, güven mektuplarını ve direktiflerini yine bu Senato’dan alırlardı. Sınırlı yetkiyle görevlendirilen bu elçiler, yetki sınırlarını aşacak olurlarsa, vatana ihanet suçlamasıyla ceza alırlardı. Roma Elçileri, çoğunlukla toplumdaki itibarı en yüksek şövalyeler veya en soylu senatörler arasından seçilirdi. Görev süreleri kısa olan bu elçiler görevlerini tamamlayıp ülkeye döndüklerinde, görevleri sırasında yaptıkları iş ve işlemleri bir rapor halinde senatoya sunmak mecburiyetindeydiler.⁵⁵

Roma İmparatorluğuna gelen yabancı elçilerin ve elçilik kurulları üyelerinin birtakım hakları ve ayrıcalıkları bulunmaktaydı. Bununla birlikte, eğer bu yabancı elçilik kurulu üyelerinden biri, Roma Devletinin yasalarına aykırı bir fiil işlerse, özel görevli muhafızlar eşliğinde sınır dışı edilerek kendi ülkesine gönderilir ve bu kişinin, kendi devletinin kanunlarına göre yargılanıp cezalandırılması temenni edilirdi.⁵⁶ Roma Devletinde, yabancı elçilerin bu gibi haklarıyla ve bağışıklıklarıyla ilgili konular Fetialler Kolejinde ele alınırdı.

Roma İmparatorluğu’nun özellikle siyasi ve askeri gücündeki artışla birlikte yabancı elçilere olan tutumu da değişmiş, gücü oranında artan özgüvenle birlikte Romalılar yabancı elçilere yönelik da daha onur kırıcı uygulamalarda bulunmaya başlamıştı. Örneğin, bir devletin Roma’dan barış isteğinde bulunabilmesi için, gönderdiği elçilik kurulunun öncelikle Roma’nın yerel generalinden izin alması gerekmektedir. Elçilik kurulu bu izni alabilirse bir süre kentin dışında Senato tarafından kabul edilmeyi beklerdi. Elçi gönderen devletin eşit statüde veya dost bir devlet olması hâlinde bile bu özel izin prosedürü işletilirdi. Elçilik kurulları, bu özel giriş izninden ve senato tarafından kabul edilmek için bekletildikten sonra, senato huzuruna alınırlar ve konuşmalarını yaparlardı. Romalı senatörlerin, elçilerin bu konuşmalarının ardından onlara her türlü soruyu sorma yetkisi mevcuttu. Elçilik kurulunun Senato’nun yanıtını beklemek üzere çekilmesi ise ancak bu aşamadan sonra mümkün olurdu.⁵⁷

Roma Senatosunun bazı durumlarda yabancı elçilik kurullarını tanımadığı, bazen de bunların söylediklerini dinlemeyi kabul etmediği görülmüştür. Örneğin MÖ

⁵⁵ Tuncer, Ad Hoc, s. 53.

⁵⁶ Nicolsan, Method, s. 18. Tuncer, Evrim, s. 30.

⁵⁷ Reçber, s. 8.

205 yılında Kartacalı elçilerin bu şekilde diplomatik dokunulmazlıkları kaldırılmış, bunlar casus olarak ilan edilmiş ve silahlı koruma altında sınır dışı edilmişlerdir.⁵⁸

Roma İmparatorluğunun dönemin diplomasi anlayışına kazandırdığı kurumlardan biri de, bir antlaşmanın iki tarafını temsil eden yargıçlar ile tarafsız bir mahkeme başkanından müteşekkil bir tür hakemlik mahkemesiydi. Antlaşmaya uyulma güvencesi olarak antlaşma metnine rehine teslimine ilişkin madde koyulması ise yine Romalıların geliştirdiği bir diğer diplomasi uygulamasıdır. Bu durumda taraflar antlaşmaya uyduğu sürece rehinelere iyi davranılırdı. Aksi takdirde, antlaşma maddelerini ihlal eden devletin verdiği rehinelere, antlaşmanın ihlâl edildiği an savaş mahkûmu ilan edilerek hapse atılırlardı.⁵⁹

Diplomatik görüşmelerde mutlak bir zaman sınırlaması olması, Romalılarda görülen bir başka diplomatik uygulamaydı. MÖ 197 yılında Roma'ya gelen Makedonya elçilerinin, iki devlet arasındaki müzakere ve görüşmeleri 60 gün içinde anlaşmayla neticelendirmemeleri halinde Roma Devleti tarafından diplomatik dokunulmazlıklarının kaldırılarak casus ilan edilecekleri ve silahlı koruma altında sınır dışı edilecekleri şeklinde uyarılması bu uygulamanın bir örneğini teşkil edecektir.⁶⁰

Devletlerarası ilişkilerde örnek bir diplomasi yöntemi geliştirmeye ihtiyaç duymayacak kadar kendi üstün gücünün farkında olan Romalıların, mevcut devletlerarası diplomatik kurallara hassasiyetle riayet etmesi ve diplomatik uygulamalarında yasallığa çok büyük önem vermiş olması oldukça dikkat çekicidir.⁶¹

5. Bizans Döneminde Diplomasi

Kavimler göçüyle başlayan süreçte dünya üzerindeki dengeler değişmiş, Roma İmparatorluğu parçalanmış, Batı Roma yıkılmış, doğudaki Bizans Devleti ise rakiplerine karşı zayıf bir pozisyonda kalmıştır. İmparatorlar bir yandan içeride birliği sağlamaya çalışırken diğer yandan başta Türk boyları ve İslam devletleriyle, birtakım Hristiyan kabileler ve devletlerle, hatta Perslerle de baş etmek zorundaydı.

⁵⁸ Nicolsan, Method, s.19, Tuncer, Evrim, s. 31.

⁵⁹ Tuncer, Evrim, s. 31.

⁶⁰ Nicolsan, Method, s.21, Tuncer, Evrim, s. 31.

⁶¹ Tuncer, Ad Hoc, s. 54.

İşte bu kadar iç ve dış tehdide karşı koyacak askeri ve mali gücü bulunmayan Bizans, varlığını sürdürmek için savaştan çok diplomasi sanatını kullanmaya mecbur kalmıştır.⁶²

İlk başlarda devleti klasik denge politikalarıyla da ayakta tutabilen Bizans imparatorları, devletin eski gücünü kaybetmesi karşısında diplomasiyi en etkin araç olarak kullanmak zorunda kalmış, bu da yeni diplomasi yöntemlerinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Bu dönemde komşu ülkeler veya rakip devletleri birbirine düşürmek, bunların zayıf taraflarını öğrenmek veya güçlerinin sınırlarını ve güç kaynaklarını öğrenebilmek için, bu ülkelere gönderilen elçilere, imparatorluğu temsil etmenin yanı sıra gönderildikleri ülkelerin yönetimine, iç işlerine ve diğer devletlerle ilişkilerine dair ayrıntılı rapor hazırlanması görevi de verilmeye başlanmıştı. Bu görevi yapabilecek olan elçilerde ise, bir haberci ya da bir hatibin sahip olduğu özelliklerden fazlasının olması gerekmektedir. Bu elçilerin iyi eğitilmiş birer gözlemci olması, doğru yorumlama ve yargılama yeterliliğine sahip olacak kadar da tecrübeli olması önemlidir. İşte bu dönemde ortaya çıkan bu yeni elçi modeli, günümüz profesyonel diplomat tipine en yakın ‘gözlemci-diplomat’ modeli olarak kabul edilmiştir.⁶³

Tarihinde ilk kez görevi dış işleri ile ilgili düzenleme yapmak ve icra etmek olan özel bir birim kuran Bizans, aynı zamanda diğer devletlere göndereceği elçilerini de özel olarak yetiştirmeye başlamıştı.⁶⁴ Emirleri yazılı olarak verilen bu elçilere, gittikleri ülkelerde alabildiğine kibar davranmaları ve görev yaptıkları ülke hakkında olumsuz beyanda bulunmamaları hatta ülke koşullarını methetmeleri telkin edilirdi.⁶⁵

Protokol meselelerine karşı çok duyarlı olan Bizans, görevi sadece misafir elçilerin ağırlanması işlemleri olan ve “*Skrinion Barbaron*” adı verilen bir kamu birimi kurmuştu. Bizans’a gelen elçilik heyetleri, sıkı gözlem altında tutulur, bu iş için tahsis edilmiş bir misafirhanede ağırlanırlardı. Bu elçilerin kabul merasimleri oldukça ihtişamlı olurdu. Önce en ihtişamlı kıyafetleriyle hazır bulunan yüksek

⁶² Keith Hamilton ve Richard Langhorne, **The Practice of Diplomacy: It's Evolution, Theory and Administration**, London and New York, Routledge, 1995, ss. 14-15, Erdem, s.20.

⁶³ Nicolsan, Diplomasi, ss. 27-28.

⁶⁴ Tuncer, Diplomat, ss. 18-19.

⁶⁵ Tuncer, Eski, s. 21.

devlet erkânının bulunduğu salondan geçirilen elçiler, daha sonra muhafızlar eşliğinde, altından yapılmış tahtında oturan imparatorun huzuruna çıkarılırdı. Hatta bundan sonra imparatorun tahtı daha da yükseltilir, elçinin gözünde daha da büyümesi, hatta ulaşılmaz kabul edilmesi istenirdi. İmparator tüm bunları sessizce izler, elçinin güven mektubunu ve mesajını sadece dinler, hiç konuşmazdı. Görüşmeleri daha sonra dış ilişkilerden sorumlu en üst düzey yetkili yapardı. Şüphesiz bu gösterişli törenlerle yabancı elçileri etki altına alma amaçlanırdı.⁶⁶

Bizans imparatorluğu ilişkilerinin iyi olduğu ülkelerin elçilerine protokole diğer ülkelerin elçilerine göre daha ayrıcalıklı davranırdı. Protokole bu kadar önem veren Bizans'ta, İmparatorluğun menfaatleri için her türlü yöntem mubah görülüyordu. Öyle ki; yabancı devlet adamlarına rüşvet vererek onları kendi ülkeleri aleyhine kullanmak Bizans'ta gayet normal karşılanan hatta çok sık rastlanan bir uygulamaydı.⁶⁷

Her ne kadar etik sayılmayacak uygulamaları yaygın ve etkin bir şekilde kullanmış olsa da, diplomasinin gelişimine Bizans'ın katkısı azımsanmayacak kadar büyüktür denilebilir. Özellikle diplomasinin kurumsallaşmasında ve diplomatik usullerin gelişmesindeki katkıları, sürekli diplomasiye geçiş sürecinin hızlanmasında oldukça etkili olmuştur.

6. Çin Uygarlığında Diplomasi

MÖ 11. yüzyılda iktidarı ele geçiren Çou Hanedanlığı dönemine kadar merkezi birliği tam olarak sağlayamayan Çin uygarlığının kökenleri, tarımsal üretimin ve yerleşik hayata geçişin başladığı MÖ 3000'lere kadar uzanır. Yerel prenslerin birbirleriyle iktidar mücadelesine girdiği bir dönemin başlaması ise Çin'in birçok bölgesini kontrol altına alan Çou Hanedanı'nın zayıflamaya başlamasıyla ortadan kalkan merkezi birliğin sağlanamadığı MÖ 8. Yüzyılda gerçekleşmiştir.⁶⁸

⁶⁶ Tuncer, Evrim, s. 33.

⁶⁷ J.M. Hussey (Ed.), **The Cambridge Medieval History**, Cilt: 4, Sayı: 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1967, ss. 52-53, Tuncer, Evrim, s. 33.

⁶⁸ William H. Mcneill, **Dünya Tarihi**, Çev: Alaeddin Şenel, 3. Bası, İmge Kitabevi, Ankara, 1994, ss. 122-123.

“Bahar ve Güz” dönemi olarak adlandırılan bu yeni dönem, MÖ 8. Yüzyılda başlayan ve MÖ 5. yüzyıla kadar geçen süreyi kapsamaktadır. Merkezi yönetimin zayıfladığı bu dönemde beliren otorite boşluğu, bazı feodal devletçiklerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Ortaya çıkan bu devletçikler arasında, Yunan şehir-devletleri arasındaki çekişmelere benzeyen güç mücadeleleri olmuştur.⁶⁹ İşte bu mücadeleler, o dönemde diplomasinin kullanılmasına ve gelişmesine katkıda bulunmuştur.⁷⁰

Zamanla azalan aktör sayısı ve güçlü devlet sayısının artması, kutupların gevşemesine neden olmuş, daha esnek hale gelen ilişkiler de diplomasiye olan ihtiyacı artırmıştır. Diplomatik ilişkilerin gelişmesine etki eden bir diğer faktör ise Çinli prenslerin, “barbar” güçlerle yani yabancı devletlerle yeni ittifaklar kurma çalışmalarıdır.⁷¹

Kendi kültürlerinin dünyanın en üstün kültürü olduğunu iddia eden Çinliler, Çin’i de dünyanın kültürel merkezi olarak kabul etmekteydiler.⁷² Somutlaşmış biçimi “haraca dayalı sistem” (*tributary system*) olarak kendini gösteren bu anlayış, Çin’in diplomasiye bakış açısına doğrudan etki etmiştir. Haraca dayalı sistem, sadece Çin’in diğer devletlerden aldığı haraç ya da vergi anlamına gelmemekte, daha çok onun üstünlüğünü ve süper güç olduğunu kabul etme, yani biat etme manasına gelmekteydi.⁷³ Özellikle Milattan Sonra 13. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar geçen Ming ve Mançu hanedanları döneminde dış ilişkilerini en gelişmiş biçimde kurumsallaştıran Çin, diplomasisini uzun bir süre bu sistem çerçevesinde yürütmeyi başarmıştır.⁷⁴

Çinliler, diğer ülkelerle olan ilişkilerini merkezilik esası üzerine kurmuş olduklarından dolayı, diplomasi anlayışları da tek taraflı bir süreç olarak algılanmaktan öteye gidememiştir.⁷⁵ Bu sistem ve anlayışın bir sonucu olarak Çinlilerde diplomasi, imparatorluk sarayının sınırlarını pek aşamamıştır. Şöyle ki;

⁶⁹ K. J. Holsti, **International Politics: A Framework for Analysis**, 2. Ed., Open University Press, London, 1974, s. 31.

⁷⁰ Adam Watson, **Diplomacy: The Dialogue Between States**, London, Routledge, 1982, s. 91.

⁷¹ McNeill, Dünya Tarihi, ss. 122–123.

⁷² John K. Fairbank (Ed.), **The Cambridge History of China**, Cilt: 10 Late Ch’ing 1800-1911, Cambridge University Press, London-New York-Melbourne, 1978, (Cambridge), s. 29.

⁷³ J. K. Fairbank ve S. Y. Teng, “On The Ch’ing Tributary System”, **Harvard Journal of Asiatic Studies**, Cilt: 6, Sayı:2, 1941, s. 133, Erdem, ss. 29-30.

⁷⁴ Erdem, s. 29.

⁷⁵ A. Nuri Yurdusev, “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, **Devlet, Sistem ve Kimlik**, Atila Eralp(der.), 2. Bası, İletişim Yay., İstanbul, 1997, s. 30, Erdem, s. 30.

‘Merkezi Çin’e biat eden ülke elçileri saraya sık sık gelse de, Çin elçilerinin bu ülkelere gönderildiği pek vaki değildi. Gönderilen elçilerin yegâne işleviyse, ‘Merkezi Çin’e biat eden ‘vassal’ devletlere itaat ve sadakat mecburiyetlerini hatırlatmaktı.⁷⁶

Çinlilerin daha çok devletin güçlü olduğu dönemlerde başvurduğu bu anlayışın, devletin daha güçsüz olduğu dönemlerde terk edildiği görülmüştür. Örneğin Han Hanedanlığı döneminde Çin’in, aynen Bizans Devletinde olduğu gibi evlilik yoluyla akrabalık bağı kurmayı bir diplomatik metot olarak benimsediği gözlemlenmiştir.⁷⁷

Haraca dayalı sistem, Çin diplomasının kurumsallaşmasına bir ölçüde etki etmiştir. Çin’de, dışişlerinden ve diplomasiden sorumlu özel bir kurum olmamasına rağmen, “Resepsiyon Bölümü” olarak adlandırılan ve görevi “Barbarların” İmparator huzuruna kabul törenlerini düzenlemek ve bu törenlerde protokol kurallarına riayet edilmesini sağlamak olan bir birim vardı. Bu kurum, elçilik heyetlerinin kabulleri, hediye ve vergi sunumları, ülkeye geliş ve gidişleri gibi konulardaki protokol kurallarıyla ilgilenirdi.⁷⁸ Örneğin, İmparatorun huzuruna çıkan elçiler, “*kotow*” adı verilen ve Çin uygarlığının üstünlüğünün kabulünün sembolü olan kıyafeti giymek zorunda idi.⁷⁹ Ancak bu tarz küçük düşürücü uygulamalar özellikle Çin’e elçi gönderen batı toplumlarını fazlasıyla rahatsız ediyordu.

Çinlilerin diplomasideki bu eşitsiz uygulamaları, Batılıları haraca dayalı sistem anlayışını ortadan kaldırmaya yönelik teşebbüslere itmiştir. Bu minvalde öncelikle diplomatik kanalları kullanma yolunu seçen Batılılar, Çin’le modern yöntemlere dayalı kurumsal bir diplomatik ilişki kurmayı denediler. 1793’te Lord George Macarthey başkanlığındaki İngiliz heyeti, ticaret olanaklarının geliştirilmesi, gümrük oranlarının düşürülmesi ve Pekin’de sürekli diplomatik temsilcilik açılmasına izin verilmesi gibi isteklerde bulunmak üzere Çin İmparatoruyla görüştü.⁸⁰ Bu taleplere cevaben Çin İmparatoru, İngiltere Kralı’na

⁷⁶ J. K. Fairbank, “Tributary Trade and China’s Relations with the West”, **The Far Eastern Quarterly**, Cilt:1, Sayı:2, 1942, (West) s. 136, Erdem, s. 30.

⁷⁷ J. K. Fairbank ve M. Goldman, **China: A New History**, Enlarged Edition, Harvard University Press, Cambridge and London, 1999, s. 61.

⁷⁸ Fairbank ve Teng, s. 149.

⁷⁹ Fairbank ve Teng, s. 190.

⁸⁰ Fairbank ve Goldman, s. 196.

gönderdiği mektubunda, gelenekselleşmiş bazı hizmetler için Pekin’e gelen yabancılara, Çin sarayında Çin kıyafetleri giyme, belirlenmiş yerlerde oturma ve Çin Devleti’nin onayı olmadan ülkelerine dönmeme gibi şartlarla izin verildiğini belirtmiştir. Ancak Çin İmparatoru, başkentlerinde sürekli diplomatik temsilcilik bulundurmanın Çin Devletinin sistemiyle örtüşmediğini ve İngiltere ile bu şekilde diplomatik ilişki kurmaya ihtiyaç duymadıklarını, hatta buna “tenezzül bile etmeyeceklerini” dile getirmiştir.⁸¹ Bununla da yetinmeyen Çin, 1816’da Lord Amherst başkanlığında benzer taleplerle gelen başka bir kurula ise daha sert davranmış, nezaket dışı uygulamalara maruz kalan heyet sınır dışı edilmiştir.⁸²

Diplomatik kanallarla Çin yönetimine etki edilemeyeceğini anlayan İngiltere, Çin’in Afyon ticaretini yasaklaması üzerine askeri güce başvurmuş ve 1839-1842 yılları arasında sürecektir olan ‘Afyon Savaşı’nı başlatmıştır. Bu savaşın sonunda İngiltere galip gelmiş ve Nanking Antlaşması imzalanmıştır. Antlaşma hükümlerince Çin, Kanton dışında beş limanını daha uluslararası ticarete açacak, bu limanların her birinde İngiliz konsoloslukları bulundurulmasına müsaade edecekti. Aynı rütbedeki resmi görevlilerin eşit kabul edilmesi ve görevlilere buna göre muamele edilmesi maddesi ise bu antlaşmada Çin’in diplomatik protokol anlayışının değişmesi açısından önemli olan bir diğer maddeydi.⁸³

Çin’in geleneksel diplomasi anlayışı olan haraca dayalı sistem her ne kadar Afyon Savaşı’yla büyük darbe alsa da, bu anlayışın ortadan kalkması ancak 1851-1864 tarihleri arasında meydana gelen Taiping İsyanı’ndan sonra mümkün olacaktır. Bu isyanı bastırabilmek için batılı güçlerden yardım almak zorunda kalan Çin, iç ve dış tehditlerle ancak sağlam bir diplomasi anlayışıyla baş edebileceğini anlamıştır.⁸⁴ İlk olarak dünyanın merkezi olma söylemi tamamen terk eden Çin, Batı’yla temas kurma yolundaki çabalarını arttırmıştır.⁸⁵ Bu dönemde sürekli diplomasi anlayışı benimsenmiş, Batılı ülkelerin başkentte sürekli elçilik açma talepleri kabul edilmiştir. İlk sürekli elçilikler 1860’da İngiltere, Fransa, Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri

⁸¹ Yurdusev, s. 30, Erdem, s. 30.

⁸² Fairbank ve Goldman, s. 197.

⁸³ Fairbank, Cambridge, ss. 211–212.

⁸⁴ Erdem, s. 36.

⁸⁵ Erdem, s. 37.

tarafından Pekin’de açmışlardır. Çin ise 1877’de Londra’da, ertesi yıl ise Washington, Saint Petersburg ve Tokyo’da ilk sürekli elçiliklerini açmıştır.⁸⁶

Bu gelişmelerden sonra Çin’in temel diplomasi politikası, diplomatik eylemlerini çağdaş uluslararası hukuk çerçevesinde meşrulaştırmaya çalışmak olmuştur. Artık teoride de pratikte de uluslararası sistemin içinde yer aldığını kabul eden Çin, hem sistemin kurallarına göre hareket etmeye hem de bu kuralları kendi menfaatlerine çevirmeye uğraşacaktır.⁸⁷

Bu anlamda atılan en önemli adım ise 1861’de “*Zongli Yamen*” adındaki bir dış ilişkiler biriminin oluşturulmasıdır. Önceleri dış ilişkilerin yürütülmesinde bir ölçüde de olsa etkin olan bu büronun yetkileri, ilerleyen dönemlerde başka kişi ve kurumlarca kullanılacaktır. Ancak Uluslararası Hukuk konusunda da bir takım çalışmalar yapan bu birimin, 1901’de Dışişleri Bakanlığı’nın kuruluşuna kadar dışişleri alanındaki en önemli kurumsallaşma hamlesi olduğu söylenebilir.⁸⁸

7. Japonya’da Diplomasi ve Evrimi

Genel olarak feodal bir nitelik taşıyan Japonya’nın siyasal ve toplumsal yapısının, esasen MS 2. ve 3. yüzyıllarda şekillenmeye başladığı görülmektedir. MS 7. yüzyıldan 19. yüzyıl sonuna kadar imparator unvanını kullanan bir merkezi otorite varlığını sürdürdüyse de, ülkede merkezi birliğin tam anlamıyla sağlandığı dönemler pek az olmuştur. Hatta bu istisnai dönemlerde bile feodal birimler güçlerini belli oranda da olsa korumuşlardır. İşte bu güçlü feodal yapı, Japonya’nın Osmanlı İmparatorluğu, Çin ve İran’dan daha farklı bir tarihsel süreç yaşamasına sebep olmuştur. Japonya’nın diplomasi anlayışı ve uygulamasının diğerlerinden farklı özellikler göstermesinin en büyük nedenlerinden biri, merkezi otoritenin tam anlamıyla sağlanamamasıdır.⁸⁹

Çin’in bölgedeki gücü ve etkinliği, Japonya’yı Çin’in kültürel ve siyasal üstünlüğünü ve merkezi konumunu kabul etmeye ve bu ülkenin geliştirdiği haraca

⁸⁶ M. S. Anderson, **The Rise of Modern Diplomacy**, Longman, London and New York, 1993, s. 108, Erdem, s. 37.

⁸⁷ John Crammer-Byng, “The Chinese View of Their Place in the World: An Historical Perspective”, **The China Quarterly**, Sayı:53, 1973, ss. 69–70.

⁸⁸ Hamilton ve Langhorne, s. 113

⁸⁹ Erdem, s. 41.

dayalı sistemin bir parçası olmaya zorlamıştır. Yüzyıllar boyunca dış ilişkilerini haraca dayalı sistem içinde yürütme yolunu seçen Japonya, doğal olarak Çin tarafından ileri sürülen, “uygar dünya ve barbarlar dünyası” ayrımını da benimsemek zorunda kalmıştır. Bu anlayışın benimsenmesinde, ülkeye Çin yoluyla giren ve burada yaygın destek bulan Konfüçyüsçülüğün de büyük etkisi olmuştur. Japonya, sistem içinde “barbar” bir ülke olarak yer almayı ve bu yolla uygarlaşmayı tercih etmiştir.⁹⁰

Bu tercihin Japonya’nın diplomasi anlayışı üzerinde doğrudan etkileri olmuş ve Japonya, Çin’in merkezde olduğu sistem içinde yer alarak ikinci sınıf bir ülke olduğunu ikrar etmiştir. Bunun doğal sonucu olarak Japonya, Çin’in aksine diplomasiyi “yegânelik ve üstünlük” iddiası çerçevesinde görememiştir. Çin’e, haraca dayalı sistem çerçevesinde düzenli olarak elçilik heyetleri gönderilmesi ve bu büyük gücün desteğinin sağlanması için diplomasinin yoğun bir biçimde kullanılması, Japonya’nın diplomatik ilişkilerinin gelişimi ve biçimlenmesinde yukarıdaki anlayışın ne kadar etkili olduğunun göstergesidir.⁹¹

Bu arada, yine haraca dayalı sistem içinde yer alan Kore gibi ülkelerle de “eşitlik” temelinde düzenli diplomatik ilişkiler kurulmuş ve bu ilişkiler sayesinde diplomasinin çok taraflı bir süreç olduğu anlayışı yerleşmeye başlamıştır.⁹²

18. yüzyılda, Çin’in zayıflamasıyla birlikte haraca dayalı sistem de etkinliğini yitirmeye başlamış ve Japonya’nın sürdürdüğü geleneksel diplomatik ilişkiler de eski önemini ve yoğunluğunu kaybetmiştir. 18. yüzyılın sonunda kendini hissettiren Batı etkisi ise, bu durumu değiştiren önemli bir etken olacaktır.⁹³

Çin’deki girişimleriyle eş zamanlı olarak, 1790’lardan itibaren ticari bağların kurulması yönünde Japonya’dan da isteklerde bulunan Batılı güçler, ilk başta yine olumlu sonuç alamamıştır. Hollanda, İngiltere, ABD ve Rusya çeşitli tarihlerde Japonya’ya heyetler göndermişler, ancak Japonya’nın Nagazaki dışında başka bir limanı açmayacağı cevabını almışlardır.⁹⁴ İlk başta bu isteklere direnebilen Japonya

⁹⁰ Tashiro Kazui ve Susan Downing Videen, “Foreign Relations During the Edo Period: Sakoku Reexamined”, **Journal of Japanese Studies**, Cilt: 8., Sayı:2, 1982, s. 285, Erdem, s. 42.

⁹¹ Erdem, s. 42.

⁹² Kazui ve Videen, ss. 289-290, Erdem, s. 42.

⁹³ Erdem, s. 46.

⁹⁴ W. G. Beasley, **The Modern History of Japan**, Weidenfield and Nicolsan, London, 1963, ss. 39-45, Erdem, ss. 46-47.

üzerindeki baskı, aynen Çin gibi Afyon Savaşı sonrasında daha da artmaya başladı. Bu dönemde mali sıkıntılar ve iç karışıklıklarla boğuşan Japonya zayıflamış ve baskılara daha fazla direnemeyeceği anlaşılmıştı.⁹⁵

Nitekim 1854 yılında büyük bir donanmayla üzerine gelen ABD' ye karşı koymaya cesaret edemeyen Japonya, imzalanan bir anlaşmayla, birkaç limanı Amerikan gemileri için sığınma limanı olarak açmak ve bu limanlarda ABD'li konsolosların bulundurulmasını kabul etmek zorunda kalmıştır.⁹⁶ Japonya, bu anlaşmanın hemen ardından İngiltere ve Rusya ile de benzer anlaşmalar yapmıştır.⁹⁷ Devam eden süreçte Batı, Japonya üzerindeki baskısını artırmıştır. 1858'de imzalanan ABD-Japonya Dostluk ve Ticaret Anlaşması ile⁹⁸ Japonya, limanlarını yabancı ticaret gemilerine tamamen açmıştır. Daha sonra diğer Batılı devletlerle de benzer "eşitsiz" anlaşmalar yapılmış, bu anlaşmalarla Japonya Batı kapitalizmine eşitsiz bir biçimde açılmıştı.⁹⁹

Bu anlaşmaların ve devamındaki gelişmelerin Japon diplomasisi açısından önemi, Batılı ülkelerin Japon topraklarında diplomatik temsilcilikler açmasına zemin hazırlamasıdır. Sürekli diplomasinin Japonya'daki ilk örnekleri Başkent Edo'da kurulan elçilikler ve limanlarda açılan konsolosluklardır.¹⁰⁰

Bu dönemde Japon diplomasisinin diplomatik üslubunun modernleşmesinde de kısa sürede büyük gelişmeler yaşanmıştır. Japonya'nın modern diplomatik usulleri benimsemesinde, 1850'lerin ikinci yarısından itibaren ülkeye gelen Batılı temsilcilerle kurulan ilişkiler etkili olmuştur. Japonya'nın sürekli diplomasi anlayışını benimseyerek yabancı ülke başkentlerinde elçilikler açması ise ancak kendi topraklarında Batılı ülkelerin diplomatik temsilciliklerinin faaliyete geçmesinden kısa bir süre sonra mümkün olabilmektedir. Nitekim 1873 yılına gelindiğinde Japonya'nın ABD ve önemli Avrupa ülkelerinde bulunan elçiliklerinin sayısı 9'a ulaşıyordu.¹⁰¹

⁹⁵ L. M. Cullen, **A History of Japan, 1582-1941: Internal and External Worlds**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003, ss. 165-172, Erdem, s. 47.

⁹⁶ Janet E. Hunter, **Modern Japonya'nın Doğuşu: 1853'den Günümüze**, Çev: Müfit Günay, Ankara, İmge Yay., 2002, s. 36, Erdem, s. 48.

⁹⁷ Erdem, s. 48.

⁹⁸ Hunter, s. 37, Erdem, s. 48.

⁹⁹ Erdem, s. 48.

¹⁰⁰ Erdem, ss. 48-49.

¹⁰¹ Anderson, s. 109.

Japonya'nın artan gücüne paralel olarak Japon diplomatları zamanla büyük başarılar elde edeceklerdir.¹⁰² Japonya, uluslararası sistemde önemli aktörlerden biri haline geldikçe, Batılıların da bu ülkeyle diplomatik ilişkilerini geliştirme çabaları artmıştır. Örneğin Japonya'nın Rusya'ya karşı kazandığı 1904–1905 savaşındaki galibiyetten sonra, Batılı ülkelerdeki Japon elçilikleri ve Batılı ülkelerin Japonya'daki elçilikleri büyükelçilik seviyesine yükseltilmiştir. Böylece Japonya'nın uluslararası sistemin en önemli güçlerinden biri olduğu Batılı ülkeler tarafından da kabul edilmiştir.¹⁰³

8. İran'da Diplomasi ve Evrimi

Kökeni MÖ 6. yüzyılda Pers İmparatorluğu'na dayanan İran uygarlığı, MS 7. yüzyılda başlayan Arap egemenliğiyle birlikte, tüm toplumsal kurum ve ilişkileriyle İslami bir hüviyete bürünmeye başlamıştır. Siyasal alana da yansıyan İslamlaşma, bağımsız İran'la birlikte iyice belirginleşmeye başlamıştır.

15. yüzyıldan itibaren çözülmeye başlayan yabancı hâkimiyeti, 15. yüzyıl sonuna doğru ortaya çıkan Safeviler'in İran'ın yönetimini ele geçirmesiyle tamamen son bulmuştur. Bağımsız İran'ı ilan eden Safevi Hanedanlığı, İran'ın bugüne kadar gelecek olan devlet kurumlarının ve geleneklerinin temellerini atmıştır. Bu kurumlardan biri de diplomasi kurumu olduğundan, İran diplomasisinin gelişim sürecini bu dönemden itibaren incelemek yerinde olacaktır.¹⁰⁴

Coğrafi konumu itibarıyla dış dünyaya kapalı olma şansı olmayan İran, Safevi egemenliği döneminde, heterojen yapısı, siyaset ve ticaret anlayışının da olumlu etkisiyle, diplomasiyi baştan itibaren çok önemsemiştir.¹⁰⁵ Doğu ile Batı arasında köprü niteliği taşıyan jeopolitik konumu nedeniyle asırlar boyunca çeşitli devletlerin üstünlük mücadelesine maruz kalan İran, Balkanlar'dan Çin'e, Orta Asya'dan Hint Körfezi'ne kadar uzanan bir diplomasi trafiğinin merkezinde yer almak ve bu geniş

¹⁰² 1868 yılında Japonya'nın bin yıllık yönetimi olan “Şogunluk” yıkılmış ve İmparator Meiji yönetimi askeri aristokrasiyi yıkmıştır. Bu olaydan sonra Japonlar hızla örgütlenmiş ve kültürel yükselişe geçmiştir. 1868 yılında katı bir feodalizm örneği olan Japonya, 30 yıl içinde Avrupa Devletleriyle yarışır hale gelmiştir. (Oral Sander, Siyasi Tarih, 24. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s. 276.)

¹⁰³ Hamilton ve Langhorne, s. 113.

¹⁰⁴ Erdem, s.51.

¹⁰⁵ Erdem, s.52.

coğrafyayla askeri, siyasal, ekonomik ve kültürel ilişkiler kurmak zorunda kalmıştır. Safevi döneminde de devam eden bu anlayış, başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere, güç mücadelesine girilen diğer devletlere karşı da sürdürülmüştür.¹⁰⁶

İran’da yaşayan gayri-Müslim toplulukların diplomatik ilişkilerin gelişimine önemli katkıları olmuştur. Özellikle İran’da yaşayan Ermeni ve Yahudilerin başka ülkelerdeki diğer gruplarla iletişim ve temasları, İran’ın o ülkelerle olan ilişkilerinin gelişmesine katkıda bulunmuştur. İranlı idareciler tarafından korunan Ermeni tüccarlar, İran’ın diğer devletlerle ticari ilişkiler kurmasına yardımcı olmuşlardır. Hollandalı, Fransız ve İngiliz tüccarlarla yakın ilişki içinde olan Ermeni tüccarlar, bunlarla ortaklıklar kurmak suretiyle İran’a ticari anlamda ve dolaylı olarak da diplomasi anlamında katkı sağlayacaklardır.¹⁰⁷

İran’ın çağdaş diplomasi usullerini kullanma yolunda ilk adımı ise 1801’de İngiltere ile imzaladığı ittifak ve ticaret anlaşması olacaktır. Napolyon’un 1798’de Mısırı işgali ve Rusya ile ortak bir Hindistan seferi düşüncesinden rahatsız olan İngiltere, İran’la ilişkilerini geliştirme ihtiyacı duyarak 1799’da Tahran’a bir elçi göndermiş ve iki devlet arasında bir ittifak anlaşması imzalanmıştır.¹⁰⁸

1807’de Fransa’yla imzalanan ittifak antlaşması ise İran diplomasisinin ikinci önemli ciddi adımıdır, denilebilir.¹⁰⁹ İran, bu ittifak anlaşmasıyla uluslararası dengelerden yararlanmaya çalışarak Rusya’ya kaptırdığı Gürcistan’ı geri almayı planlıyordu. Ayrıca askeri alandaki güçsüzlüğünün farkında olan İran, Fransa’nın desteğiyle ordusunu modernleştirme düşüncesini de bu anlaşmayla hayata geçirmişti. Bu modernizasyon çalışmalarını, Tahran’a gönderilen Fransız elçilik heyetinde bulunan General Gardane yürütecektir.¹¹⁰

Bu anlaşmanın diplomasi kurumsallaşması adına önemli olan maddesi ise, Fransa’nın Tahran’da bir sürekli diplomatik temsilcilik açmasını içeren 5. maddesiydi. Bu anlaşma maddesiyle, ilk defa İran’da yabancı bir ülkenin diplomatik

¹⁰⁶ Erdem, s.54.

¹⁰⁷ Ira M. Lapidus, **İslam Toplulukları Tarihi Cilt 1: Hazreti Muhammed’den 19. Yüzyıla**, Çev: Yasin Aktay, İletişim Yay., İstanbul, 2002, ss. 400-402.

¹⁰⁸ J. C. Hurewitz, **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record**, Cilt:I, 2. Ed., Yale University Press, New Haven and London, 1975, ss. 122-123.

¹⁰⁹ Hurewitz, ss. 184-185.

¹¹⁰ Rauhollah K. Ramazani, **The Foreign Policy of Iran: 1500-1941**, University Press of Virginia, Charlottesville, 1966, ss. 40-41, Erdem, s.61.

temsilcilik açmasına izin verilmiş oluyordu. Ancak bu antlaşma sadece iki yıl yürürlükte kalmış, açılan diplomatik temsilcilik pek uzun ömürlü olamamıştır.¹¹¹

İran ile Fransa'nın yakınlaşmasından rahatsız olan İngiltere, İran'a yeni bir ittifak önermiş, bu sırada Napolyon'un Rusya'yla yakınlaşmasından rahatsız olan İran'da bu ittifakı kabul etmiş ve 1809'da İran ile İngiltere bir ittifak anlaşması imzalamıştır.¹¹² Antlaşma hükümlerine göre, İran'a herhangi bir saldırı halinde, İngiltere o ülkeyle savaşta değilse ilk önce arabulucu olmaya çalışacak, başaramazsa İran'a askeri ve mali destek sağlayacaktı. İran ise diğer devletlerle yaptığı tüm anlaşmaları feshedecek ve İran toprakları üzerinden Hindistan'a saldırılmasına müsaade etmeyecekti.¹¹³

Diplomasinin, İran'ın toprak bütünlüğü bakımından ne kadar hayati bir anlamı olduğunun fark edilmesi açısından bu antlaşma çok önemlidir. Çünkü İran, diplomasiyi kullanarak İngiltere'nin desteğini almış, toprak bütünlüğünü ancak bu sayede koruyabilmiştir. Bu antlaşma ile diplomasinin kurumsal yönden gelişimi açısından da önemli bir adım atılmıştır. Şöyle ki; bu antlaşmada, İngiltere'nin Tahran'da bir sürekli diplomatik temsilcilik açmasını içeren bir hüküm de mevcuttu. Antlaşmanın imzalandığı yıl faaliyete geçen bu temsilcilik, Tahran'da gerçek anlamda açılan ilk sürekli diplomatik temsilcilik olarak kabul edilmiştir. Bu adımlarla sürekli diplomasiyi kullanacağını ilk sinyallerini veren İran, 1809'da Londra'ya bir diplomatik misyon göndererek, o güne kadar Körfez bölgesindeki ticari ve askeri üsler aracılığıyla görüştüğü Batılı devletlerle doğrudan görüşme adına ilk hamlesini de yapmıştır.¹¹⁴

İran bu dönemde Rusya'yla çeşitli savaflara girmiş, İngiltere'nin vadettiği desteği vermemesi üzerine yenilgiyle çıktığı savaflar sonucunda bir takım antlaşmalar imzalamıştır. Bu antlaşmalardan 1813 Gülistan Antlaşması, Rusya ve İran Devletlerinin karşılıklı olarak birbirlerinin başkentlerinde sürekli diplomatik temsilcilik açılması hükmünü de içeriyordu. Fakat bu madde, 1828 tarihli

¹¹¹ Hurewitz s. 184, Erdem, s.61.

¹¹² Rose Greaves, "Iranian Relations with Great Britain and British India, 1789 1921", **The Cambridge History of Iran**, Cilt:7, Sayı: 1, Cambridge University Press, Cambridge, s. 384, Erdem, s.61.

¹¹³ Erdem, ss.61-62.

¹¹⁴ Peter Avery, **Modern Iran, Frederick A. Praeger Publishers**, New York and Washington, 1965, s. 42.

36, Erdem, s.62.

Türkmençay Antlaşması'nda yeniden vurgulanıncaya kadar hayata geçirilememiştir. Bu anlaşma üzerine 1828'de Rusya'nın Tahran'da bir sürekli elçilik açmasına müsaade eden İran, daha sonra St. Petersburg'a bir diplomatik heyet göndermiştir.¹¹⁵

Tüm bu gelişmeler üzerine diplomasiyi teşkilatlı bir yapı üzerine oturtmak isteyen İran, 1851'de Tahran'da Darülfünunu kurmuş ve diplomatik ilişkileri yürütebilecek yabancı dil bilen öğrencilerin yetiştirilmesine başlamıştır.¹¹⁶ Bu dönemde yurtdışında görev yapan diplomatlar, ileride İran'ın modernleşmesinde etkin bir rol oynayacaktır. Bu diplomatlardan özellikle Londra'da Malkam Han, İstanbul'da Mohsen Han, görev yerlerindeki gözlemlerinden, İran'ın içine girdiği olumsuz durumdan ancak modernleşerek kurtulabileceğini öne sürdüler. Hatta bu aydınlar grubu, 1906 İran'ın bir devrimle anayasal monarşiye geçişinde önemli roller üstlenecektir.¹¹⁷

19. yüzyıl ortalarından itibaren sürekli diplomasi anlayışını kesin olarak benimseyen İran, St. Petersburg ve Londra'dan sonra 1849'da da İstanbul'da sürekli elçilik açmıştır. Osmanlı İmparatorluğu'nun da aynı yıl Tahran'da diplomatik temsilcilik açmasıyla, iki İslam ülkesi arasında ilk kez sürekli diplomasi ilişkisi kurulmuştur denilebilir.¹¹⁸

İran'ın ülke dışında sürekli diplomatik temsilcilikler kurması diplomasinin kurumsal hâle gelmesini sağlamış, Darülfünun'da yetişen öğrencilerle bu süreç hızlanmış ve bir dışişleri bürokrasisi oluşmuştur. İran kamu yönetimi teşkilatı içinde ayrı bir yere sahip olan Dışişleri Bakanlığı da bu süreçte kurulmuştur.¹¹⁹ İlk kurulan bakanlıklardan birisi olan Dışişleri Bakanlığı, kuruluşundan itibaren en iyi teşkilat yapısına sahip bakanlık olmuştur. Bakanlık bünyesinde kısa sürede oluşturulan ihtisas daireleri kurumun işlevselliğini artırmış, bu da beraberinde başarıyı getirmiştir.¹²⁰

Her ne kadar Çin Uygarlığı gibi bir imparatorluk geleneğine bağlı küresel bir hâkimiyet anlayışına sahip görünse de, İran hiçbir zaman böyle bir diplomasi

¹¹⁵ Erdem, ss.63-64.

¹¹⁶ Avery, s. 82.

¹¹⁷ Abdul-Hadi Hairi, "European and Asian Influences on the Persian Revolution of 1906", **Asian Affairs**, Cilt:62, Sayı:2, 1975, ss. 155-164.

¹¹⁸ Hamilton ve Langhorne, s. 112.

¹¹⁹ Erdem, s. 68.

¹²⁰ A.Reza Sheikoleshami, "The Sale of Offices in Qajar Iran, 1858-1896", **Iranian Studies**, Cilt: 4, Sayı:2, 1971, s. 107, Erdem, s.68.

anlayışını tam olarak benimsememiştir. Baştan itibaren çift taraflı diplomasiyi benimsemesi ve bu diplomasi anlayışına çok sık başvurması, İran'ın sürekli diplomasiye geçiş sürecine yeterince birikimli ve tecrübeli girmesinde bir hayli yararlı olmuştur.¹²¹

9. Osmanlı'da Diplomasi

a. Genel Olarak

14. yüzyılın başlarında kurulduğunu kabul edebileceğimiz Osmanlı Devleti, kuruluş döneminden itibaren komşu devletler ile ilişkilerde bulunmuştur. Özellikle diplomasinin gelişim sürecine uygulama bakımından katkıda bulunan Bizans İmparatorluğu ile komşu olması, dış ilişkilerinin de yoğun olmasına neden olmuştur. Söz konusu ilişkilerin yürütülmesi ise, elçi ve haberciler aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.¹²² İlerleyen yüzyıllarda geniş bir coğrafyaya yayılacak olan Osmanlı, bu yüzden farklı bir yönetim anlayışına sahip olmak zorunda kalacaktır. Özellikle çok uluslu yapısı ve çeşitli dinlerin mensuplarını bünyesinde barındırması, Osmanlı'yı bu anlayışa iten başlıca etkenlerdir. Bilhassa Osmanlı'nın yükselme dönemi diplomasi ilişkilerini bu çerçevede değerlendirmek daha sağlıklı olacaktır. Osmanlı Devleti, 1793'e gelinceye kadar hiçbir yabancı devlete daimi temsilci gönderilmemiştir. Bu da Osmanlı'nın Avrupa'da 15. yüzyıldan itibaren gelişme gösteren karşılıklı ve sürekli diplomasi anlayışını 18. yüzyıl sonuna gelinceye kadar benimsemediği anlamına gelmektedir. Osmanlı Devleti, kuruluşundan itibaren geçen beş asırlık sürede, uluslararası ilişkilerde ve yabancı ülkelerle giriştiği siyasi, hukuki ve ticari münasebetlerinde, Osmanlı Padişahının tek taraflı olarak güvence vermesi anlamına gelen "eman" sistemini bir temel düstur olarak kabul etmiştir. Bu anlayışa göre, Osmanlı Sultanının büyüklüğü karşı tarafça kabul ediliyor ve bazı garantiler adeta Sultan tarafından "lütfedilmiş" sayılıyordu. Osmanlı Devleti, öteki devletlere karşı üstünlüğünün başlıca göstergesi olarak kabul ettiği bu tek yanlı diplomasi

¹²¹ Erdem, s.69.

¹²² Kemal Girgin, *Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol)*, TTK Yayınları, Ankara, 1992, ss. 37 – 38.

yöntemini uygulamayı on sekizinci yüzyıl sonunda karşılıklı diplomasi anlayışını benimseyinceye kadar sürdürmüştür.¹²³

Uzun bir dönem sürekli diplomasi uygulamasına geçmeyen Osmanlı İmparatorluğu, buna rağmen kendi topraklarında yabancı devletlerin sürekli büyükelçilikler bulundurmasına müsaade etmiştir. İlk olarak 1454 yılında Venedik'e bir ahitname aracılığıyla Osmanlı İmparatorluğu'nda sürekli diplomasi temsilcisi bulundurma hakkı verilmiş, bunu sırasıyla 1475'te Polonya, 1497'de Rusya, 1521'de Avusturya, 1524'te Fransa, 1579'da İngiltere ve 1612'de Hollanda izlemişlerdir.¹²⁴

Osmanlı İmparatorluğu'nda geçici elçilik kurumu 18. yüzyıl sonlarına kadar sınırlı sayıda kullanım amaçlarına sahipti. Bunlar; barış teklif etmek, barış müzakerelerinde arabuluculuk yapmak, barış ve ticaret anlaşmaları yapmak, anlaşma maddelerini görüşmek, Devletin alacaklarını toplamak, gönderildiği ülkelerin Osmanlı'ya bakış açısını rapor etmek, hükümdarlara hediyeler götürmek ve padişahın mektuplarını iletme gibi faaliyetlerdi. Ayrıca Avrupa hükümdarlarını sünnet törenlerine davet etmek, yeni padişahın cülusunu yabancı hükümdarlara bildirmek, Avrupa hükümdarlarının taç giyme törenlerinde Osmanlı'yı temsil etmek, bu ülkelere diplomatik nezaket ziyaretleri yapmak da yine bu elçilerin görevlerindendi. Osmanlı Devleti'nin bazı ülkelere talep doğrultusunda elçi gönderdiği de görülmüştür.¹²⁵

Bu dönemde Osmanlı elçileri, seyahat deneyimlerini, anılarını ve topladıkları verileri 'sefaretnâme' adıyla kayda geçirmek ve rapor haline getirmekle yükümlüydü.¹²⁶ *Özel sefaretnâme* ve *genel sefaretnâme* şeklinde iki farklı türü olan sefaretnâmelerin bu ayrımı, diplomasi temsilcisinin görevinin niteliğine göre yapıldı. Özel sefaretnâmeler, muayyen ve münhasır bir misyonun eda edilmesinden ibaret olan ziyaretlerde yazılırdı ve sadece bu görevin tamamlanmasıyla ilgili konuları kapsamaktaydı. Genel sefaretnâmeler ise elçinin gönderildiği devletin askerî altyapısı, ekonomisi, sanayisi ve kültürü gibi daha kapsamlı hususlarda önemli veriler içermekteydi.¹²⁷

¹²³ Hüner Tuncer ve Hadiye Tuncer, **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnâmeler**, Ankara, 1998, s.11.

¹²⁴ İskit, s. 124.

¹²⁵ Hüner Tuncer ve Hadiye Tuncer, s. 12.

¹²⁶ Bernard Lewis, **Encyclopedia of Islam**, Cilt: 2, Leiden, 1991, s. 694.

¹²⁷ Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeler**, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 45.

Yabancı devletlere belirli bir görevi tamamlama adına elçiler gönderen Osmanlı Devleti, gönderilen bu geçici temsilcilerin, devletin yüksek itibarını en iyi şekilde temsil etmesi hususunda çok hassastı. Bu hassasiyetin tezahürü olarak yabancı devletlere gönderdiği elçilere doğruluk, dürüstlük ve iyilik gibi üstün vasıflar yükleyen Osmanlı Devleti, bu yaklaşımıyla Batı'daki diplomasi algısına hâkim olan "Elçi, ülkesinin çıkarları adına yalan söylemek için yabancı bir devlete gönderilen güvenilir bir şahıstır" anlayışını benimsemediğini açıkça ortaya koymuştur.¹²⁸ Yabancı dil bilmesi elzem olan bu elçiler, özellikle maddi durumu iyi ve şöhretli kimseler içerisinde belirlenirdi. Bazı durumlarda yabancı uyruklu vatandaşların da Osmanlı Devleti'ni temsilen dış ülkelere gönderildiğine rastlanmıştır. Örneğin 16. yüzyılda Alman imparatoruna elçi olarak gönderilen bir Leh ile Alman, dış ilişkilerde yabancı dile ne kadar önem verildiğinin de iyi bir örneğini teşkil eder.¹²⁹

Osmanlı Devleti'nde elçi olarak dış ülkelere gönderilenlerin ekseriyeti, Müslüman olmuş savaş esirlerinden veya küçük yaşta Enderûn mektebine alınıp burada bir Türk ve Müslüman olarak yetiştirilen, iyi bir eğitim almış kişilerden oluşmaktaydı. Osmanlı elçilerinden Türk kökenli olanlar ise, soylu ve itibarlı aileler içerisinde seçilmekteydi. Görevlendirilen elçilerden Büyükelçilere Anadolu veya Rumeli Beylerbeyliği, Ortaelçilere Nişancılık, Defterdarlık veya Mekke Payesi, Ulemâ sınıfından olup da İran'a gönderilen elçilere de Anadolu Kazaskerliği gibi unvan ve payeler verilirdi.¹³⁰ Bazı elçiler ise, görev süresi ile sınırlı kalmak üzere, Beylerbeyliği, Defterdarlık, Kazaskerlik veya Nişancılık gibi büyük yetkilere ve rütbelere geçici olarak sahip olurlardı.¹³¹

Osmanlı Devleti'nin ilk teşkilatlanma dönemlerinden itibaren dışişleri yapılanmasının merkezi "*reisülküttâblık*" kurumu idi. Günümüzdeki Dışişleri Bakanlığı'na benzeyen bu kurum, zamanla devletin içişlerinde de etkili olmaya başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin sürekli diplomasi anlayışını Avrupa'dan çok sonra benimsemesinden ve dışişleri bürokrasisi için ayrı bir kuruma gerek duymamış olmasından dolayı içişleri ve dışişleri bürokrasilerinin aynı kurumun yetki alanı içinde olması kaçınılmazdı. *Reisülküttâb*, 'sadrazam sarayı' anlamına gelen

¹²⁸ Hüner Tuncer ve Hadiye Tuncer, s. 13.

¹²⁹ Unat, s. 45.

¹³⁰ Hüner Tuncer ve Hadiye Tuncer, s. 14.

¹³¹ Tuncer, Eski, s. 45.

Bâbîâlî'nin kurulmasına kadar giriş izni, eman, ticaret beratı ve yol izni gibi konularda yetkili iken, Bâbîâlî'nin kurulmasından sonra sadrazamın artan yetkilerinin bir bölümünü kendi yetki alanına almıştı. Bu değişikliklerle beraber, Bâbîâlî ile yabancı devletlerin büyükelçilikleri arasındaki ilişki 17. yüzyıldan itibaren *reisülküttâb* aracılığıyla kurulmuştur.¹³²

Genelde gösterişli görünmeye çok önem veren ve kalabalık bir heyetle görev yerlerine giden Osmanlı elçilerinin yabancı ülkeye girişi sırasında, Osmanlı Devleti'nin büyüklüğünün kabul edildiğini gösteren merasimler düzenlenirdi. Gönderildikleri devletin başbakanı seviyesindeki yöneticisine sadrazam mektubunu ileten Osmanlı elçileri, devlet hükümdarlarına da “nâme-i hümayûn” denilen padişah mektubunu sunarlardı.¹³³

Kuruluşundan sürekli diplomasi anlayışını benimsediği döneme kadar geçen süre içerisinde diğer ülkelerle elçiler aracılığıyla ilişki kuran Osmanlı İmparatorluğu, sınırlarının genişlemesi ile birlikte daha çok ihtiyaç duymaya başladığı diplomasi anlayışını geliştirmiş, 16. yüzyıldan itibaren elçileri çeşitli sınıflara ayırmaya başlamıştır. Bu sınıflandırma, elçinin gönderildiği devletin büyüklüğü ya da ehemmiyeti gözetilerek yapılmakta, gönderilecek elçiler genelde “*büyükelçi*” veya “*ortaelçi*” şeklinde belirlenmekteydi. Bunların yanında “*nameres*” adı verilen ve görevleri mektup göndermek gibi oldukça sınırlı ve basit işlemler olan elçiler de bulunmaktaydı. “*Çavuş*” adı verilen görevlilere ise, elçilere refakat etmek veya önemsiz yazışmaları iletmek gibi temsil yetkisi gerektirmeyen bazı temel hizmetlerin yapılmasında başvurulurdu.¹³⁴ Bir de, görevi uluslararası bir antlaşma yapmak olan ve sadece bu görevle sınırlı olarak devleti temsil için tam yetkiye sahip olan, *murahhas* adı verilen geçici elçiler bulunmaktaydı.¹³⁵

III. Selim zamanına tekâbül eden 1794 yılında sürekli diplomasi temsilciliklerini teşkilatlandırana kadar yabancı devletlerle olan iletişimi geçici görevlerle gönderilen elçiler vasıtasıyla sağlayan Osmanlı Devleti, bu geçici elçileri

¹³² Recep Ahışalı, **Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttaplık**, Tatav Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 197-206.

¹³³ Hüner Tuncer ve Hadiye Tuncer, s. 16.

¹³⁴ Unat, s. 19.

¹³⁵ Ahışalı, s. 215.

özellikle sefaretname yazma gibi görevlerle sadece gerekli gördüğü takdirde Avrupa'ya göndermişti.¹³⁶

b. Fransız İhtilali'nin Etkisi

1789 Fransız İhtilâli'nin Avrupa'da yaptığı ses getirici etkiyle birlikte, diğer devletler gibi Osmanlı da siyasi ilişkilerini geliştirmek zorunda kalmıştır. Dönemin padişahı III. Selim, sürekli diplomasinin gerekliliğinin farkına varmış, uluslararası toplumun dışında kalmamak ve Avrupa Devletlerinde olup biteni hızlı ve güvenilir bir şekilde öğrenebilmek için Avrupa Devletlerinin başkentlerinde sürekli elçilikler kurmaya karar vermiştir. Hatta bundan da önce Avrupa'dan bilgi akışı sağlama adına bir özel temsilciyi Viyana'da gözlemci olarak görevlendirmiştir. Gönderilen bu temsilci ise, ülkeye 500 sayfalık bir gözlem raporuyla dönerek ilgili makama sunmuştur. Bundan sonra ise ilk Osmanlı büyükelçisinin, dönemin en büyük gücü olarak kabul edilen İngiltere'ye gönderilmesi kararlaştırılmış ve bu talep İstanbul'daki İngiltere büyükelçisine iletilmiştir. Bu işlemin ardından yola çıkan Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk Büyükelçisi Yusuf Ağâh Efendi, 21 Aralık 1793 tarihinde İngiltere topraklarına ulaşmıştır.¹³⁷

İngiltere'nin ardından Fransa, Prusya ve Avusturya devletlerine de büyükelçilikler açılmış, ancak zamanla istenilen faydanın sağlanamadığının anlaşılması üzerine, daha fazla masraf etmeye gerek olmadığına karar verilmiş ancak elçilikler hemen kapatılmamış, öncelikle Londra, Viyana ve Berlin Büyükelçiliklerinde maslahatgüzarlar görevlendirilmiştir.¹³⁸ Daha sonra da Paris Büyükelçiliği'nde yine aynı yöntem izlenerek bir maslahatgüzar görevlendirilmiş, ancak bu uygulamalardan da olumlu sonuç alınamayınca, 1821 yılında, açılan tüm bu büyükelçilikler kapatılmıştır.¹³⁹ Her ne kadar 1794-1821 arasındaki bu dönemde III. Selim'in hayata geçirmeye çalıştığı sürekli diplomasi anlayışı yerleşmese de, bu çabalar uzun vadede azımsanmayacak faydalar sağlayacak, II. Mahmut Dönemi'nde

¹³⁶ Lewis, s. 694.

¹³⁷ Girgin, (Teşkilât ve Protokol), s. 41.

¹³⁸ERCÜMEND KURAN, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri 1793 – 1821**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998, s. 47.

¹³⁹ İskit, s. 135.

tekrar başvurulmuş ve devletin yıkılışına kadar devam eden sürekli büyükelçilik kurumunun temeli bu dönemde atılmış olacaktır.¹⁴⁰

c. II. Mahmut Dönemi

Uluslararası problemlerle başlayan II. Mahmut Dönemi'nde ise, dış ilişkilerde daha spesifik bir kuruma ihtiyaç duyulmuş ve 1836 yılında "Reisülküttaplık" kurumu yerine günümüzdeki dışişleri bakanlığına tekabül eden "Umûr-ı Hariciye Nazırlığı" kurulmuştur¹⁴¹. Bu dönemde sürekli büyükelçilik kurumuna tekrar başvurulmuş, birçok ülkenin başkentine daimi büyükelçi gönderilmiştir. Bunlar sırasıyla Londra, Viyana, Berlin, Atina, Tahran, Brüksel ve La Haye, Saint Petersburg, Washington, Bükreş, Belgrad, Stockholm, Sofya ve Kopenhag şehirleridir.¹⁴²

II. Mahmut döneminde mukim büyükelçiliklerin tekrar açılmasından saltanatın kaldırılmasına kadar devam eden bu süreçte, yirmi iki adet büyükelçilik kurulmuş, yüz otuz beş sürekli büyükelçi görevlendirilmiştir. Saltanatın kaldırılmasıyla birlikte, Tiran'a gönderilen Büyükelçi, görevine Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni temsilen başlamıştır.¹⁴³

10. Avrupa'da Modern Diplomasie Geçiş

a. İlk Sürekli Diplomasie Örnekleri

Modern diplomasie geçişte en önemli aşama sürekli diplomasie yönteminin benimsenmesi olmuştur. Batı'da daha eski bir geçmişe sahip olan ve ilk uygulamaları 15. yüzyılda İtalyan şehir devletlerinde görülen sürekli diplomasieyi ilk önce Venedikliler kullanmış, daha sonra tüm İtalyan şehir devletleri ve zamanla tüm Avrupa bu yöntemi kullanmaya başlamıştır.

¹⁴⁰ Kuran, s. 65.

¹⁴¹ İsmail Soysal, "Umûr-ı Hariciye Nezaretinin Kurulması", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 72.

¹⁴² İskit, s. 136.

¹⁴³ Sinan Kunalp, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK Yayınları, Ankara, 1999, s. 113.

İlk mukim elçi olan Nicodemus dei Pontramoli, 1450 yılında Milano Dükü tarafından Cosimo dei Medici nezdine atanmıştır. Bu olaydan sonraki 15 yıl içinde mukim elçilik neredeyse tüm İtalya ve Avrupa'ya yayılmıştır. Bu tarihlerde henüz “büyükelçi” kavramı kullanılmıyor, bunun yerine “mukim hatip” unvanı tercih ediliyordu. İlk kez 16. yüzyılda Kral V. Charles tarafından kullanılan “büyükelçi” tabiri, Kral'a göre sadece Venedik Cumhuriyeti temsilcileri ve taçlı hükümdarlar tarafından kullanılabilirdi.¹⁴⁴

Yabancı devletlere gönderilen Venedikli elçilere, onların yokluğunda ülkelerinde yaşanan gelişmeleri anlatan birtakım belgeler sunulmaktaydı. Venediklilerin, günümüze kadar ulaşan ve “haber-mektup” (news-letter) adı verilen bu uygulamayı başlatmalarının sebebi, uzun bir süre ülkelerinden ayrı kalan elçilerinin zamanla kendi ülkelerine yabancılaşma ve bundan kaynaklanacak temsilcilik vasıflarının azalma ihtimaliydi.¹⁴⁵

15 ve 16. yüzyıllardaki ekonomik koşullardan dolayı, İtalyan şehir devletleri bu dönemde sürekli elçilik uygulamalarında konsolosluk tipi örgütlenmelere daha çok başvurmuştur. Hatta o dönemde konsolosların, günümüzdeki konsoloslardan çok daha fazla yetkiye sahip oldukları söylenebilir. Örneğin, İstanbul'daki Venedik elçisi, hem devlet adına temsilcilik vazifesini görmekteydi hem de buradaki Venedik vatandaşları üzerinde her türlü adli ve idari işlem yetkisini kullanmaktaydı. Zamanla “balyoz” ya da “balyos” olarak anılmaya başlayan bu elçilere paralel olarak, görevi elçiliklerin çeviri işlemlerini yürütmek olan “dragoman”ların da ortaya çıktığı görülmüştür.¹⁴⁶

Dönemin diplomasi algısını en iyi yansıtan yapıt olması açısından, Niccolo di Bernardo Machiavelli'nin “Prens” isimli eserinin önemli olduğu söylenebilir. On beşinci yüzyıl sonunda ve on altıncı yüzyıl başlarında İtalyan şehir devletlerinden biri olan Floransa'da yaşayan Machiavelli, çeşitli diplomatik görevlerde bulunmuş ve yönetim kademelerinde görev yapmıştır. Kutsal Roma-Germen İmparatorluğu'nda, Fransa'da ve İtalya'nın küçük Şehir devletlerinde Floransa'yı temsilen elçi olarak bulunan Machiavelli, meşhur eseri “Prens”te, dönemin diplomasi algısını açık bir biçimde ifade etmiştir. Şöyle ki; dönemin diplomasi anlayışını, hile, ikiyüzlülük ve

¹⁴⁴ Nicolson, Method, s. 33.

¹⁴⁵ Tuncer, Evrim, ss. 37-38.

¹⁴⁶ Kınılı, ss. 82-83.

aldatma kavramları yansıtmaktadır. Hatta daha sonraları uluslararası ilişkilerde daha ahlâklı yöntemler hâkim olsa bile, bu dönemdeki anlayış yüzünden diplomasi mesleği uzun bir müddet bu kötü şöhretle anılmıştır. Bir devletin diğerleri tarafından sayılması için güçlü olması gerektiğini ve bu gücün ancak para ve silahla elde edilebileceğini savunan Machiavelli'ye göre, antlaşmalar güvenilir değildir çünkü kralları durdurabilecek tek şey savaş tehdididir. Machiavelli'ye göre, bir diplomatın sahip olması gereken başlıca vasıflar, gerektiğinde verdiği sözden dönebilmek ve dürüst olmamaktır. Machiavelli'nin, özellikle, yöneticilerin çıkarları söz konusu olduğunda sözlerinden dönme ve hatta insanoğlunun doğasında sözünde durmama davranışı olduğundan diplomaside de yalan söylenebileceğine dair fikirleri 18. yüzyılın sonlarına kadar etkisini sürdürmüştür.¹⁴⁷

b. Öndegelme ve Doruk Diplomasisi

Protokol sorunlarına duyulan aşırı hassasiyetin, 15. ve 16. yüzyılların diplomasi anlayışının bir diğer özelliği olduğu söylenebilir. Örneğin bir yabancı elçinin hükümdarın huzuruna çıkarılması ve güven mektubunun hükümdara sunulması törenlerinin kurallarını belirlemek için yapılan görüşmeler bazen haftalarca sürerdi. Bu yüzyıldaki diplomasi uygulamasının bir başka önemli noktasını da elçiler arasında “öndegelme” problemi teşkil etmekteydi. Bu konuda ilk kez 1504 yılında Papa II. Julius tarafından düzenleme yoluna gidilmiş, temsil edilen devletlerin eskiliği ölçü alınarak bir öndegelme listesi hazırlanmıştı. Bu listede ilk sırayı Kutsal Roma- Germen İmparatorunun elçisi almış, daha sonra sırasıyla Fransa Kralı, İspanya Kralı ve diğer Dukalık ve Prenslüklerin elçileri de listede yer bulmuştur. İlerleyen dönemlerde ise Papalık otoritesi eski gücünü kaybetmiş, yeni bağımsız ulusal devletlerin de ortaya çıkmasıyla birlikte de artık bu liste devletler nezdinde eski itibarını yitirmiştir.¹⁴⁸

15 ve 16. yüzyılların diplomasi uygulamaları arasında, ‘doruk diplomasisi’ denilen ve hükümdarlar arasında yapılan doğrudan görüşmeler anlamına gelen yöntemin kullanıldığına da rastlanmıştır. Ancak bu uygulama, dönemin devletleri arasındaki güvensizliği anlatması bakımından enteresan bir örnektir. Şöyle ki; bir

¹⁴⁷ Tuncer, Evrim, ss. 39-40.

¹⁴⁸ Tuncer, Eski, s. 26.

köprü üzerinde, aralarına çekilen bir tahta perdenin iki yanında hükümdarlar bulunur ve görüşmelerini ancak bu şekilde yaparlardı. Bu yöntem, görüşme sırasında hükümdarların birbirlerine zarar vermesi veya birinin diğerini kaçırmasının engellenmesi amacıyla geliştirilmişti.¹⁴⁹

c. Sürekli Diplomasinin Yayılması

Sürekli diplomasi uygulaması İtalyan Şehir devletlerinde başlamakla beraber, kuzeydeki devletlerin güçlenmesiyle birlikte başta bu devletler olmak üzere Avrupa'nın diğer devletlerine de yayılmıştır. Güçlü devletlerin kendilerine saldırması ihtimaline karşı önlem almak isteyen İtalyan Devletleri, bu amaçla birbirlerine ve Kutsal Roma-Germen Krallığı, Fransa gibi Avrupa'nın diğer güçlü devletlerine de elçiler göndermek durumunda kalmıştır. Bu şekilde Fransa da sürekli diplomasiyle tanışmış; on beş ve on altıncı yüzyıllarda İtalya'nın diplomasiye yön verdiği gibi, on yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda Avrupa'da diplomasiyi şekillendiren ve yönlendiren devlet konumunu almıştır. Kral XIV. Louis (1638 – 1715) devrinde gelişiminin zirvesini yaşayan Fransa'nın diplomasi yöntemi ve anlayışı, bu dönemden 1789 Fransız İhtilaline kadar geçen süre içerisinde Avrupa'nın genel diplomasi uygulaması ve anlayışı üzerindeki oldukça etkili olmuştur.¹⁵⁰

d. Diplomasinin Kurumsallaşması

17. yüzyılda Fransız diplomasinin gelişiminde, Kral XIII. Louis döneminde (1601-1643) Fransa'yı fiilen yöneten kişi olan Kardinal Richelieu'nün (1585-1642) etkisi büyük olmuştur. Kardinal Richelieu'nün Fransız diplomasine kazandırdığı en büyük kurum, dış politikanın yürütülmesini tek başına üstlenen bir bakanlıktı. O dönemde Fransa'nın dış politika ve diplomasi alanlarıyla çeşitli bakanlıklar ilgilenmekte idi. 11 Mart 1626 tarihinde bir kararname yayınlatan Richelieu, Fransa'da Dışişleri Bakanlığı'nı dış politika ve diplomasi alanlarının yegâne söz ve yetki sahibi kurumu haline getirmiştir.¹⁵¹

¹⁴⁹ Tuncer, Evrim, s. 42.

¹⁵⁰ Tuncer, Eski, s. 29.

¹⁵¹ Tuncer, Evrim, ss. 48-49.

Richelieu'nun diplomasi alanına getirdiği önemli yeniliklerin başında, günümüz modern diplomasi anlayışının temel unsurlarından birisi olan karşılıklı güven ilkesi gelmektedir. Tarafların birbirine güven duymaması halinde görüşmelerin olumsuz sonuçlanacağını savunan Richelieu' nün bu fikirleri, dönemin Avrupası'nda pek karşılık bulamamıştır. Devlet kurumunun temelde hükümdarın mülkü üzerindeki idare olarak algılanmaya devam edildiği bu dönemde, diplomasiye de hâlâ hükümdarın şahsi meselesi, elçilere de hükümdarların özel temsilcileri nazarıyla bakılmaktaydı. Bu yüzyıllardaki diplomasi anlayışının en temel özelliği, diplomatik faaliyetlerin çoğunlukla bizzat hükümdarlar tarafından yürütülmesidir. Ulusçuluk fikrinin henüz yaygınlaşmadığı bu dönemde, Avrupalı hükümdarların birbirleriyle olan ilişkilerinin, halklarıyla olan ilişkilerinden çok daha iyi olduğu söylenebilir. Hatta liderler arasındaki bu “uluslararasıılık” diplomasi alanında da kendini göstermiştir. Örneğin bu dönemde Avrupa'nın tüm taçlı hükümdarlarına hizmet eden bir uluslararası “diplomatik kurul” un varlığına rastlanmaktadır.¹⁵²

e. Çok yanlı Diplomasiye Geçiş

17. yüzyıl diplomasisinin en önemli özelliğinin çok yanlı diplomasiinin bu dönemde başlaması olduğu söylenebilir. İlk kez bu yüzyılda düzenlenen bir Avrupa kongresi ile Avrupa'nın tüm Protestan ve Katolik devlet temsilcileri bir araya getirilmiştir. Otuz yıl savaşları (1618-1648) sonucunda, Avrupa'nın ortak sorunlarını tartışmak üzere iki ayrı Alman kenti olan Münster ve Osnabrück'te toplanan Danimarka, Polonya, İngiltere ve Rus Çarlığı dışındaki tüm Avrupa devletlerinin temsilcilerinin katılımıyla Westphalia Kongresi düzenlenmiştir. İlk uluslararası kongre olarak bilinen Westphalia Kongresinin amacı, 30 yıl savaşları sebebiyle Avrupa kıtasında bozulan barış düzenini tekrar sağlamaktı. Kongrenin iki ayrı kentte toplanma sebebi ise başta “öndegeme” sorunu olmak üzere diğer protokol sorunlarının önüne geçmektir. Bu formül sayesinde, Kutsal Roma-Germen imparatoruna, hem Katolik, hem de Katolik olmayan hükümdarlarla aynı zamanda görüşme imkânı sağlanmıştır.¹⁵³

¹⁵² Tuncer, Eski, ss. 30-31.

¹⁵³ Tuncer, Evrim, s. 54.

1699 yılında imzalanan Karlofça Kongresi ise, Westphalia Kongresi'nden sonra düzenlenen dönemin en önemli uluslararası konferansıdır. Osmanlı devleti ile Rus İmparatorluğu, Karlofça'da ilk kez bir Avrupa Kongresi'ne katılarak ilk kez Batı Avrupa'da gelişmekte olan diplomasi uygulamasını dolaylı olarak kabul etmiş sayılıyorlardı. Westphalia Kongresi gibi bir barış kongresi niteliğinde olan bu kongrenin amacı, Osmanlı, Venedik, Lehistan, Avusturya ve Rusya devletleri arasındaki savaş durumunu sona erdirmektir.¹⁵⁴

f. 18. Yüzyılda Diplomasi

18. yüzyıldaki çok taraflı diplomasi uygulamalarının en önemli örneklerinden biri de 1712 yılında Utrecht kentinde toplanan ve Fransa, İngiltere, Hollanda, Prusya, Portekiz ve Savoie Dukalığı temsilcilerinin katıldığı Utrecht Kongresidir. Yine bu kongre de diğerleri gibi taraflar arasındaki savaş haline son vermek amacıyla yapılan bir barış kongresiydi.¹⁵⁵

Tüm bu kongrelerde görüşmeler çoğunlukla ikili düzeyde yürütülmüş ve kongreye katılan tüm devlet temsilcilerinin bir araya gelip meseleleri müzakere ettiğine nadiren rastlanmıştır. Hatta 1648 Münster ve 1699 Karlofça'da, kongreye katılan devletler önerilerini ve karşı önerilerini arabulucular vasıtasıyla dile getirmişlerdir.¹⁵⁶

Bu yüzyılın sonuna doğru Avrupa'da eski imparatorluklar dönemi kapanırken, bağımsız ve eşit statüde devletler dönemi başlamaktaydı. Bu da dönemin diplomasi anlayışın doğrudan etki etmiştir. Değişen denge unsurları ile birlikte çok taraflı diplomasi yöntemi daha fazla benimsenen bir yöntem olmaya başlamış ve çok taraflı kongreler milletlerarası hukukta yerleşmiş bir uygulama olarak kendini gösterecekti.¹⁵⁷

On yedinci ve on sekizinci yüzyıllarda diplomasiye giderek daha çok başvurulmaya başlanmasıyla birlikte, sürekli elçilikler de bu yöntemin yürütülmesinde en sık kullanılan kurum olarak kendini göstermiştir. Ancak,

¹⁵⁴ Tuncer, Eski, s. 33.

¹⁵⁵ Tuncer, Eski, s. 33.

¹⁵⁶ Tuncer, Evrim, s. 56.

¹⁵⁷ Tuncer, Evrim, s. 56.

diplomatlığın münhasır bir meslek olarak benimsenmesi biraz uzun bir zaman almıştır. Generaller ya da din adamlarının, bazen de ülkede tanınmış kişilerin diplomat olarak görevlendirildiği bu dönemde, sürekli olarak diplomasinin içinde bulunanlar, soylular, bunların oğulları ve öteki yüksek mevkilerdeki kişilerdi. Bu dönemde elçilerin soylu ve zengin kişilerden seçilmelerinin nedeni, hem hükümdarlarını daha iyi temsil edebilmeleri, hem de kendilerine verilen ödenekten daha fazlasını harcamaları gerektiğinde kendi mal varlıklarına başvurabilmeleriydi.¹⁵⁸ Bu dönemde diplomatlık mesleğine seyahat ve yaşam güçlüklerinden dolayı onurlu ama yıkıcı bir sürgün görevi olarak bakılırdı ve bu görevin pek fazla gönüllüsü çıkmazdı. Bu nedenle bu görevin kabulü hükümdarın baskısıyla zorunlu hale getirilmişti. Aynı zamanda elçi olarak görevlendirilecek bir diplomatta, iyi bir Fransızca, Latince, İtalyanca, İspanyolca ve Almanca dil bilgisine, derin bir tarih bilgisine sahip olmak; askeri, ticari ve coğrafi konularda uzman olmak; hukuk, edebiyat, matematik, fizik hatta müzikten anlamak; sabırlı olmak, iyi bir gözlemci olmak gibi özelliklerin olmasının yanında, içki, kumar, para, kadın gibi zaaflarının olmaması beklenirdi.¹⁵⁹

g. Kongreler Dönemi

On dokuzuncu yüzyıla gelindiğinde, diplomasinin uygulanmasında çok taraflı konferanslar veya kongrelere daha sık başvurulmaya başlanmıştır. Bu dönemde çok taraflı kongreler, sadece savaşları sona erdirmek ve barış antlaşmaları yapmak için düzenlemiyor, tüm devletleri ilgilendiren önemli sorunların, devletlerin ortak çabaları ile çözülmesi için de bu yönteme başvuruluyordu.¹⁶⁰

1815 Viyana Kongresi, 1648 tarihinde akdedilen Westphalia Barışı ile I. Dünya Savaşı'nın sonunda imzalanan Paris Barış Antlaşmaları arasında yapılan uluslararası diplomatik toplantıların en geniş kapsamlı ve köklü yenilik getirenidir.¹⁶¹ Aynı zamanda bu Kongre, on dokuzuncu yüzyılda toplanan kongrelerin ilki ve şüphesiz en önemlisidir. Diplomasi kurumunun belirli bir yasal statüsü ve kuralları

¹⁵⁸ Tuncer, Eski, s. 34.

¹⁵⁹ Tuncer, Eski, ss. 35-36.

¹⁶⁰ Tuncer, Evrim, s. 67.

¹⁶¹ Oral Sander, Siyasi Tarih, 24. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2012, s. 181.

olan bir meslek olduğunun ilk kez kabul edilmesi açısından çok önemli olan bu kongre, aynı zamanda Avrupa’da yeni bir düzen kurulmasının ilk adımı olma özelliği de taşıyordu. Bu kongrede belirlenen kurallar, günümüz diplomasinin de temel dayanaklarını teşkil etmektedir. Bu kongrede, “öndegelme” sorunu gibi protokol sorunları çözüme kavuşturulmuş, diplomasi temsilcilerinin sınıflandırılması yapılmış ve bu gibi konularda ve evrensel kriterler belirlenmeye çalışılmıştır. Diplomasi temsilcilerinin sınıflandırılması şu şekilde yapılmıştır: 1- Büyükelçiler ve benzer statüde elçiler; 2- hükümdar adına gönderilen orta elçiler ve benzer statüde elçiler; 3- dışişleri bakanlığı nezdinde ise maslahatgüzarlar.¹⁶²

Bu yüzyıldaki diğer kongreler gibi, Viyana kongresi de bir “barış kongresi” niteliği taşıymıyordu. Kongrenin amacı, herhangi bir savaşı bitirmek değil, Avrupa’da uzun yıllar süren savaşlar sonucunda ortaya çıkan siyasi problemleri çözüme kavuşturmak ve bu savaşların bir daha olmamasına yönelik bir sulh atmosferi oluşturmaktı. “*Adalet ve düzensizlik yerine adaletsizlik ve düzeni yeğlerim*” diyen Goethe, Viyana Kongresi sonrasında kurulan yeni ittifaklar sistemi ile ilgili: “*İnsanlık için bundan daha büyük ve yararlı bir şey icat edilmiş değildir*” demiştir.¹⁶³ Bu kongreden sonra Avrupa devletleri, çeşitli konuları görüşmek amacıyla defaatle bir araya gelecek, böylece Avrupa’da bir “Kongreler Diplomasisi” dönemi başlamış olacaktır. Bu kongreden sonra, kongreye katılan Rusya, Prusya, Avusturya, Fransa ve İngiltere gibi büyük devletler on dokuzuncu yüzyıl boyunca aralarında birçok kongre gerçekleştirmiş ve bu döneme genel olarak “Avrupa Uyumı” (Le Concert Européen) denilmiştir.¹⁶⁴

1818 yılında toplanan Aix-la-Chapelle kongresi, bu kongrelerin ilki olmakla birlikte bu kongre, herhangi bir savaş için toplanmayan ve büyük devletlerin birbirleriyle fikir alışverişi yapmak suretiyle Avrupa’nın ortak sorunlarını çözmek adına toplandıkları ilk kongredir denilebilir. Bu kongreyi, 1820 Troppau, 1821 Laibach, 1822 Verona, 1856 Paris, 1878 Berlin, 1906 Algesiras ve Balkan savaşlarından sonra toplanan 1912 Londra ve 1913 Bükreş Kongreleri takip etmiştir. Bu Kongreler ile “Avrupa Uyumı” gerçekleşmiştir ancak bu uyum zaman içinde

¹⁶² Tuncer, Evrim, ss. 67-68.

¹⁶³ Sander, s. 181.

¹⁶⁴ Tuncer, Eski, s. 41.

amaçlarından saptırılarak Avrupa’da tam olarak barışı ve huzuru kaçırarak bir öge haline gelmiştir.¹⁶⁵

h. La Haye Konferansları

“Avrupa Uyumu” sisteminin amaçlarına ulaşamaması üzerine, 19. yüzyıl sonu ve 20. yüzyıl başlarında tüm dünya devletlerini kapsayan ve evrensel problemlerin kalıcı çözüme kavuşturulmasını amaçlayan La Haye Barış Konferansları düzenlenmiştir. Küçük devletlerin ilk defa büyük devletlerle eşit kabul edildiği bu konferanslarda sadece Avrupa’nın değil tüm dünya ülkelerinin, dünyada güç dengesinin barışçı yollarla korunması, barış düzeninin sağlanması, uluslararası uyuşmazlıkların barışçı yollarla çözülmesi, devletlerin birbirleriyle münasebetlerinde uyacağı genel kuralların belirlenmesi ve uluslararası hukukun bazı mühim konularının kodifikasyonu gibi genel problemleri görüşülmüştü.¹⁶⁶

Rus Çarı II. Nikola’nın önerisi üzerine toplanan Birinci ve İkinci Lahey Konferansları, bazı yazarlar tarafından milletlerarası hukuk alanındaki ilk kodifikasyon girişimleri olarak kabul edilmektedir. Bu konferanslarda çeşitli konuları düzenleyen sözleşmeler imzalanmış; bu sözleşmelerden bazıları imzacı devletler tarafından onaylanarak yürürlük kazanırken, diğer bazıları yürürlüğe girememiştir. 1899 yılında gerçekleştirilen Birinci La Haye Konferansındaki kodifikasyon sayılabilecek iki sözleşmeden biri Kara Savaşı Kanun ve Teamülleri Konusundaki Sözleşme, diğeri ise Milletlerarası Uyuşmazlıkların Barış Yoluyla Çözümüne İlişkin Sözleşme’dir. 1907 yılında toplanan İkinci La Haye Konferansında ise on üç adet sözleşme hazırlanmıştır. Bunlardan yukarıdaki konuları yeniden düzenleyenler ile Deniz Savaşı hakkında olanı birinci konferanstaki sözleşmelerin yerini almıştır. Diğer sözleşmeler ise yeni konuları düzenlemiştir.¹⁶⁷

¹⁶⁵ Tuncer, Eski, s. 42.

¹⁶⁶ Tuncer, Evrim, s. 72.

¹⁶⁷ Edip F. Çelik, **Milletlerarası Hukuk**, Cilt:1, 3. Baskı, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975, (Milletlerarası), ss. 306-307.

1. Milletler Cemiyeti'nin Çabaları

Dünya devletlerinin siyasal görüşlerini ve çıkarlarını bağdaştırabilmek amacıyla zaman zaman aralarında kongreler ve konferanslar toplama çabası Birinci Dünya Savaşı'na kadar sürmüştü ancak bu savaşın sonrasına kadar bu konuda bir süreklilik sağlanamamıştı. 1914 yılında ortaya çıkan olaylar artık 20. yüzyılın sorunlarının, ara sıra toplanan kongreler ya da konferanslar yoluyla çözülemeyeceğini açıkça göstermiş ve Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra ilk uluslararası siyasal örgüt niteliğine sahip olan Milletler Cemiyeti kurulmuştu.¹⁶⁸ Milletler Cemiyeti'nin kurulmasıyla birlikte girilen ilk gerçek kodifikasyon çalışması başarısızlıkla sonuçlanacak, ancak daha sonra kurulacak olan Birleşmiş Milletler'de bu konu büyük bir önemle ele alınacaktır.¹⁶⁹

Milletler Cemiyeti Misakında milletlerarası hukukun kodifikasyonu konusunda herhangi bir açıklama bulunmamakla beraber, 1920 yılında Milletlerarası Daimi Adalet Divanı Statüsünü hazırlayan Hukukçular Komitesinin kodifikasyonun uygun olacağı yönündeki tavsiyesini değerlendirmeye alan Milletler Cemiyeti Assemblesi, 1924 yılı toplantısında bir Uzmanlar Komitesi kurarak bu komiteye kodifikasyon için yeterli olgunluğa ulaşmış konuları belirlemek görevini verdi. Bu komite 1927 yılına kadar süren çalışmaları sonunda Milletler Cemiyetine sunduğu raporda kodifikasyon için uyrukluk, karasuları, ülkesi üzerinde yabancı kişilere ya da bunların mallarına karşı işlenen zararlardan dolayı devletlerin sorumluluğu, diplomasi ayrıcalık ve muafıkları, milletlerarası konferansların usul ve kuralları, adlaşmaların yapılış usulü, korsanlık, deniz servetinin işletilmesi konularını tavsiye ediyordu. Uzmanlar Komitesinin önerilerini inceleyen Milletler Cemiyeti Assemblesi, yukarıdaki konulardan ilk üçünün kodifikasyonunu sağlamak amacıyla Lahey'de bir konferans düzenlenmesini kararlaştırmış, ancak toplanan konferans bu amaçlarında pek de başarılı olamadığı gözlenmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁸ Tuncer, Evrim, ss. 73-74.

¹⁶⁹ Çelik, Milletlerarası, s. 307.

¹⁷⁰ Çelik, Milletlerarası, ss.307-308.

i. Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’nun Çalışmaları ve 18 Nisan 1961

Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi

Milletler Cemiyeti Misakında milletlerarası hukukun kodifikasyonu konusunda bir hüküm bulunmamasına karşılık, Birleşmiş Milletler Antlaşmasının 13. maddesiyle Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na siyasi alanda işbirliğini güçlendirmek ve milletlerarası hukukun tedrici gelişimi ve kodifikasyonunu teşvik etme görevi verilmiştir. Genel Kurul da bu görevi yerine getirmek için 1946 yılındaki ilk toplantısının ikinci döneminde faaliyete geçmiş ve 11 Aralık 1946 da milletlerarası hukukun tedrici geliştirilmesi ve kodifikasyon yöntemlerini incelemek üzere Birleşmiş Milletler üyesi devletlerden 17 sinin temsilcilerinden oluşan bir komisyon kurmuştur. Bu komisyon kodifikasyon işinin uzmanlardan kurulacak dar kadrolu bir komisyon aracılığıyla yürütülmesini Genel Kurul’a önermiş, böylece *Milletlerarası Hukuk Komisyonu*, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu’na bağlı bir alt organ olarak meydana getirilmiş ve 21 kasım 1947’de Milletlerarası Hukuk Komisyonunun 26 maddelik statüsü kabul edilmiştir.¹⁷¹

İlk toplantısını 12 Nisan-9 Haziran 1949 tarihleri arasında Cenevre’de yapan Milletlerarası Hukuk Komisyonu kurulunca, Birleşmiş Milletler Genel Kurulu bu komisyonu kodifiye etmek üzere kendi seçeceği konular ile birlikte, insanlığın barış ve güvenliğine karşı suçlar konusunda bir kod tasarısının hazırlanması ve milletlerarası bir ceza mahkemesi kurulması olanaklarının araştırılması gibi bazı spesifik meseleleri inceleme ile vazifelendirmiştir. Bu konuları 1954 yılına kadar inceleyerek neticelendiren ve Genel Kurula sunan Milletlerarası Hukuk Komisyonu, bunların dışında kodifikasyonuna uygun gördüğü 25 konuyu belirledikten sonra, aralarında diplomasi ilişkileri ve muaflıkları ile konsolosluk ilişkileri ve muaflıklarının da bulunduğu 14 konuyu değerlendirmeye karar vermiştir. Bu konulardan Diplomasi İlişkileri ve Muaflıkları Sözleşmesi hakkında bir tasarı hazırlanmış ve bu tasarı 2 Mart-14 Nisan 1961 günleri arasında Viyana’da toplanan Birleşmiş Milletler Konferansında kabul edilmiştir. Bu konferansın nihai senedi ise

¹⁷¹ Çelik, Milletlerarası, ss. 308-309.

18 Nisan 1961 günü imzalanmıştır.¹⁷² 24 Nisan 1964 tarihinde yürürlüğe giren Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi, günümüzde çok sayıda devlet tarafından kabul edilmiştir.¹⁷³

Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi ile birlikte diplomasi hukukunun yerleşik uygulamaları kodifiye edilirken, aynı zamanda bu hukukun gelişmesine katkı sağlayacak yeni uygulamalara da başvurulmuştur.¹⁷⁴ Sözleşmede düzenlenmemiş konularda ise örf ve adet kurallarının öngördüğü sistem saklı tutulmuştur.¹⁷⁵ Zamanla dünya devletlerinin büyük oranda katılım sağlamasıyla birlikte, sözleşmenin tüm hükümleri günümüzde milletlerarası hukukun hem örf ve âdet hukuku, hem de sözleşmesel olarak başvurduğu hükümler hâline gelmiştir.¹⁷⁶

Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'ne taraf olan devletler, diplomasi görevlilerine tanınan ayrıcalık ve bağımsızlıkların maksadının diplomatik misyonların vazifelerini en etkili şekilde yapmasını sağlamak olduğunu ve geçmişten günümüze tüm ülkelerin diplomatik misyon mensuplarının statüsünü tanıdıklarını vurgulamış, ayrıca bu sözleşme hükümleri ile açıkça düzenlenmeyen hususlarda teamüli hukuk kurallarının uygulanmasına devam edileceğini de kabul etmiştir.¹⁷⁷

¹⁷² Çelik, Milletlerarası, ss. 310-312.

¹⁷³ Aslan Gündüz, **Milletlerarası Hukuk (Temel Belgeler - Örnek Kararlar)**, (Ed. Reşat Volkan Günel), Beta Basım-Yayım, Ankara 2013, s. 584.

¹⁷⁴ Gündüz, s. 584.

¹⁷⁵ Sevin Toluner, **Milletlerarası Hukuk Dersleri: Devletin Yetkisi**, Beta Yayınları, İstanbul 1996, s. 400.

¹⁷⁶ Gündüz, s. 584.

¹⁷⁷ Gündüz, ss. 584-585.

İKİNCİ BÖLÜM

DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİ VE GÖREVLİLERİ

I DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİ VE GÖREVLİLERİ

Diplomasi temsilcileri, görevlerinin sürekli ya da geçici olmasına göre ikiye ayrılır:

A. Sürekli Diplomasi Temsilcileri

Sürekli diplomasi temsilcileri, bir devlete ya da bir uluslararası örgüt nezdine atanmalarına göre ikiye ayrılır:

1. Devletler Nezdindeki Diplomasi Temsilcileri Ve Görevlileri

Diplomasi temsilcisi, devletleri adına hareket eden ve bu konuda özel olarak görevlendirilen kişileri ifade eder. Sürekli diplomasi temsilcileri deyimindeki süreklilik kavramı ise, ilgili devletle olan diplomasi ilişkilerinin devamlılığı anlamındadır. Yoksa kullanılan bu deyimle kastedilen, diplomasi temsilcilerinin görevlerinin devamı süresince, şahsi olarak belli bir süre görev yaptıktan sonra merkeze ya da başka bir devlete atanamayacakları değildir.¹⁷⁸

Devletlerin diplomatik ilişkiler kurmak maksadıyla birbirlerine gönderdikleri sürekli diplomasi temsilcilerinin sınıf ve dereceleri, özellikle önde gelme sorunu açısından tarih boyunca önemli olmuştur. Bu nedenle diplomasi temsilcileriyle ilgili ilk uluslararası kodifikasyon çalışmaları, bu temsilcilerin sınıf ve derecelerinin belirlenmesi hususunda yapılmıştır. 19.03.1815 tarihli Viyana Kongresi ile uluslararası hukukta ilk kez diplomasi temsilcilerinin sınıflandırılması tanımlanmış, 1818 Aix-la-Chapelle protokolü ile de yine bu sınıflandırma vurgulanmıştır.¹⁷⁹

1815 tarihli Viyana Tüzüğü'nün 1. maddesine göre diplomasi temsilcileri şu üç sınıfa ayrılmaktadır:

¹⁷⁸ Hüseyin Pazarcı, **Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap**, 3. Baskı. Turhan Kitabevi, Ankara 1999, s. 74.

¹⁷⁹ Çelik, Milletlerarası, s. 504.

- Büyükelçiler ve papalık temsilcileri olan nonslar,
- Hükümdarlar nezdine atanan orta elçiler ve öteki temsilciler,
- Dışişleri Bakanları nezdinde maslahatgüzarlar (işgüderler).

1818 Aix-la-Chapelle kongresinde ise bu üç sınıfa dördüncüsü eklenmiştir: Mukim elçi. 1815 Viyana Tüzüğünde bahsedilmese de o dönemde pek çok devletin mukim elçileri vardı ve öndegeme açısından bunların yerlerini belirlemek gerekmektedir. İşte Aix-la-Chapelle protokolü ile bu sorun çözülmüş ve mukim elçi orta elçi ile maslahatgüzar arasında bir sınıf olarak belirlenerek diplomasi temsilcileri;

- Büyükelçiler
- Ortaelçiler
- Mukim elçiler
- Maslahatgüzarlar şeklinde dört sınıfa ayrılmıştır.

18 Nisan 1961 tarihli Viyana Sözleşmesi'nin 14. maddesinde yapılan sınıflandırma ise 1815 Viyana Tüzüğündeki sınıflandırmayı örnek alır:¹⁸⁰

- Devlet başkanı nezdine atanan büyükelçiler, nonslar veya eşit derecede diğer misyon şefleri,
- Devlet başkanı nezdine atanan murahhaslar, elçiler ya da enternonslar,
- Dışişleri bakanı nezdine atanan maslahatgüzarlar (işgüderler).

Yukarıda bahsedilen üç belgedeki sınıflandırmaların sadece misyon şeflerinin sınıflarını belirlemekte olduğu görülmektedir.¹⁸¹ Günümüz uluslararası hukuk uygulamalarında ise, diplomasi temsilcileri yukarıda sayılan temsilcilik şeflerinden oluşmakla kalmamakta, ayrıca bu şeflerin yardımcıları olan öteki memurlar da bu kategoride değerlendirilmektedir. 18.04.1961 tarihli Viyana Diplomasi İlişkileri Sözleşmesinin 1. maddesine göre diplomasi temsilcisi kavramı, misyon şefi ve misyonun diplomatik rütbe taşıyan bütün üyelerini kapsamaktadır. Genellikle Dışişleri meslek memurlarından ve belirli ölçüde de diğer bakanlıkların memurlarından seçilen diplomatik personelin, büyükelçi, müsteşar, başkatip, ikinci katip, üçüncü katip ve ataşelerden oluştuğu kabul edilmektedir.¹⁸²

¹⁸⁰ Çelik, Milletlerarası, s. 505.

¹⁸¹ Çelik, Milletlerarası, s. 506.

¹⁸² Pazarcı, s. 75.

Diplomatik misyon şeflerine görevlerinde yardım eden ancak diplomatik personelden sayılmayan başka görevliler de bulunmaktadır. İdari ve teknik personel, bunların en önemlisidir ve büyük çoğunluğu merkezde Dışişleri Bakanlıklarının idari ve teknik kadrolarında çalışmaktadır. İdari memurlar, haberleşme teknisyenleri, sekreter ve daktilolar idari ve teknik personellerin başlıcalarıdır. Sürücü, aşçı, hizmetli vb. hizmet personeli de diplomasi temsilcilerine yardımcı olan öteki sınıf görevlileridir.

Özetle, bir devletin diplomatik misyon personelini şu üç sınıf temsilci ve görevli oluşturmaktadır: Diplomatik personel, idari ve teknik personel ve hizmet personeli. Ayrıca, diplomatik personelin özel işlerinde çalışan bazı özel hizmetçilere ilişkin olarak da kimi kurallar bulunmaktadır.¹⁸³

2. Corps Diplomatique

Tüm bunların yanında 1961 Viyana Sözleşmesinde düzenlenemeyen, “corps diplomatique” diye adlandırılan ve bir devlet nezdinde tayin edilmiş yabancı diplomasi temsilcilerinin tamamından müteşekkil heyet anlamına gelen ancak ayrı bir hukuki kişiliği bulunmayan bir oluşum bulunmaktadır. Corps diplomatique, bir devlette bulunan tüm diplomasi temsilcilerini ve diğer görevlileri alakadar eden konularda tümünün birlikte hareket etmesi amacını güden bir topluluktur.¹⁸⁴

“Doyen” adı verilen ve nezdinde bulunulan memlekette en kıdemli diplomasi temsilcisi olan büyükelçi, corps diplomatique’in başkanlığı yapar. Eğer nezdinde bulunulan devletteki diplomasi temsilcileri arasında büyükelçi seviyesinde kimse yoksa ortaelçiler arasından, aynı koşullara uygun olan kişi doyen olarak belirlenir. Papalık temsilcisi olan nuncio’nun bulunduğu devletlerde ise nuncio her zaman doyen olarak kabul edilir. Diğer temsilcilerin muvafakatiyle, corps diplomatique adına nezdinde bulunulan devletin makamlarına müracaatta bulunmak, törenlerde corps diplomatique’i temsil etmek, nutuk teatilerinde corps diplomatique’in sözcülüğünü yapmak, doyen’in görevlerinden bazılarıdır. Doyen, özellikle, diplomasi temsilcilerinin ve görevlilerinin ayrıcalık ve bağımsızlıklarının ihlal edilmemesine dikkat eder ve bu ihlallere engel olmaya çalışır. Örneğin, 14 ocak 1918’de

¹⁸³ Pazarcı, s. 75.

¹⁸⁴ Meray, Statü, s. 88.

Petrograddaki Romanya elçiliğinin elçisi ve tüm diğer görevlileri Bolşevikler tarafından tutuklanmış, bunun üzerine Petrograt'taki corps diplomatique'nin doyen'i olan Amerikan büyükelçisi derhal corps diplomatique'i toplamış, izlenecek usulü müzakere ederek ortak protesto ve girişim kararları alınmış ve Romanya elçilik görevlilerinin serbest kalması sağlanmıştır.¹⁸⁵

3. Uluslararası Örgütler Nezdindeki Diplomasi Temsilcileri Ve Görevlileri

Devletlerin günümüzde pek çok evrensel ve bölgesel uluslararası örgüt nezdinde sürekli temsilcilik bulundurmasıyla birlikte, bu anlamda ilk sürekli temsilcilikler Birinci Dünya Savaşından sonra kurulan Milletler Cemiyeti ve Uluslararası Çalışma Örgütü nezdinde açılmıştır.¹⁸⁶

Uluslararası örgütler nezdindeki sürekli diplomasi temsilcileri ile ilgili, henüz yürürlüğe girmemekle birlikte 14.3.1975 tarihinde imzalanan Evrensel Nitelikli Uluslararası Örgütlerle İlişkilerde Devletlerin Temsiline İlişkin Viyana Sözleşmesi hükümleri uygulanacaktır.¹⁸⁷

Uluslararası örgütler nezdindeki sürekli diplomasi temsilcileri ve temsilciliklerine ilişkin kurallar, devletler nezdindeki sürekli diplomasi temsilcileri ve temsilciliklerine ilişkin kurallardan bazı açılardan farklılıklar arz etmektedir. Uluslararası örgütlerin görevlerinin yetkilerinin kapsamının ve çalışma yönteminin devletlerden farklı olması, uluslararası örgütlere üyelik durumunun bu sürekli temsilciliklere ilişkin kuralları etkilemesi ve uluslararası örgütlerin bir ülkesi olmadığı için bunların bir ya da birkaç devletin ülkesinde kurulmak ve faaliyet göstermek zorunda olması bu farklılıkların ana nedenleridir.¹⁸⁸

Devletler nezdindeki sürekli diplomasi temsilcileri ve görevlileri gibi başlarında sürekli temsilcilik şefi ya da misyon şefi bulunan uluslararası örgütler nezdindeki diplomasi temsilcileri ve görevlileri de, diplomatik personel, idari ve teknik personel, hizmet personeli olmak üzere üç sınıf personelden oluşmaktadır.¹⁸⁹

¹⁸⁵ Meray, Statü, s. 88.

¹⁸⁶ Pazarcı, s. 104.

¹⁸⁷ Melda Sur, **Uluslararası Hukukun Esasları**, 7. Baskı, Beta Basım, İstanbul 2013, s. 238.

¹⁸⁸ Pazarcı, s. 105.

¹⁸⁹ Pazarcı, s. 105.

Sürekli temsilcilerle ilgili kimi örgütlerde “daimi delege”, “daimi temsilcilik” veya “temsilci” kavramları kullanılmaktadır.¹⁹⁰ Daimi delege deyimi, özellikle, devletini temsil adına bir uluslararası örgütün organlarında görev alan temsilciyi ifade eder. Diplomatik personelin özel hizmetlerinde çalışan özel hizmetçilerin de çok sınırlı bazı kurallardan yararlandıkları görülmektedir.¹⁹¹

B. Geçici (ad hoc) diplomasi temsilcileri

İlişkilerini genellikle sürekli diplomasi temsilcileri aracılığıyla yürüten devletler, uluslararası örgüt toplantılarına geçici olarak katılma, bir ya da birkaç devletle belirli bir konuda görüşmeler yapma, belirli bir devlette törene katılma, uluslararası diplomatik konferanslara katılma gibi sorunların çözümünü ise geçici (ad hoc) diplomasi yolu ile gerçekleştirmektedir.¹⁹²

Ad hoc diplomasi, uluslararası konferanslara ve uluslararası örgütlerin toplantılarına geçici diplomatik heyetler gönderilmek suretiyle gerçekleştirilebilir. Bu geçici heyetler, heyet başkanı haricinde, diplomatik personel, idari ve teknik personel ve hizmet personeli sınıflarından oluşabilir.¹⁹³ Ad hoc diplomasi heyetleriyle ilgili diğer hususlara ileride değinilecektir.

II. DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİNİN GÖREVLERİ

A. Göreve Başlama

1. AGREMAN ALINMASI

1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi’nin 2. maddesinde açıkça yer almaktadır ki, diplomatik ilişkilerin kurulması devletlerin karşılıklı rızası ile mümkündür. İki devlet arasında yapılan bir antlaşma ile veya sözlü olarak

¹⁹⁰ Sur, s. 238.

¹⁹¹ Pazarcı, s. 105.

¹⁹² Pazarcı, s. 111.

¹⁹³ Pazarcı, ss. 111-112.

uzlaştıktan sonra devletlerin bu uzlaşuya uygun kararlar almasıyla bu karşılıklı rıza gerçekleşmiş olur.

Farklı devletlerin ülkesine gönderilecek diplomasi temsilcileri, şahsi yeterlilik ve sahip olacağı nitelikler açısından gönderen devletin kendi iç mevzuatıyla belirlenir ve görevlendirilir. Bu temsilcinin belirlenmesi uluslararası alanda bir etki yaratacağından, bu konuda kabul eden devletin de fikirlerine başvurmak, uluslararası hukukun yerleşmiş bir kaidesidir. Bu başvuru ise, bir temsilci resmen tayin edilmeden önce, gönderileceği devletten bir muvafakatname (agrément, agreman) istenmesi suretiyle gerçekleştirilir.¹⁹⁴

Kabul eden devlet, kendisinden agreman istenilmesi durumunda, uygun görürse ve isterse bu agremanı verir, yani gönderilecek temsilciyi persona grata (makbul kişi) kabul ettiğini bildirir ve ancak bundan sonra, temsilcinin atama işlemi yapılabilir. Kendisinden agreman istenilen devlet, çeşitli nedenlerle bu isteği reddedebilir ve bunun nedenlerini açıklamak zorunda da değildir. Bu durum, 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin 4. maddesinin 2. paragrafında kesin bir dille belirtilmiştir: “ Kabul eden devlet, agremanın reddi halinde gönderen devlete sebep göstermek zorunda değildir”.

Belirli bir şekli olmayan agreman istemi, aralarında sürekli diplomasi ilişkilerini yeni kuracak devletlerden her birinin, diğeri ülkesine göndermeyi tasarladığı temsilci için dışişleri bakanlığına yazılı bir müracaatla başvurusu suretiyle gerçekleştirilir. Aralarında zaten bir sürekli diplomasi ilişkisi bulunan devletler ise söz konusu ise agreman talebini birkaç farklı şekilde gerçekleştirebilir. Şöyle ki; bizzat dışişleri bakanlıkları arasındaki yazışmalarla agreman istenebilir veya bir yabancı devlet yanında görevli olan elçi, hükümetinden alacağı talimat üzerine, kendi yerine atanması düşünülen kişi için agreman talebinde bulunur; yahut agreman isteği, temsilcinin görevlendirileceği devletin elçisi vasıtasıyla gerçekleştirilir. Tüm bu yöntemlerin ortak özelliği gizliliğin şart olmasıdır. Bu gizliliğin nedeni, atanmak istenen elçilerin ve devletlerin zor durumda kalmasını engelleme gerekliliğidir.¹⁹⁵

¹⁹⁴ Enver Bozkurt ve diğerleri, **Devletler Hukuku**, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009, ss. 208-209.

¹⁹⁵ Çelik, Milletlerarası, s. 511.

Yabancı bir devlet ülkesine misyon şefi olarak diplomasi temsilcisi göndermek isteyen bir devletin, bu temsilci için karşı devletten agreman alma isteğinin olumlu karşılık bulması üzerine, diplomasi temsilcisinin atama işleminin yapılması için artık bir engel kalmayacaktır.¹⁹⁶

2. İtimatname

“İtimatname” veya “güven mektubu” (lettre de creance, letter of credence) ise, atanma işlemi tamamlanmış olan misyon şefine verilen belgenin adıdır. Misyon şefi büyükelçi veya elçi ise, itimatname gönderen devletin devlet başkanı tarafından kabul edilen devletin devlet başkanına hitaben, misyon şefi işgüder sınıfından ise dışişleri bakanlığı tarafından dışişleri bakanlığına hitaben yazılır ve itimatnamede misyon şefinin resmi sıfatını ve kendisine itimat edilmesi belirtilir. 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi’nin 13. maddesinin ilk paragrafına göre, misyon şefinin, kabul eden devletin ülkesindeki görevine başlaması, o ülkede geçerli olan usule göre itimatnamesini sunduğu anda veya itimatnamesinin bir suretini kabul eden devletin dışişleri bakanlığına verdiği anda gerçekleşmiş sayılır. Kabul eden devletin bu iki yöntemden birisini seçme serbestisi vardır ancak, farklı devletlere farklı uygulamalarda bulunamaz. İtimatnamenin ya da bazı zamanlarda bir örneğinin sunulmasında sıra, misyon şefinin o ülkeye varış tarihi ve anına göre belirlenir. Yine aynı maddenin ikinci paragrafına göre ise, misyon şefinin devlet başkanı tarafından kabulü ve itimatnamesini sunmasının, özel bir usulü bulunmamaktadır ancak bu konuda izlenecek olan yöntem, aynı derecedeki misyon şefleri bakımından aynı şekilde uygulanmalıdır.¹⁹⁷

3. Misyon Şefi Haricindeki Personelin Durumu

Misyon şefi haricindeki diplomatik personelin ve diğer personelin gönderilmesinde kabul eden devletin rızası aranmaz. Yalnız gönderen devletin askeri ataşelerinin atanmasından önce, istemesi halinde kabul eden devletin rızasının alınması koşulu vardır. Bunun dışında, kabul eden devletin her zaman geri

¹⁹⁶ Çelik, Milletlerarası, s. 511.

¹⁹⁷ Toluner, s. 403.

alabileceği açık rızası bulunmadıkça, gönderen devletin diplomatik personelinin kendi uyruğunu taşıması şarttır. Aynı zamanda, kabul eden devletin, gönderen devletler arasında farklılık gözetmemek kaydıyla, belirli kategoriden görevlileri kabul etmeme ve gönderen devletin temsilciliğindeki görevli sayısının belirli sayıyla sınırlı tutulmasını isteme hakkı bulunmaktadır. Bunun yanında, gönderen devlet, diplomasi temsilciliği şefi dışındaki temsilcilerin ve görevlilerin atamalarını ve kendilerinin, aile bireylerinin ve özel hizmetçilerinin gelişlerini önceden ya da en kısa sürede, kabul eden devletin dışişleri bakanlığına ya da belirtilen diğer bir bakanlığa bildirmekle yükümlüdür. Aynı şekilde gönderen devlet, kabul eden devlette ikamet eden kişilerin bir diplomasi temsilciliğinde görevlendirilmesini ve diplomatik veya idari personelin bazı özel hizmetçilerinin gelişlerini de kabul eden devlete bildirmekle yükümlüdür.¹⁹⁸

4. Uluslararası Örgütler Nezdindeki Sürekli Diplomasi Temsilcilerinin Atanması

Uluslararası örgütler nezdindeki sürekli diplomasi temsilcilerinin gönderilmesi ise, uluslararası örgütün kurallarının buna izin vermesine ve gönderen devletin iradesine bağlıdır. Yalnız, temsilciliklerde görev yapacak personelin sayısı, temsilciliğin örgütteki misyonunu eda etmeye yetecek kadar makul bir sayıda olmalıdır. Ayrıca, atanacak bu görevlilerin, uluslararası örgütün bulunduğu devletin uyruğundan olabilmeleri için o devletin rızasının alınması şarttır. Atanacak diplomatik personel kabul eden devlete bildirildiği zaman kabul eden devlet herhangi bir itirazda bulunmazsa, bu konuda kabul eden devletin zımni rızası var sayılır ve kabul eden devletin dilediği zaman bu rızasını geri alma hakkı mevcuttur.¹⁹⁹

Uluslararası örgüt nezdine sürekli temsilcilerin ve gözlemcilerin atanmasında, devletler nezdine yapılan atamalardan farklı bir yol takip edilmektedir. Örneğin, uluslararası örgüt nezdine atanacak daimi temsilcilik şefi için önceden herhangi bir AGREMAN istenmesi mecburiyeti yoktur. Bölgesel bazı örgütler için kimi zaman gayri-resmi bir biçimde AGREMAN istendiği gözlemlenmiştir ancak bu usul resmi düzeyde hiçbir örgüt için söz konusu değildir. Uluslararası örgüt nezdine atanan daimi

¹⁹⁸ Pazarcı, s. 82.

¹⁹⁹ Pazarcı, ss. 107-108.

temsilcilik şefi, örgütün genel sekreterine ya da eğer örgüt dışı ilişkiler konusunda bir başka organını yetkilendirmiş ise bu organın başkanına ya da ilgili görevlisine bir itimatname sunmak mecburiyetindedir. Devletler nezdine atananlardan farklı olarak, bu itimatnamenin devlet başkanınca verilmesi mecburiyeti bulunmayıp, hükümet başkanı, dışişleri bakanı ve eğer uluslararası örgütçe belirlenmiş başka bir otorite mevcutsa bunlar tarafından da verilebilir. Ancak genel uygulamaya göre itimatnameler çoğunlukla dışişleri bakanları tarafından verilmektedir.

Gönderen devlet, uluslararası örgütler nezdine atandığı öteki diplomasi temsilcileri ve görevlileri için de örgüte bildirimde bulunmak mecburiyetindedir. Bu bildirimde, atanan şahısların kimliği, statüsü, unvanı, geliş ve göreve başlama tarihleri gibi bilgiler eksiksiz yer almalıdır. Ayrıca, atanan görevlilerin aile fertlerinin gelişlerinin ve görevlilerin özel adreslerinin de bildirilmesi zorunludur. Tüm bu bilgilerin örgütün bulunduğu devlete bildirilmesinden sorumlu olan, uluslararası örgüt ve isterse gönderen devlettir. Daimi temsilcilik şefinin yokluğu halinde, gönderen devletin bir geçici temsilcilik şefi atama hakkı bulunmaktadır.

Birden çok uluslararası örgüt ya da devlet nezdine bir uluslararası örgüt nezdindeki sürekli temsilciliklerin ve gözlemci temsilciliklerinin diplomatik görevlileri atanabileceği gibi, iki ya da daha çok devletin aynı örgüt nezdine aynı şahsı sürekli temsilcilik şefi olarak ataması da mümkündür. Ayrıca, itimatnamede belirtmesi şartıyla, bir devletin, atadığı sürekli temsilcisini ya da gözlemcisini örgütün yalnızca bir ya da birkaç organı bakımından görevlendirmesi de mümkündür.²⁰⁰

5. Geçici Diplomatik Heyetlerin Durumu

Öteki devletler nezdine geçici olarak gönderilen özel heyetler konusundaki en temel uluslararası hukuk düzenlemesini 08.12.1969 tarihinde Birleşmiş Milletler Genel Kurulunca kabul edilmiş ve 21.06.1985'te onaylayan devletler için yürürlüğe girmiş olan Özel Heyetler Hakkındaki Sözleşme oluşturmaktadır.²⁰¹

²⁰⁰ Pazarcı, ss.108-109.

²⁰¹ Pazarcı, ss. 112-113

Geçici diplomatik heyetlerin konferanslara ve uluslararası örgütlerin toplantılarına gönderilmesinde, her devlet temsilcilerini seçme konusunda takdir yetkisine sahiptir ancak bu seçimi yaparken uluslararası örgütün ya da konferansın öngördüğü kurallar gözetilmelidir. Aynı zamanda heyet üyelerinin sayısının görevi yerine getirilebilmeye yeterli olacak belirli bir sayıyı geçmemesi ve ev sahibi devletin rızası dışında heyet başkanı ve diplomatik personelin kabul eden devletin uyruğundan olmaması gibi birtakım ek koşullara da uyulmalıdır. Bunun yanında, aksini öngören bir kural olmadıkça iki ya da daha fazla sayıda devletin bir konferans veya toplantıya tek bir heyetle katılması da mümkündür. Ayrıca, uluslararası bir konferansa ya da toplantıya katılacak diplomasi temsilcilerinin ve görevlilerinin heyetteki görevlerinin, yerinin, gidiş dönüş tarihlerinin ve kendisine refakat edecek ailesi mensuplarının bilgilerinin gönderen devlet tarafından ev sahipliği yapacak devlete ve konferansa ya da uluslararası örgüte bildirilmesi gereklidir.²⁰²

Devletlerin öteki devletler nezdine geçici olarak özel diplomatik heyetler görevlendirilebilmesi için de önceden diplomatik ya da başka yollarla diplomasi temsilcilerini kabul eden devletin bilgi sahibi kılınması ve rızasının alınması gerekmektedir. Aynı diplomatik heyetin sırasıyla birkaç devlet nezdinde görevlendirilebilmesi için ise her bir kabul eden devletin rızasının alınması gerekmektedir. Bununla birlikte, kabul eden devletin rızası alınmak suretiyle, iki ya da daha fazla devletin tek bir heyet gönderilmesi de olanaklıdır. Bunun için bu devletler arasında diplomasi ya da konsolosluk ilişkileri kurulmuş bulunması mecburiyeti bulunmamaktadır. Ayrıca bir devletin diğer bir devlet ya da hükümetle görüşmeler yapmak üzere bir özel heyet göndermesinin kendiliğinden onu tanıma anlamına gelmediğini de belirtmek gerekmektedir.²⁰³

Özel heyetlerin oluşturulmasında görevlilerin seçimi ilke olarak gönderen devletin takdirindedir ancak kabul eden devletin heyetin sayısını makul bulmaması halinde bu heyeti kabul etmeme ve hatta heyetin kimi üyelerini hiçbir gerekçe göstermeden reddetme hakkı mevcuttur. Özel heyetlerin içinde kabul eden devlette görev yapan daimi diplomasi temsilcilerinin ve konsolosluk mensuplarının bulunması da mümkündür. Aynen öteki sürekli diplomasi temsilcilikleri gibi özel

²⁰² Pazarcı, ss. 111-112.

²⁰³ Pazarcı, s. 113.

heyetler de, heyet başkanı haricinde diplomatik personel, idari ve teknik personel ve hizmet personelinden müteşekkil olabilmektedir. Ayrıca gönderen devlet, özel heyet üyelerinin gidiş-dönüş tarihlerine, görevlerini yapacakları yerlere ilişkin gerekli bilgileri kabul eden devletin dışişleri bakanlığına bildirmek mecburiyetindedir.

Sürekli diplomasi temsilcilerindeki gibi itimatname sunulması ya da özel olarak bir resmi takdim gibi bir prosedür, özel heyet temsilcilerinin göreve başlamaları için şart değildir. Özel heyet temsilcilerinin görevleri, kabul eden devlet dışişleri bakanlığı ya da göstereceği ilgili bir devlet organ ile ilk resmi temas ile başlar. İki ya da daha çok devletin özel heyetleri, üçüncü devletin rızası olmak kaydıyla, bir üçüncü devlet ülkesinde buluşabilir ve çalışabilir. Bu halde üçüncü devlet kabul eden devletin yükümlülüklerini üstlenmiş kabul edilmektedir.²⁰⁴

6. Görevlerin İçeriği ve Sınırlamaları

a. Görevlerin İçeriği

Bir sürekli diplomasi temsilcisinin öncelikle yapması gereken, kabul eden devletin ilgili makamları ile bağlantıya geçmek ve aynı şekilde ülkedeki sosyal ve ekonomik camialar ile bağlantılar sağlamak olmalıdır. Protokol kapsamında düzenlenen törenlere ve organizasyonlara düzenli olarak katılmak ve medya ile iyi ilişkiler kurmak da dikkat edilmesi gereken diğer başlıca hususlardandır.²⁰⁵ Bir yabancı ülkedeki diplomatik misyonun görevlerini, genel olarak şu şekilde üçe ayırabiliriz: Müzakere (görüşme), müşahade (gözlemleme) ve himaye (koruma)²⁰⁶ Diplomatik misyonların görevleri, yukarıda belirtilen esaslara uygun olarak 1961 Viyana Sözleşmesinin 3. maddesinde şu şekilde belirlenmiş ve sayılmıştır:

“ 1. Bir diplomatik misyonun görevlerinin başlıcaları şunlardır:

a) Gönderen devleti gönderilen devlet yanında temsil etmek;

²⁰⁴ Pazarıcı, ss. 113-114.

²⁰⁵ Ethem Menemencioglu, **Medeniyet Nizamı, Diplomasi Yoliyle**, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1950, ss. 51 – 52.

²⁰⁶ Çelik, Milletlerarası, s. 513.

- b) Milletlerarası hukukun kabul etmiş olduğu sınırlar içinde yanına gönderilen devlette, gönderen devletin ve onun vatandaşlarının menfaatlerini korumak;
- c) Yanına gönderilen devletin hükümeti ile müzakerelerde bulunmak;
- d) Yanına gönderilen devlette olayların şartları ve gelişmeleri hakkında meşru her yolla bilgi toplamak;
- e) Gönderilen devletle gönderen devlet arasındaki dostluk münasebetlerini ilerletmek ve ekonomik, kültürel ve bilim münasebetlerini geliştirmek.

2. Bu sözleşmenin hiçbir hükmü, konsolosluk görevlerinin bir diplomatik misyon tarafından görülmesini yasakladığı yolunda yorumlanamaz.²⁰⁷”

Görüşme, devletini temsil etme ve devleti adına görüşmeler yapma, diplomatik misyonun temel görevleri arasındadır.²⁰⁸ Devletler arasındaki görüşmeler, devlet başkanı, başbakan, dışişleri bakanı veya merkezden gönderilen özel temsilciler tarafından da gerçekleştirilebilir. Bu görüşmeler misyon şefi öncülüğünde yapılabileceği gibi bilgisi dışında da yapılabilir. Fakat bu durumda dahi görüşme heyetine yardımcı olmak gibi bir işleve sahip olan diplomatik misyon, rutin müzakerelerdeki önemli konumuyla da diplomasinin vazgeçilmez araçlarından biri durumundadır.²⁰⁹

Temsil yetkisi kural olarak sadece kabul eden devletle ilişkilerde geçerli olan misyonlar, bu ilişkilerini dışişleri bakanlığı aracılığıyla yürütürler. Diplomatik misyonun, gönderilen devletle ilişkilerde sürekliliği sağlamak, rutin işleri yürütmek, notaları iletme, anlaşma görüşmelerini yürütüp imzalamak, ilişkilerin gelişmesine katkıda bulunmak gibi görevleri bulunmaktadır.²¹⁰ Bu doğrultuda, gönderen devlet ile kabul eden devlet arasındaki mevcut anlaşmazlıkları çözmeye yönelik çaba sarf eden bir diplomatik misyon, kurumun var oluş amacı olan devletler arası ilişkilerin hızlı ve problemsiz bir şekilde yürütümünü sağlamış olacaktır.²¹¹

Gözlem, gönderildiği devlette gerçekleşen önemli vakaları ve değişen durumları tüm yasal yollarla takip eden diplomasi temsilcisi, bu gelişmeleri kendi

²⁰⁷ Çelik, Milletlerarası, ss. 515-516.

²⁰⁸ Sur, s. 242.

²⁰⁹ İskit, s. 208.

²¹⁰ Sur, s. 242.

²¹¹ Berki, Şakir, **Devletler Umumi Hukuku**, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1968, s. 85.

yorumlarını da katarak kaydeder ve kendi hükümetine bu doğrultuda raporlar sunar. Bu raporlar; o ülke hakkındaki finansal, siyasal, teknik, kültürel gelişmeler ile çeşitli ideolojik eğilimler gibi konuları kapsayabilir. Yerleşmiş bir örf ve adet kuralı haline gelen bu gözlem görevi, yabancı misyon şefleri için, tartışmaları izleyebilmeleri amacıyla parlamentolarda kendilerine koltuk ayrılacak kadar önemli hale gelmiştir.²¹²

Diplomasi temsilcisinin bu görevleri yerine getirirken dikkat etmesi gereken birtakım sınırlamalar vardır ki, bunların başında gönderilen devletin kanun ve nizamına aykırı davranmama ve içişlerine müdahale etmeme fiilleri gelmektedir. Örneğin gönderildiği devlette yasal olmayan yollardan istihbarat toplayan, belirli bir siyasi partiyi destekleyen, iç politika hakkında kamuoyu nezdinde açıklama yapan, o ülkenin kanunları hakkında yorum yapan diplomasi temsilcisi, persona non grata ilan edilme durumuyla karşı karşıya kalabilir.²¹³

Koruma, devletin ve kabul eden devlet ülkesinde bulunan kendi ülkesi vatandaşlarının hak ve menfaatlerini savunmak, temsilcinin koruma görevi kapsamında sayılmaktadır.²¹⁴ Bu himaye görevi, yabancı devlet ülkesinde hakları ihlal edilen veya haksız bir uygulamayla karşılaşan şahsın, vatandaşı bulunduğu ülkenin o devletteki temsilciliğinden kendisinin haklarını savunmasını talep etmesiyle işletilebilir. Bu diplomatik himayenin öne sürülebilmesi için, iç hukuk kapsamında bir haksız fiilin varlığı yeterli bulunmayıp, uluslararası hukuk bakımından bir haksız fiilin mevcudiyeti zorunludur. Aynı zamanda haksız fiile maruz kalan kişi, bu fiilin son bulması veya yol açtığı zararların tazmini için tüm iç hukuk yollarına başvurmuş bulunmalıdır. Tüm bu şartları sağlamamasına rağmen iç hukukta yaptığı başvuruları sonuçsuz kalan ve hala hakkını alamayan kişinin haklarını savunmak üzere devreye o kişinin devletini o ülkede temsil eden diplomasi temsilcisi girebilir ve vatandaşı olan şahsı korumak amacıyla, yanında görev yaptığı devlete bu amaçla başvuruda bulunabilir.²¹⁵

Tüm bu diplomatik görevlere ek olarak, diplomatik misyonlara bazı durumlarda konsolosluk görev ve yetkilerinin verilmesi de mümkündür. 1963 tarihli

²¹² Sur, s. 242.

²¹³ Sur, s. 242.

²¹⁴ Sur, s. 242.

²¹⁵ Çelik, Milletlerarası, ss. 514-515.

Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin 70. maddesi uyarınca, diplomatik temsilciliğin konsolosluk şubesine bağlı olsun ya da başka bir temsilcilik mensubu olsun konsolosluk görevleriyle yetkilendirilen diplomatik personelin isimleri kabul eden devletin dışişleri bakanlığına veya bu bakanlık tarafından belirlenmiş olan makama bildirilmelidir.

Bu ek görevlerin de haricinde diplomatik misyonlara istisnai durumlarda verilen bir takım özel görevler de bulunmaktadır. Örneğin, bir diplomatik misyon, gönderildiği devletle bir üçüncü devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesi durumunda, bu üçüncü devletin ve onun vatandaşlarının hak ve menfaatlerini savunma ve temsil etme görevini üstlenebilir. Buna örnek olarak, yakın tarihte Birleşik Arap Cumhuriyeti yanında Türk Hükümetinin ve vatandaşlarının hak ve menfaatlerinin Kahire'deki İsviçre Elçiliği tarafından savunulması verilebilir. Türkiye'nin, 28 Eylül 1961 günü gerçekleşen darbeye birleşik Arap Cumhuriyeti ile ilgisini kesen Suriye'yi tanıması üzerine 1 Ekim 1961 günü Birleşik Arap Cumhuriyeti, Türkiye ile diplomatik ilişkilerini keseceğini beyan etmiştir. Bu olaydan sonra Türkiye, diplomatik temsilcilerini Kahire'den çekmiş ve Birleşik Arap Cumhuriyetindeki Türkiye'nin ve Türk vatandaşlarının hak ve menfaatlerini koruma ve temsil görevi İsviçre elçiliği tarafından devralınmıştır.²¹⁶

b. Görevlerin Sınırlamaları

1961 Viyana Sözleşmesinin 41/2.maddesine göre, diplomasi temsilcisi gönderildiği devletle bütün resmi faaliyetlerini bu devletin dışişleri bakanlığıyla veya belirlenen başka bir bakanlık vasıtasıyla yürütmelidir. Ayrıca anılan sözleşmenin 41/3. maddesi uyarınca, misyon binaları misyon fonksiyonları ile bağdaşmayan faaliyetler için kullanılamaz. Yine aynı sözleşmenin 42. maddesinde ise, diplomasi temsilcinin gönderildiği ülkede şahsi kazanç maksadıyla ticari veya mesleki bir faaliyette bulunması yasak faaliyetler kapsamında sayılmıştır.²¹⁷

²¹⁶ Çelik, **Milletlerarası**, ss. 515.

²¹⁷ Çelik, **Milletlerarası**, s. 516.

c. Uluslararası Örgütler Nezdindeki Sürekli Diplomatik Misyonların Görevleri

Uluslararası örgütler nezdindeki sürekli diplomatik misyonların görevleri ise, kendi ülkelerinin ilgili uluslararası örgüte üye olup olmamasına göre farklılıklar göstermektedir. Uluslararası hukuktaki genel uygulamaya göre uluslararası örgütler nezdindeki sürekli temsilcilikler, ilgili örgüte üye olan devletler açısından sürekli temsilcilik, üye olmayan devletler bakımından ise sürekli gözlemci temsilciliği şeklinde sınıflandırılmıştır. Uluslararası örgüte üye olan devletlerin sürekli temsilcilik şefine sürekli temsilci, üye olmayan devletlerin sürekli temsilcilik şefine de sürekli gözlemci adı verilse de, genel olarak her iki tür temsilciliğin başkanının da misyon şefi unvanına sahip olduğu kabul edilir.

Uluslararası örgütler nezdindeki sürekli diplomasi temsilcileri ve onlara bağlı temsilciliklerin bazı görevleri devletler nezdindeki sürekli diplomasi temsilciliklerinin görevleriyle benzer özellikler taşımaktadır. Örneğin, örgüt nezdinde kendi devletini temsil etmek, örgütle ya da örgüt nezdinde görüşmeler yapmak, örgütle ilişkileri yürütmek, örgüt nezdinde devletin menfaatlerini savunmak, örgütün faaliyetlerini takip etmek ve kendi devletine iletmek, uluslararası örgütler nezdindeki sürekli diplomasi temsilcilerinin görevlerinden bazılarıdır. Bunlardan farklı olarak, nezdinde görev yaptığı örgütün organları bünyesinde çalışmalarında bulunmak, bu tür sürekli temsilcilikleri devletler nezdindekilerden görev bakımından ayıran bir faaliyettir. Avrupa Birliği gibi kararlarının üye devletlerde de doğrudan geçerli olduğu uluslar üstü (supranational) nitelikli örgütlerde daha da önemli olan bu tarz görevler, 1975 Viyana Sözleşmesi'nde sürekli temsilciliklerin görevleri arasında ilgili örgütün amaçlarının ve ilkelerinin gerçekleştirilmesini kapsamında sayılmıştır.²¹⁸

Uluslararası örgütler nezdindeki sürekli gözlemci temsilciliklerinin ise, nezdinde görev yaptığı uluslararası örgütün organları bünyesinde faaliyetlerde bulunmak veya örgütün amaçları ve ilkelerinin gerçekleşmesine çalışmak gibi bir görevi elbette yoktur. Bu tür temsilcilik görevlilerinin görevleri 1975 Viyana Sözleşmesinde, örgüt nezdinde ülkesini temsil etmek ve menfaatlerini savunmak,

²¹⁸ Pazarcı, s. 106.

örgütün faaliyetlerini takip etmek ve devletine rapor etmek, örgüt ile işbirliği yapmak ve görüşmeler yapmak şeklinde sayılmıştır.

Belirli bir uluslararası örgüt nezdindeki sürekli temsilcilikler, devletlerinin diploması temsilcisi sıfatıyla birbirleri arasında ikili ilişkilerin yürütülmesine de katkıda bulunurlar. Aynı şekilde, sürekli temsilcilikler ile örgütün merkezinin bulunduğu devlet arasında da özellikle temsilciliğin ihtiyaçları açısından benzer ilişkiler kurulmaktadır.²¹⁹

Özel heyet üyesi diploması temsilcileri ve görevlilerine gelince; bunlar da kabul eden devletin kanunlarına saygılı olma ve içişlerine müdahale etmemekle yükümlüdürler. Aynı şekilde bu kişilerin kabul eden devlette şahsi kazanç maksadıyla herhangi bir mesleki ve ticari faaliyette bulunmaları da yasak faaliyetler kapsamındadır. Aksi durumlarda kabul eden devletin istediği zaman ve hiçbir gerekçe göstermeksizin gönderen devletin geçici diploması temsilcilerini istenmeyen kişi (persona non grata) ilan etme yetkisi bulunmaktadır.²²⁰

II. GÖREVİN SONA ERMESİ

1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin 43. maddesine göre, diploması temsilcilerinin görevleri diğer durumlar haricinde iki durumda son bulabilir:

- a) Gönderen devlet tarafından kabul eden devlete diplomatik ajanın görevinin son bulduğunun bildirilmesiyle;
- b) Kabul eden devletin gönderen devlete diplomatik ajanın misyonun bir üyesi olarak tanımayı reddettiğini bildirmesiyle.

Sözleşmenin yukarıda bahsedilen maddesindeki 'diğer durumlar'a örnek olarak verilebilecek uygulamadaki diğer sona erme sebepleri ise şunlardır:

- a) Geçici görevlerin tamamlanmış olması,
- b) Temsilcinin istifası, terfi, emeklilik veya ölümü,
- c) Temsilcinin geri çağırılması,

²¹⁹ Pazarcı, s. 107.

²²⁰ Pazarcı, s. 114.

- d) İki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin son bulması,
- e) Savaş hali,
- f) Devlet başkanı değişikliği²²¹

A. Geçici Görevlerin Tamamlanmış Olması

Belirli bir işle sınırlı olarak görevlendirilen diplomasi temsilcisinin, bu işi tamamladığı zaman görevi de sona ermiş olur. Örneğin uluslararası bir konferansa, bir devlet başkanının göreve başlaması, düğün ya da cenaze ya da o devletin büyük bayram törenlerine katılmak suretiyle gönderen devleti temsil etme, belirli bir devletle imzalanacak bir antlaşma hakkında o devletle görüşmelerde bulunma gibi görevler tamamlandığı anda temsilcinin o ülkedeki görevi de son bulmuş olur. Bu gibi geçici görevler için gönderilen temsilciler, görev yaptığı ülkede yaralandığı ayrıcalık ve dokunulmazlıklardan, giderken ve dönerken geçmek zorunda kaldığı ülkelerde de yaralanır.²²²

B. Temsilcinin İstifası, Terfi, Emeklilik Veya Ölümü

Bir diplomasi temsilcisinin gönderildiği devlette kişisel ya da resmi sebeplerle istifa etmesi durumunda temsil görevi de son bulur. Aynı şekilde gönderildiği ülkede temsil görevine devam ettiği esnada gönderen devlet tarafından terfi ettirilen diplomasi temsilcisinin ilk vazifesi teknik olarak sona ermiş sayılır.²²³ Örneğin gönderen devlet bir ortaelçiyi büyükelçi seviyesine çekerse o kişinin ortaelçilik görevi son bulmuş kabul edilir ve bu kişiye yeni bir itimatname verilir. Diplomasi temsilcisinin kendi ülkesinin mevzuatına göre emekliye ayrılması da temsil görevinin sona ermesinin bir başka şeklidir.²²⁴

Diplomasi temsilcisinin ölümü durumunda da temsil görevi doğal olarak son bulmuş olur. Yalnız bu durumda temsilcinin malları ve özellikle evrakları, elçilik memurları tarafından mühürlenir. Ölümüyle görevi sonlanan diplomasi temsilcisinin

²²¹ Bozkurt ve diğerleri, s. 210

²²² Meray, **Statü**, s. 112.

²²³ Bozkurt ve diğerleri, s. 210

²²⁴ Meray, **Statü**, s. 113.

aynı çatı altında yaşamış olduğu aile fertleri ve diğerk elçilik personelinin ayrıcalık ve bağışıklıkları devam etmekle beraber, temsilcinin ailesinin bu hakkı makul bir sürede ülkeyi terk edinceye kadar geçerlidir.²²⁵

C. Temsilcinin Geri Çağırılması

Mesleki açıdan yeterli görülmeyen, mesleğin gerektirdiğı özellikleri taşımayan, mesleki ya da cezai bir suç işleyen diplomasi temsilcisinin görevi, her zaman gönderen devlet tarafından geri çağrılarak sonlandırılabilir. Bazı durumlarda ise gönderen devlet diplomatik temsilcisini merkeze çağırarak görüşmelerde bulunabilir. Bu süreçte temsilcinin temsil görevi kesintiye uğramaz. Bazı hallerde de kabul eden devlet gönderen devletten gönderdiği diplomasi temsilcisini geri çağırmasını isteyebilir ancak gönderen devletin bu isteğı kabul etme mecburiyeti yoktur. Böyle bir durumda kabul eden devletin iki seçeneğı bulunmaktadır; diplomasi temsilcisini persona non grata (istenmeyen kişi) ilan etmek ya da geri çağırma talebinden vazgeçmek. Genel uygulamaya göre, böyle durumlarda istenmeyen kişi ilan etme seçeneğı tercih edildiğı zaman, karşı taraf da misilleme olarak persona non grata ilan eden devletin temsilcisine aynı muameleyi yapmakta ve iki devlet arasındaki ilişkiler zarar görmektedir. Öyle ki bu durum iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin tamamen kesilmesine dahi sebep olabilmektedir.²²⁶

Örneğın 1793 yılında Amerikan hükümeti Fransa'nın Amerika Birleşik Devletleri elçisi Edmond Charles Genet'in, Amerikan siyasetine aykırı hareketleri sebebiyle Fransız hükümeti tarafından geri çağırılmasını talep etmiştir. Bu talebi kabul edip elçisini geri çağırın Fransa, Paris'teki Amerikan elçisi Gouverneur Morris'i XVI. Louis'nin kaçması olayıyla sorumlu tutarak elçinin Amerikan Hükümetince geri çağırılmasını istemeyi de ihmal etmemiştir. 1871'de gerçekleşen başka bir olayda ise Rusya'nın Amerika Birleşik Devletleri'ndeki elçisi Konstantin Gavrilovich Catacazy, Amerika Birleşik Devletleri başkanı Ulysses S. Grant hakkında hoş olmayan beyanlarda bulunmuş, bunun üzerine Amerikan hükümeti de Rusya'dan elçisini geri çağırmasını istemiştir. Amerikan hükümeti ayrıca 1915 yılında

²²⁵ Meray, Statü, s. 113.

²²⁶ Seha Meray, **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 2, 4. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975, (Giriş), ss. 50-51, Bozkurt ve diğerkleri, s. 211.

Avusturya-Macaristan elçisi Dr. Dumbo'nun Amerika'nın ticari faaliyetlerine zarar verdiği gerekçesiyle Avusturya Macaristan hükümeti tarafından geri çağırılmasını talep etmiş, aynı yıl Alman hükümetine de Alman deniz ataşesi Boy-Ed ve kara ataşesi Von Papen'i Amerika Birleşik Devletleri topraklarında görmek istemediklerini beyan etmiştir. Geri çağırılma durumunda geri çağırılan diplomasi temsilcileri, ülkelerine dönme sürecinde diplomatik ayrıcalık, bağışıklık ve dokunulmazlıklardan yararlanmaya devam ederler.²²⁷

İstenmeyen kişi (persona non grata) ilanı ise çoğunlukla temsilci tarafından kabul eden devletin içişlerine müdahale edilmesi, kanunlarına aykırı hareket edilmesi veya kanuna aykırı yollardan istihbarat faaliyetleri yürütülmesi durumlarında gerçekleşir. Ancak bu yola zaman zaman karşılıklı ilişkileri bozulan devletlerin bir yaptırım olarak başvurduğuna da rastlanmaktadır. Kabul eden devlet, gönderen devletin misyon şefini ya da misyonun diplomatik kadrosunun herhangi bir üyesini dilediği zaman persona non grata ilan edebilir ya da misyon kadrosunun herhangi bir başka mensubunu bu göreve uygun görmediğini belirtebilir. Gönderen devletin bu kararına dayanak olarak bir gerekçe göstermek zorunluluğu da bulunmamaktadır. Temsilcisi persona non grata ilan edilen devlet, şartlara göre ilgili temsilciyi geri çağırır ya da bu kişinin temsil görevini sonlandırır. Ancak gönderen devlet bu seçenekleri makul bir süre içinde uygulamaz ya da uygulamayı reddederse, kabul eden devlet ilgili kişiyi bir misyon üyesi olarak tanımayı reddetme hakkını kullanabilir.²²⁸

D. İki Ülke Arasındaki Diplomatik İlişkilerin Son Bulması

İki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kesilmesi, geçici ya da kesin olmak üzere iki şekilde gerçekleşebilmektedir. Resmi olarak diplomatik ilişkileri askıya alma, diplomatik ilişkileri resmi olarak kesmeksizin temsilcisini veya temsilcilerini çağırarak suretiyle fiilen kesintiye uğratması, gönderen devletin ilişkileri geçici olarak kesme yollarındandır. Gönderen devletin bu yollara başvurma sebeplerinden biri, iki devlet arasındaki herhangi bir uyuşmazlık sebebiyle kabul eden devlete karşı bir müeyyide uygulama isteğidir. Geri çağırılan diplomasi temsilcilerinin görevine

²²⁷ Meray, Statü, ss. 114-115.

²²⁸ Bozkurt ve diğerleri, s. 211.

başlaması ve diplomatik ilişkilerin yeniden eski hale dönmesi ise, uyuşmazlığın ortadan kalkması, uyuşmazlığa bir çözüm yolu bulunması ya da yalnızca gönderen devletin bu yönde yeni bir karar alması ile söz konusu olabilmektedir. Kabul eden devlette olağanüstü bir biçimde hükümet değişikliği sebebiyle yeni hükümeti tanınamak maksadıyla diplomatik ilişkileri askıya almak için diplomasi temsilcilerini geriye çekmesi de yine gönderen devletin ilişkileri geçici olarak kesme yollarından biridir. Kabul eden devlette meşru bir hükümetin kurulması veya gönderen devletin alacağı yeni bir karar bu tür durumlarda diplomasi temsilcilerinin eski görevlerine dönmesini sağlayabilmektedir.²²⁹

Diplomasi temsilcilerinin görevlerinin gönderen devlet tarafından diplomatik ilişkilerin kesin olarak kesilmesi sonucu sona ermesi ise iki devlet arasında savaş ya da silahlı çatışma çıkması sonucu gerçekleşebilir. Ancak çıkan her silahlı çatışma otomatik olarak diplomatik ilişkilerin kesilmesine neden olmayabilir. Örneğin Çin Halk Cumhuriyeti'nin 1979'da Vietnam'a karşı uyguladığı gibi bir kısa süreli silahlı çatışma diplomatik ilişkilerin kesilmesiyle sonuçlanmamıştır. Hatta uzun süreli bir silahlı çatışma olan Irak-İran savaşı bile iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesine neden olmamıştır. Eylül 1980'de Irak-İran savaşı patlak vermiş ancak iki devlet arasındaki diplomatik ilişkilerin 1987'de kesildiği gözlenmiştir.²³⁰

E. Savaş Hali

İki ülke arasında diplomasi temsilcilerinin geri çağırılmasına fırsat kalmadan savaş çıkarsa, temsilcilerin temsil görevi de son bulmuş sayılır. Ancak bu durumda dahi diplomasi temsilcilerinin ülkelerine dönene kadar geçen sürede diplomatik ayrıcalık ve bağışıklardan yararlanma hakları saklıdır.²³¹

F. Devlet Başkanı Değişikliği

Kural olarak, devlet başkanının görevi bırakması, vefatı ya da görev süresinin dolması hallerinde, o devlet tarafından gönderilen ve kabul edilen diplomatik

²²⁹ Pazarcı, ss. 83-84.

²³⁰ Pazarcı, ss. 83-84.

²³¹ Meray, Statü, ss. 116-117.

temsilcilerinin görevleri de sona ermiş olur. Göreve yeni başlayan devlet başkanı, devletin daha önceden göndermiş olduğu temsilcilerin itimatnamelerini yeniler ve ülkesinde görev yapan diğer devlet temsilcilerinin itimatnamelerini de yeniden onaylar. Devlet başkanı değişikliğinden dolayı temsil görevleri sona eren bu temsilciler, bu olaydan itimatnamelerin yenilenmesine kadar geçen sürede diplomatik dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan faydalanmaya devam ederler.²³²

Uluslararası örgütler nezdindeki sürekli temsilcilik şefinin ve diplomatik personelin görevi; gönderen devletin örgüte bildirimi veya gönderen devletin temsilciliğini kesin ya da geçici olarak kapatması olmak üzere iki farklı şekilde son bulabilir. Gönderen devletin sadece bir veya birkaç diplomatik personelini geri çekmesi durumunda, örgüte bunların ve aile mensuplarının kesin dönüş tarihi ve görevin sona eriş tarihi gönderen devlet tarafından bildirilmelidir.²³³

Geçici görevler için gönderilen özel heyetlerin görevi ise; gönderilen özel heyetin geçici görevi tamamlaması, belirlenen sürenin dolması ve uzatılmaması, gönderen devletin görevi sonlandırması, kabul eden devletin görevin sona ermesi yönünde verdiği kararını karşı tarafa bildirmesi ve tarafların bu yönde anlaşması durumlarında son bulmaktadır. Ancak iki devlet arasında diplomasi veya konsolosluk ilişkilerinin kesilmesi tek başına özel heyetin görevini son bulduğu anlamına gelmemektedir. Kabul eden devlet, özel heyetin görevinin sona erdiği durumlarda heyetin geride bırakmak zorunda kaldığı binaları, eşyaları ya da arşivleri varsa bunları muhafaza etmek ve gönderen devletin eşya ve arşivlerini geri çekmesine izin vermek ve yardımcı olmak mecburiyetindedir.²³⁴

²³² Bozkurt ve diğerleri, s. 212.

²³³ Pazarcı, s. 109.

²³⁴ Pazarcı, s. 114.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DİPLOMASİ TEMSİLCİLERİNİN AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLARI

I. GENEL OLARAK DİPLOMATİK AYRICALIKLAR

Görevlerinin niteliği itibarıyla özel bir hukuki statüye sahip olması gereken diplomasi temsilcilerinin, görevlerini yerine getirirken birtakım ayrıcalık (*privileges*) ve bağışıklıklardan (*immunities*) yararlanması uluslararası bir gereklilik olarak kabul edilmiştir.²³⁵ Burada, bağışıklık kavramını incelerken ona yakın kavramlar olan ayrıcalık ve dokunulmazlık kavramlarının da üzerinde durulmalıdır. Bağışıklık ve dokunulmazlık kavramları, her ne kadar birbirleriyle ilgili olsalar da tam olarak aynı anlama gelmemektedir. Dokunulmazlık, kesin ve kapsamlı bir müdahale yasağını ve müdafaa zorunluluğunu ifade ederken bağışıklık, bir sorumluluk ya da yükümlülük altında bulunmama anlamlarına gelir.²³⁶ Bağışıklık ve ayrıcalık kavramlarının farkına gelince; ayrıcalık, bazı noktalarda başkalarından üstün tutulma durumudur. Bağışıklıkta ise bağışık tutulan belli başlı bazı yükümlülüklerden muaf tutulduğu için aynı zamanda ayrıcalık sahibi de olduğundan, ayrıcalık, bağışıklığı da kapsamış olur. Bu durumda dokunulmazlık kavramının da bağışıklıkla birlikte ayrıcalık kavramına dâhil olduğunu söyleyebiliriz. Yani diplomatik ayrıcalıklar, diplomatik dokunulmazlıklar ve bağışıklıkları içerisinde barındıran bir terimdir.²³⁷

Diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıkların hukuki temeli, tarih boyunca farklı görüşlerle açıklanmaya çalışılmıştır:

Ülke dışılık (extraterritoriality) teorisi, bu mevzuyu açıklamak adına ileri sürülmüş olan en eski teori olarak bilinmektedir. Bu teoriye göre, kabul eden devlet ülkesi dışında sayılan elçilik binası, gönderen devletin toprağı olarak kabul edilmektedir. Aynı zamanda diplomasi temsilcileri de gönderen devletin devlet başkanını temsil ettikleri için, kabul eden devlet ülkesi dışında olarak kabul edilmektedirler. Ülke dışılık teorisi günümüzde pek kabul görmemektedir. Çünkü bu teorinin kabul edilmesi durumunda, tanınması zorunlu olan bazı hakları kapsamına

²³⁵ Girgin, s. 135.

²³⁶ Aslan Gündüz, **Yabancı Devleti Yargı Bağışıklığı ve Milletlerarası Hukuk**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984, (Bağışıklık) s. 22.

²³⁷ Gündüz, Bağışıklık, s. 23.

alması gerekir. Örnek olarak; elçilik binasında işlenen bir suç, kabul eden devlet ülkesinde işlenmiş demektir; ama ülke dışılık teorisine göre elçilik binası gönderen devlet toprağı sayılacağından burada işlenen suç gönderen devlet toprağında işlenmiş sayılacaktır. Yine, elçilik binasına sığınan suçluların ülke devletine iade edilmesinde suçlunun kabul eden devlet ülkesine sığınması durumunda uygulanan suçluların iadesi usulüne başvurulmaz; ancak ülke dışılık teorisi kabul görmüş olsaydı, bu durumda suçlu iadesi prosedürü uygulanırdı.²³⁸

Temsil kuramına göre ise diplomasi temsilcisi, kendi devletinin devlet başkanını dolayısıyla devletin kişiliğini temsil ettiğinden, temsilciye karşı işlenen bir fiil, temsil ettiği devletin kişiliğine karşı işlenmiş kabul edilir. Bu yüzden temsilciye yöneltilen davranış ve uygulamalarda, bu temsili niteliği göz önünde bulundurarak hareket edilmesi gerekmektedir.²³⁹

Devletlerin birbirleriyle kurduğu diplomasi ilişkilerinin organları olan diplomasi temsilcilerine görevlerini sağlıklı icra edebilmeleri adına birtakım ayrıcalık ve bağışıklıkların tanınması gerektiğini savunan işlevsel yaklaşım görüşü de, bu konudaki bir diğer teoridir.²⁴⁰ Buradaki temsilcilerin görevlerini sağlıklı icra edebilmesinden kasıt, görevin gereğine uygun, serbestçe ve korkusuzca yapabilmeleridir.²⁴¹

Bu konuda günümüzde kabul edilen anlayış ise, 1961 Viyana Konvansiyonu'nun Başlangıç Bölümünde de belirtildiği üzere, Konvansiyonda öngörülen ayrıcalık ve bağışıklıkların, kişilere yarar sağlamak amacıyla değil, devleti temsil eden diplomatik misyonların görevlerini gereği gibi icra edebilmelerini sağlamak amacıyla tanınmış bulunduğu belirtilerek işaret edilen, temsil kuramı ve işlevsel kuramın birlikte kabul edildiği çifte yaklaşımdır.²⁴²

²³⁸ Toluner, s. 405.

²³⁹ Toluner, s. 405.

²⁴⁰ Charles Morton, **Les Privileges et Immunities Diplomatiques**, Lausanne, 1927, s. 43.

²⁴¹ Bozkurt ve diğerleri, s. 216.

²⁴² Sur, s. 244.

A. AYRICALIK VE BAĞIŞIKLIKLARIN İÇERİĞİ

Diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklar, 1961 tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nde; diplomatik misyon personeli, misyon personelinin aileleri, misyon binaları ve arşivleri ile misyonun faaliyetleri açılarından değerlendirilerek düzenlenmiştir.²⁴³

1. Diplomatik Personelin Ayrıcalık ve Bağışıklıkları

a. Şahıs Dokunulmazlığı

Diplomatik personelin şahsi dokunulmazlığı genel olarak bu şahıslar üzerinde kabul eden devlet organları tarafından gerçekleştirilecek herhangi bir zor kullanma eyleminin yasak olmasını ve kabul eden devletin bu şahısların hürriyet ve itibarına yönelecek her nevi tecavüzü engellemeye yönelik tedbirleri alma mecburiyeti anlamlarına gelmektedir. Görüldüğü üzere diplomatik personelin şahsi dokunulmazlığının iki yönü bulunmaktadır:

Birinci yönü; bu dokunulmazlıktan yararlanacak şahısların tutuklanması, gözaltına alınması, üstünün zorla aranması gibi uygulamaların yasak olmasını;²⁴⁴ ikinci yönü de bu şahısların kişiliğine, özgürlüğüne, şeref ve haysiyetine yapılabilecek her türlü saldırı ile temsilciliğin uğrayacağı herhangi bir saldırıyı önleyecek olağanüstü polis önlemleri yanında bu suçları işleyenlere ağır cezalar öngören yasalar çıkarılması gibi uygulamaları ifade eder.²⁴⁵

(1) Şahıs Dokunulmazlığının Birinci Yönü

Gerçekten, 1961 Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin 29. maddesinde diplomatik ajanın şahıs dokunulmazlığı olduğu ve hiçbir şekilde tutuklanamayacağı veya gözaltına alınamayacağı vurgulanmıştır. Ne var ki kamu güvenliğini tehlikeye düşürebilecek durumlarda bu özel ayrıcalığa bir istisna

²⁴³ Toluner, s. 405.

²⁴⁴ Pazarcı, s. 94.

²⁴⁵ Çelik, *Milletlerarası*, s. 522.

getirilebilmektedir. Örneğin alkollü bir diplomatın dolu bir silahla kamuya açık bir alanda tehlikeli davranışlar sergilemesi durumunda şahsa müdahale edilebilecektir.²⁴⁶ Bazı durumlarda ise bu müdahale yetkisi gereksiz yere kullanılmak istenmiştir. Örneğin 1935 yılında ABD’de meydana gelen Gaffar Celâl olayında, İran Ortaelçisi Gaffar Celâl’in aracı, hız sınırını aştığı gerekçesiyle ABD polisi tarafından durdurulmuş ve aracın içerisinde bulunanlar gözaltına alınmak istenmiştir. Ortaelçinin direnmesi üzerine arbeye çıkmış, polis memuru, boğazından tutulmak suretiyle saldırıya uğramıştır. Olayın sonucunda Ortaelçi kelepçelenerek araçta bulunan diğer şahıslar ile beraber karakola götürülmüş, ancak derhal serbest bırakılmıştır. İran’ın olayı protesto etmesi üzerine ABD, diplomatik ayrıcalıkların, gönderen devletin kanunlarına titizlikle riayet edilmesi gerekliliğinin altını çizerek yaşananlardan üzüntü duyduğunu belirtmiştir. Ancak İran, ABD’de bulunan misyonunu kapatmış ve Ortaelçi ile birlikte tüm diplomatik personelini geri çağırıştır.²⁴⁷ Görüldüğü üzere hız sınırı ihlali gibi bir gerekçeyle bir diplomasi temsilcisinin dokunulmazlığının ihlal edilmesi, diplomatik bir krizle sonuçlanmıştır.

Birleşmiş Milletler Devletlerarası Hukuk Komisyonu’nun 9. toplantısında hazırlanan ve 1961 Diplomatik İlişkilere Dair Viyana Sözleşmesi’nin temelini oluşturan tasarı metnindeki diplomasi temsilcilerinin kişi dokunulmazlığını düzenleyen 22. maddenin şerhinde, diplomasi temsilcisinin şahsi dokunulmazlığının, kendisine karşı yöneltilen meşru savunma kapsamındaki eylemlerde ve istisnai hallerde kendisi tarafından suç işlenmesini engellemek maksadıyla yapılan müdahalelerde söz konusu olmayacağı vurgulanmıştır.²⁴⁸

Kabul eden devletin diplomasi temsilcilerine karşı uygulayacakları tutuklama ve gözaltına alma şeklindeki zorlayıcı eylemler konusundaki yasakların mutlak nitelikte olduğundan ve bu durumun bazı istisnalarından yukarıda bahsetmiştik. Bu durumun, gönderen devletin rızası, şahsın hazır bulunmasını gerektirmeyen delilleri

²⁴⁶ Ian Brownlie, **Principles Of Public International Law**, Seventh Edition, Oxford University Press, Oxford 2010, s. 358.

²⁴⁷ Herbert W. Briggs, **The Law of Nations, Cases, Documents and Notes**, Appleton-Century-Crofts, New York 1952, ss. 773-774.

²⁴⁸ Seha L. Meray, “Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Dokuzuncu Toplantısı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13, Sayı: 1, 1957, (Toplantı) s. 146.

korumaya yönelik işlemler, dokunulmazlığı tamamen ortadan kaldırmayan uluslararası adli yardımlaşma faaliyetleri gibi başka istisnaları da bulunmaktadır.²⁴⁹

Diplomasi temsilcilerinin mutlak kişi dokunulmazlığının istisnalarının en kapsamlı olanı ise, kabul eden devletin kamu düzenini bozmaya yönelik şiddet eylemlerinde veya casusluk faaliyetlerinde bulunan diplomasi temsilcisinin, bu zararlı faaliyetleri durdurmak amacıyla kabul eden devlet tarafından geçici olarak gözaltına alınabilmesi uygulamasıdır.²⁵⁰ Bu konuyla ilgili Türkiye’de 1963 yılında yaşanan bir örnek olay şu şekilde gelişmiştir; Türkiye’deki Romanya Büyükelçiliği üçüncü katibi ve basın ataşesi olan Cornel Rizu adındaki diplomat, ülkeye geldiği günden beri yürüttüğü araştırma faaliyetleriyle dikkati çekmiş, son olarak da bir Türk Silahlı Kuvvetleri mensubu subayın kurye çantasından illegal bir biçimde aldığı NATO’ya ait çok gizli bir belgeyi kopyalarken Türk polisi tarafından fotoğraf yoluyla tespit edilerek suçüstü yakalanmış ve belgelere el konulmuştur. Bunun üzerine yapılan sorguda suçunu itiraf eden ve yıllardır bu işi yaptığını söyleyen Rizu hakkında başkaca bir işlem yapılmadan derhal ülkeyi terk etmesi istenmiştir.²⁵¹

(2) Şahıs Dokunulmazlığının İkinci Yönü

Diplomasi temsilcisinin kişi dokunulmazlığının ikinci yönü olan kabul eden devlet makamlarının, diplomasi temsilcisini, şahsına, özgürlüğüne ve onuruna yönelik tüm saldırılardan uygun tüm önlemler aracılığıyla korumakla yükümlü olduğu ise, yine 1961 tarihli Viyana Sözleşmesi’nin 29. maddesinde, genel kapsamlı bir ifade tarzı ile düzenlenmiştir. Burada uygun önlemlerden kasıt, kabul eden devletin uygun gördüğü önlemlerdir. Örneğin, diplomasi temsilcilerine karşı herhangi bir kaçırma eylemi gerçekleştiğinde, kabul eden devlet makamlarının, saldırının sona erdirilmesi için saldırganların isteklerini yerine getirmeyi uygun

²⁴⁹ “Milletlerarası Ceza Hukuku Kongresi Kararları” Çev. Köksal Bayraktar, Feridun Yenisey, **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt: 2, Sayı: 2, 1982, s. 56.

²⁵⁰ Lawrence Oppenheim, *Oppenheim’s International Law*, Cilt: 1, (Ed. Robert Jennings & Arthur Watts), Longman, London-New York 1996, s. 1074.

²⁵¹ Çelik, *Milletlerarası*, ss. 523-524.

görürlerse bunu, bu istekleri yerine getirmeyi uygun bulmazlarsa başka bir tedbiri uygulayabileceklerini belirtmekte yarar vardır.²⁵²

Son olarak, kabul eden devletin, diplomasi temsilcisinin kişi dokunulmazlığını koruma adına alabileceği uygun önlemlerden biri de, dokunulmazlığı ihlal eden kişilerin cezalandırması hususunda gerekli yasaları çıkarmak olmalıdır. Bu kişilerin kesin bir şekilde cezalandırılabilmesi için gerekli hususlar, 1973 Tarihli Diplomatik Temsilciler de Dahil Olmak Üzere Uluslararası Alanda Korunan Kimselere Karşı İşlenen Suçların Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair New York Sözleşmesi ile düzenlemiştir.²⁵³ Bu konudaki önemli örneklerden biri, 1960'lı yılların başlarında Amerika Birleşik Devletleri'nde gerçekleşen ırkçı yaklaşımlar sonucu gerçekleşmiştir. Bu dönemde bağımsızlığını elde eden birçok Afrika Devletinin, Amerika Birleşik Devletleri nezdinde diplomatik misyon kurması sürecinde, Afrika Devletlerini temsil eden diplomasi temsilcileri, diplomasi ile ilgili uluslararası örf ve adet hukuku kurallarına ağır bir aykırılık teşkil edecek derecede ABD'nin her yerinde ve her alanda ayrımcılığa maruz kalmıştır. Afrikalı diplomasi temsilcilerinin onurunu zedelemeye yönelik bu eylemler, ABD yetkililerinin ve kamuoyunun yoğun çalışmaları sonucunda aldıkları önlemlerle bir zaman sonra önemli ölçüde azalma göstermiştir.²⁵⁴

Türk Ceza Kanunu'nda da bu konuda “yabancı devletlerle ilişkilere karşı suçlar” başlığı ve “yabancı devlet temsilcilerine karşı suç” alt başlığı altında özel hükümler düzenlenmiştir. İlgili hükümler şu şekildedir:

Madde 342- (1) Türkiye Cumhuriyetinde sürekli veya geçici olarak görevlendirilmiş yabancı devlet temsilcileri ile bunların diplomasi memurları veya uluslararası kuruluşların temsilcileri ile bunların diplomatik ayrıcalık ve bağışıklık tanınan memurları, kendilerine karşı görevlerinden dolayı işlenen suçlar bakımından, kamu görevlisi kabul edilerek; suç işleyen kişiler hakkında, bu Kanunun ilgili hükümlerine göre cezaya hükmolunur.

²⁵² Eileen Denza, **Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations**, Oxford University Press, Oxford-New York 2008, (Commentary), s. 259-260.

²⁵³ https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc064/kanunmgkc064/kanunmgkc06402374.pdf (12.05.2015)

²⁵⁴ Clifton E. Wilson, **Diplomatic Privileges and Immunities**, The University of Arizona Press, Arizona 1967, ss. 72-77.

(2) İşlenen suç hakaret ise, soruşturma ve kovuşturma yapılması, mağdurun şikayetine bağlıdır.

Madde 343- (1) Bu bölümde yazılı hükümlerin uygulanması, karşılıklılık koşuluna bağlıdır.

b. Haberleşme Dokunulmazlığı

(1) Genel Olarak

1961 Tarihli Diplomasi İlişkilerine Dair Viyana Sözleşmesi'nin 27. maddesinde düzenlenen diplomasi temsilcilerinin haberleşme dokunulmazlığı,²⁵⁵ misyon bünyesindeki temsilcilerin kabul eden devlet hakkında bilgi toplama ve bu bilgileri gönderen devlet makamlarına rapor olarak sunma görevlerini gereği gibi yerine getirebilmeleri açısından zorunlu olan bir diğer diplomatik ayrıcalıktır.²⁵⁶ Bahsedilen maddeye göre, kabul eden devlet makamları, misyonun her türlü resmî amaç için gerçekleştirdiği haberleşmeye izin verecek ve bunu koruyacaktır. Aynen kişi dokunulmazlığının olduğu gibi, haberleşme dokunulmazlığının da iki yönü bulunmaktadır. Buna göre, kabul eden devlet makamları, misyonun resmî amaçla haberleşmesine izin vermekle yetinmeyecek, diplomatik misyonun sağlıklı bir şekilde haberleşebilmesi için gerekli tüm koruma önlemlerini de almakla yükümlü olacaktır. Burada bahsedilen haberleşme dokunulmazlığı, gönderen devlet ile nerede bulunursa bulunsun diğer misyonlar ve konsolosluklarla olan haberleşmeyi kapsamaktadır. Yani burada misyon ve konsoloslukların bulunduğu yer, dokunulmazlığın uygulanması için önem taşımamaktadır. Aynı zamanda bu resmi haberleşme esnasında, diplomatik kurye ve kodlu veya şifreli mesajların yanında, uygun bütün haberleşme vasıtaları kullanılabilir. Yalnızca telsiz vericisinin kurulmasında, kabul eden devletin rızasının alınması zorunludur.²⁵⁷

²⁵⁵ Bozkurt ve diğerleri, s. 224.

²⁵⁶ Tim Hillier, **Sourcebook On Public International Law**, Cavendish Publications, London-Sydney, 1998, s. 318.

²⁵⁷ Malcolm D. Evans, **Blackstone's International Documents**, 10th Edition, Oxford University Press, Oxford-New York, 2011, s.84.

Yine aynı maddede, misyona ait ve misyonun görevleriyle ilgili her türlü yazışmanın resmi yazışma olarak kabul edileceği ve resmi yazışmaların ihlal edilemeyeceği düzenlenmiştir.²⁵⁸ Aynı zamanda bu yazışmalar diplomatik temsilcinin misyonun bulunduğu ülke dışışleri bakanlığıyla yaptığı yazışmaları da kapsar. Örneğin bu resmi yazışmaların en fazla resmiyet taşıyan ve en sık kullanılan olan nota, diplomatik misyon ile bulunduğu ülke Dışışleri Bakanlığı arasında, karşılıklı siyasi iletişimde bulunmak, herhangi bir konuda resmi bilgi talep etmek ve anlaşmaları resmileştiren şekil şartını yerine getirmek gibi amaçlar için kullanılmaktadır.²⁵⁹ Diğer diplomatik yazışma şekilleri de “muhtıra” (Aide-Mémoire) ve “imzalı mektup” şeklindedir. Muhtıra, herhangi bir girişimin, talebin veya görüş bildiriminin konusunu açıklayan bir metni içerirken; imzalı mektup, siyasi açıdan büyük önem taşıyan konuların yanında; teşekkür, kutlama veya taziye gibi amaçlarla, dışışleri bakanının haricinde, üst düzey devlet yetkililerine de gönderilebilen ve büyükelçinin imzasını taşıyan metne verilen isimdir.²⁶⁰

(2) Diplomatik Çanta

“Diplomatik çanta” hakkındaki hükümler de yine 27. maddede belirtilmiştir. Bu maddeye göre, muhteviyatı diplomatik evrak veya resmi amaçlarda kullanılacak olan eşya olması gereken “diplomatik çanta” açılmaz ve alıkonulamaz. Ancak diplomatik çantanın bu dokunulmazlıktan yararlandırılabilmesi için niteliğinin, aleni bir şekilde görülebilen bazı dış işaretlerle belirtilmesi gerekmektedir.²⁶¹ Muhafaza edici bir eşyanın diplomatik çanta olarak kabul edilebilmesi için, bahsedilen diplomatik işaretleri taşıması yeterlidir. Örneğin, bahsedilen harici işaretleri taşımaları kaydıyla, bir uçak dolusu sandığın ya da sadece bir paketin diplomatik çanta olarak kabul edilebileceğini söyleyebiliriz.²⁶² Ancak diplomatik çantanın dokunulmazlık özelliği zaman zaman gönderen devletin, diplomatik kuryelerin veya

²⁵⁸ Martin Dixon ve Robert McCorquodale, **Cases&Materials on International Law**, 4th Edition, Oxford University Press, Oxford, 2003, s. 340.

²⁵⁹ İskit, s.242.

²⁶⁰ İskit, s.243.

²⁶¹ Toluner, s. 409.

²⁶² Martin Dixon, **Textbook on International Law**, Oxford University Press, Oxford-New York 2007, s. 202.

ilgili yetkililerin şahsi menfaatleri adına kötüye kullanılmaktadır. Örneğin, uyuşturucu, alkol, döviz, silah kaçakçılığı veya insan kaçırma gibi illegal faaliyetlerin diplomatik çanta aracılığıyla gerçekleştirilmeye çalışıldığı birtakım örnekler mevcuttur²⁶³. Bu konudaki sıra dışı örneklerden bir tanesi, Temmuz 1984'te Londra'da meydana gelen, Nijerya eski Bakanlarından Umaru Dikko'nun kaçırılması hadisesidir. Kaçırıldıktan sonra bir sandığa yerleştirilen Dikko, Nijerya diploması temsilcisi tarafından Nijerya'ya kaçırılmak üzere havaalanına götürülmüş ve burada havaalanı görevlileri sandıkta diplomatik çanta olduğuna dair harici işaretlerinin bulunmadığını tespit ederek çantayı açmış ve Dikko'yu kurtarmıştır.²⁶⁴ Tüm bunların yanında, birtakım kültürel malları yurt dışına kaçırarak amacıyla da diplomatik çantanın dokunulmazlık özelliğinden faydalandığı bilinmektedir.²⁶⁵

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi dokunulmazlık özelliği suiistimale fazlaca açık olan diplomatik çanta konusundaki uluslararası hukuk uygulamalarının tam olarak netlik kazandığı söylenemez. Genel kural olarak, diplomatik çantanın dokunulmazlığı eskiden beri kabul edilmiştir. Ancak 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinden önceki dönemlerde, uluslararası teamül hukukuna göre makul şüphenin varlığı halinde diplomatik çantanın gönderen devletin temsilcisinin rızasıyla ve gözetiminde açılabilceği, buna rıza göstermeyen temsilcinin ise geri gönderilmesi gerektiği benimsenmişti. Sözleşme ile birlikte ise diplomatik çantanın açılmayacağı veya alıkonulamayacağı sözleşmede açık bir biçimde ifade edilerek bu konudaki dokunulmazlık mutlak bir hâle getirilmiştir. Bu düzenlemeye rağmen, günümüzde hâlâ birtakım devletlerin şüpheli gördükleri hallerde diplomatik çantanın açılmasını talep ettikleri ve bu talebi kabul etmeyen temsilciyi geri gönderdikleri durumlarla karşılaşmaktadır.²⁶⁶ Gelişen teknolojik imkânlarla birlikte diplomatik çantaların X-ray cihazlarından geçirilmek suretiyle denetlenmesi uygulamasının yaygınlaştığı gözlenmektedir.²⁶⁷ Örneğin İngiltere, teknolojik cihazlar vasıtasıyla açmadan veya alıkoymadan diplomatik çantanın

²⁶³ Pazarcı, s. 90.

²⁶⁴ John O'brien, **International Law**, Routledge-Cavendish, London, 2002, s. 307.

²⁶⁵ Serap Akipek, **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları**, Turhan Kitabevi, Ankara 1999, s. 130.

²⁶⁶ Pazarcı, s. 90.

²⁶⁷ Pazarcı, s. 90.

içeriğini denetleyebilecek uygulamaları tercih etmektedir.²⁶⁸ Ancak bu tarz uygulamalar az sayıda devlet tarafından kabul edilirken 1961 Tarihli Viyana Sözleşmesinin 27. maddesinde vurgulanan dokunulmazlık kriterlerini ihlal etmediği de gerekçe olarak öne sürülmüştür.²⁶⁹ Bu konuda 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nde bir hüküm bulunmamakla birlikte, öğretide bu uygulamanın çantayı açmama ve alıkoymama açısından sözleşmeye aykırılık teşkil etmediği kabul edilirken, bazı devletlerin bu uygulamayı kabul etmediği görülmektedir.²⁷⁰

(3) Diplomatik Kurye

Yine 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 27. maddesinde düzenlenen “diplomatik kurye” ise, diplomatik çantayı taşıyan görevli olarak haberleşme dokunulmazlığıyla âlâkâlî bir başka kavram olarak dikkati çekmektedir. Kişi dokunulmazlığı bulunan diplomatik kurye, herhangi bir şekilde tutuklanamaz veya alıkonulamaz. Diplomatik kurye, bu statüsünü ve diplomatik çanta içindeki paketlerin sayısını belirten bir resmî belgeyi yanında bulundurmak zorundadır. Diplomatik kuryenin görevinin ifası esnasında, kabul eden devletin kuryeyi koruma yükümlülüğü bulunmaktadır (27/5). Diplomatik kuryeler, meslekten diplomat olan diplomasi ajanlarından veya dışişleri bakanlığının ya da misyonun idari ve teknik personeli arasından seçilerek görevlendirilebilir.²⁷¹

Gönderen devlet, diplomatik çantanın taşınması ve teslimi için genel olarak görevli diplomatik kurye görevlendirebileceği gibi, geçici (ad hoc) diplomatik kurye de tayin edebilir. Özel olarak görevlendirilen bu ad hoc diplomatik kurye, görevlendirildiği andan diplomatik çantayı alıcısına teslim edeceği ana kadar kabul eden devlet tarafından korunacak ve kişi dokunulmazlığından faydalanacak, herhangi bir şekilde tutuklanması veya gözaltına alınması mümkün olmayacaktır. Görüldüğü üzere genel görevli diplomatik kuryeden farklı olarak geçici görevlendirilen

²⁶⁸ Malcolm N. Shaw, **International Law**, Cambridge University Press, Sixth Edition, Cambridge-New York 2008, s. 760.

²⁶⁹ Oppenheim, s. 1088.

²⁷⁰ Eelien Denza, “Diplomatic Agents and Missions: Privileges and Immunities”, **Encyclopedia of Public International Law**, Cilt: 9, 1986, s. 96.

²⁷¹ Çelik, **Milletlerarası**, s. 530.

diplomatik kuryelerin kişi dokunulmazlıkları teslim görevini yerine getirdikleri ana kadar geçerlidir ve teslimin görevinin yerine getirilmesiyle birlikte kişi dokunulmazlıkları son bulur (27/6).

Gönderen devlet, diplomatik çantayı bir ticari uçağın kaptanına da teslim edebilir. Bu durumda gönderen devlet tarafından uçağın kaptanına diplomatik paketlerin kaç adet olduğunu belirten bir resmi belge verilmek zorundadır. Ancak kendisine diplomatik çanta teslim edilen uçak kaptanı diplomatik kurye olarak kabul edilmez ve doğal olarak diplomatik kurye statüsünden de faydalanamaz. Bu durumda diplomatik misyon, uçak yere indiğinde doğrudan ve serbestçe diplomatik çantayı uçağın kaptanından teslim almak üzere, üyelerinden birini uçağa gönderebilir.²⁷²

c. Seyahat Dokunulmazlığı

1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 26. maddesine göre kabul eden devlet, milli güvenlikle ilgili sebeplerden dolayı girişi yasa ya da tüzüklerle yasaklanan veya kurallara bağlanan bölgelere ilişkin yasa ve düzenlemeler saklı kalmak kaydıyla, ülkesindeki misyon üyelerinin tamamının ülke sınırları içerisindeki yer değıştirme ve seyahat edebilme özgürlüğünü sağlamak ve korumakla yükümlüdür.²⁷³ Bu yükümlülüğün temel amacı, misyon personelinin görevlerini rahatlıkla yerine getirebilmesini sağlamaktır. Yani seyahat dokunulmazlığı da aynen haberleşme dokunulmazlığı gibi, misyonun kabul eden devlette istihbarat toplama, gözlem yapma ve bu bilgi ve gözlemleri kendi devletine aktarma görevini sağlıklı bir biçimde ifa edebilmesi adına vazgeçilmez bir unsurdur.²⁷⁴

Seyahat dokunulmazlığının düzenlendiğı 26. maddede, “milli güvenlik nedenleri ile girişi yasaklanan veya kurallara bağlanan bölgeler” ifadesi kullanılmaktadır. Maddenin sağlıklı uygulanabilmesi adına, bahsedilen ifadedeki “bölgeler” kavramının içeriğini belirlemek gerekmektedir. Bu konuda kabul eden devletin geniş bir takdir yetkisi bulunmaktadır ve bu yetkinin sınırlarını sahip olduğu

²⁷² Çelik, Milletlerarası, s. 530.

²⁷³ Çelik, Milletlerarası, s. 531.

²⁷⁴ Hillier, s. 318.

askeri ve siyasi anlayışa göre şekillendirecektir.²⁷⁵ Bu konuda yaşanmış pek çok uyuşmazlıktan bir tanesi, 6 Eylül 1948 tarihinde Romanya’da vuku bulmuştur. Olayda, Romanya’da görevli olan dört ABD diplomasi temsilcisi, milli güvenlik nedenleriyle yasak ilan edilen bir bölgede fotoğraf çekimi yapmakla suçlanarak tutuklanmışlardır. Bunun üzerine ABD, diplomasi temsilcilerinin bölgede doğa fotoğrafları çektiğini ileri sürmüş ve tutuklanmalarının diplomatik dokunulmazlıklarının ihlali anlamına geldiğini iddia etmiştir. Bu iddialar karşısında Romanya’nın savunması ise, söz konusu temsilcilerin diplomatik ayrıcalıklarını, casusluk maksadıyla suiistimal ettikleri şeklinde olmuştur.²⁷⁶

d. Yargı Bağışıklığı

(1) Genel Olarak

Yargı bağışıklığı, diplomasi temsilcilerine tanınan bağışıklıkların en önemlisidir ve doktrinde en tartışmalı konuların başında gelir. Bununla birlikte, diplomatik personelin kabul eden devletin cezaî yargısından ve bazı istisnaî durumlar haricinde medenî ve idarî yargısından bağışık olduğu, 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 31. maddesinde açık bir şekilde belirtilmektedir. Diplomasi temsilcilerinin yargı bağışıklığını, aynen bahsedilen sözleşmedeki gibi cezai ve hukuki yargı bağışıklığı şeklinde ikili bir ayrımla incelemek daha sağlıklı olacaktır.²⁷⁷ Bu şekilde hukuki ve cezai yargı bağışıklığı olarak ikiye ayrılan bağışıklık kavramıyla kastedilen, diplomasi temsilcisinin yargılama faaliyetlerinden muaf tutulmasıdır. Genel anlamda kullanılan ve birbirinden farklı özellikler taşıyan hukuki ve cezai yargı bağışıklıklarını kapsayan yargı bağışıklığı kavramının, mutlak bir özellik taşımadığı, birtakım istisnalarla sınırlamaya tabi tutulduğu söylenebilir.

Bu istisnaların en başında sayılabilecek uygulamalardan bir tanesi, daha önce de bahsettiğimiz ve 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 9. maddesinde vurgulanan “persona non grata” (istenmeyen adam)

²⁷⁵ Bozkurt ve diğerleri, s. 224.

²⁷⁶ Wilson, ss. 64-65.

²⁷⁷ Bozkurt ve diğerleri, s. 220.

ilanıdır. Uluslararası alanda pek sık başvurulmuş bu uygulama ile kabul eden devlette suç işleyip de yargı bağışıklığı bulunduğundan dolayı yargılanamayan diplomasi temsilcisinin görevinin kabul eden devlet tarafından herhangi sebep belirtmeksizin ve zaman gözetmeksizin sona erdirilerek yargı bağışıklığı bir anlamda sınırlandırılmış sayılabilir.

Yine bu konudaki önemli bir istisna olan yargı bağışıklığının gönderen devletçe kaldırılabilmesi hususu ise, 1961 Viyana Sözleşmesi'nin 32. maddesinde düzenlenmiştir. Aynı maddenin devamında ise bu işlemin aleni bir şekilde yapılması gerektiği vurgulanmıştır, ancak bu duruma uygulamada pek rastlanmamaktadır. Bu uygulama ile devletler arasında yargı bağışıklığıyla ilgili ortaya çıkan problemler birçok defa çözüme kavuşturulmuştur. Örneğin 3 Ocak 1997 tarihinde ABD'de meydana gelen olayda, ABD'de görevli olan Gürcistan Devleti'nin diplomasi temsilcisi Gueorgui Makharadze'nin, sebep olduğu bir trafik kazası, bir kişinin hayatını kaybetmesiyle sonuçlanmıştır. Olay sırasında alkollü olduğu ve aşırı hız yaptığı öne sürülen Makharadze, diplomatik ayrıcalıklarını öne sürerek alkol testi yaptırmaktan dahi kaçınmıştır. Bunun üzerine, Gürcistan Devleti tarafından Gueorgui Makharadze'nin yargı bağışıklığı kaldırılmış ve temsilci ABD mahkemelerinde yargılanarak yirmi bir yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.²⁷⁸

Bunun gibi olumlu örnekleri bulunsa da yargı bağışıklığının gönderen devlet tarafından kaldırılması uygulamasının olumsuz örneklerine daha sık rastlanmaktadır. Örneğin 1993 yılında Moskova'da gerçekleşen olayda, Moskova'da görevli ABD diplomasi temsilcisinin sebep olduğu trafik kazası, bir kişinin hayatını kaybetmesiyle neticelenmiştir. Ancak alkollü araç kullanmakla suçlanan diplomasi temsilcisinin yargı bağışıklığının kaldırılması talebi ülkesi tarafından reddedilmiş ve hatta bu diplomat ABD Dışişleri Bakanlığı görevlisi olarak kalmayı sürdürmüştür.²⁷⁹ Kabul eden devlette görevli diplomasi temsilcisinin gönderen devlet tarafından yargı bağışıklığının kaldırılması işlemi, gönderen devletin yetkili makamlarınca gerçekleştirilebildiği gibi, diplomasi temsilcisinin görevli olduğu misyonun şefi tarafından da yapılabilir.²⁸⁰

²⁷⁸ Mark S. Zaid, "Diplomatic Immunity, to Have or Not to Have, That is the Question", **ILSA Journal of International & Comparative Law**, Cilt: 4, Sayı: 2, 1998, s. 628.

²⁷⁹ Zaid, s. 630.

²⁸⁰ Oppenheim, ss. 1199-1200.

Yine 1961 Viyana Sözleşmesi'nin 32. maddesine göre diplomasi temsilcisi, kendisinin yargı yoluna başvurması halinde, karşı iddia bakımından yargı bağıışıklığını ileri süremez. Yani eğer diplomasi temsilcisi bir dava açarsa, yargı bağıışıklığını ileri sürmesi mümkün olamayacaktır. Aynı maddenin devamında ise, medeni ve idari yargı davalarında yargı bağıışıklığının kaldırılmasının hükmün icrası açısından da bağıışıklığın sona erdiği anlamına gelmeyeceği ve bunun için ayrıca bağıışıklığın kaldırılması gerektiği vurgulanmıştır.

Diplomasi temsilcisinin yargı bağıışıklığının bir diğer istisnası olan, kabul eden devletin yargısından bağıışıklığın temsilciyi gönderen devletin yargısından da bağıışık kılmayacağı hususu ise 1961 Viyana Sözleşmesi madde 31/4'te düzenlenmiştir. Bu hükümle anlatılmak istenen, diplomasi temsilcisinin kabul eden devlet ülkesinde işlediği suç teşkil eden fiilinden dolayı hakkında yargılama yapılamamasına karşılık, işlediği fiilin gönderen devlet yasalarına göre de suç teşkil etmesi kaydıyla, burada yargılabileceğidir. Ancak uygulamada, gönderen devlet makamlarının bu şekilde kendi diplomasi temsilcilerini yargılama yolunu pek tercih etmedikleri görülmektedir.

(2) Tanıklık

Diplomasi temsilcisinin kabul eden devlet mahkemeleri önünde tanıklık yapması ile ilgili hüküm ise yine 31. maddede düzenlenmiştir. Hükme göre, diplomasi temsilcisinin tanıklık yapma zorunluluğu yoktur. Yani diplomasi temsilcisi, şahit olduğu bir olay hakkında kabul eden devlet mahkemeleri önüne tanık olarak dahi getirilemez. Ancak bu konuda bir mecburiyeti olmamasına rağmen bazı diplomasi temsilcilerinin gönüllü olarak tanıklık yaptıklarına da şahit olunmuştur. Örneğin II. Dünya Savaşı sırasında Ankara'da görevli bulunan Alman Elçisi Von Papen'e düzenlenen suikast teşebbüsü üzerine, tanıklığa çağrılan Von Papen Türkiye Cumhuriyeti Mahkemesi'nde kendi rızasıyla tanık olarak dinlenmiştir.²⁸¹ Daha eski bir örnekte ise, 1881 yılında ABD Başkanı Garfield'ın öldürülmesi olayı ile ilgili olarak Venezuela Elçisi Gomancho'nun kendi devletinin de onayı ile tanıklıkta

²⁸¹ İlhan Lütem, **Devletler Hukuku Dersleri II**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1958, s. 549.

bulunduğu gözlenmiştir.²⁸² Kendi rızasıyla kabul eden devlet yargısı önünde tanıklık yapabilmesi mümkün olan diplomasi temsilcisi, aynı şekilde yine kendi rızasıyla gönderen devlet makamlarınca istinabe yoluyla da dinlenilebilir.²⁸³

(3) Cezai Yargı Bağışıklığı

(i) Genel olarak

1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 31. maddesine göre, diplomasi temsilcilerinin ceza davalarından yargı bağışıklığı mutlak ve hakkında sanık olarak bir ceza kovuşturması ve yargılaması yapılamaz. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, kabul eden devlette suç olarak kabul edilen bir fiili işleyen diplomasi temsilcisi hakkında ilgili devletin yapabileceği tek şey olayı gönderen devlete bildirerek söz konusu personeli çekmesini talep etmek veya ilgili kişiyi persona non grata ilan etmektir.²⁸⁴

Bir diplomasi temsilcisinin kabul eden devlet ülkesindeki mutlak cezai yargı bağışıklığı hiçbir şekilde o ülkenin kanunlarına aykırı davranabileceği anlamına gelmez. Uygulamada ise, diplomasi temsilcilerinin bu ayrıcalığı zaman zaman suiistimal ettikleri görülmekte ve bu durumun bütün devletleri bu konuya daha çok eğilmeye ittiğine şahit olunmaktadır.²⁸⁵

Diplomasi temsilcilerinin ayrıcalık ve bağışıklıkların sınırını görevin sınırı belirler düşüncesini savunan bazı yazarlar, cezai yargı bağışıklığının bazı istisnalarının bulunabileceğini öne sürerek örneğin temsilcinin görevli bulunduğu ülkedeki trafik kurallarıyla bağlı olmadığının düşünülmemeyeceği sonucuna varırken,²⁸⁶ bazı yazarlar ise bunun yargı muaflığının bir istisnası olduğunu kabul etmemektedir. Daha önce de bahsettiğimiz gibi, görevli bulunduğu ülkenin tüm yasalarına ve hatta trafik kurallarına uymak zorunda olan temsilcinin bunu yapmaması durumunda ise, temsilci hakkında herhangi bir cezai yargılama

²⁸² Meray, **Giriş**, s. 40.

²⁸³ Durmuş Tezcan, "Türk Hukukunda Diplomatik Yargı Bağışıklığı", **Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı**, BM 40. Yıl Armağanı, Ankara, 1986, s. 156.

²⁸⁴ Pazarcı, s. 96.

²⁸⁵ Bozkurt ve diğerleri, s. 220.

²⁸⁶ Morton, s. 45, Çelik, s. 532.

yapılamayacaktır. Bu konuyla ilgili 10 mart 1964 tarihinde Washington'da meydana gelen olayda, Amerikan Dışışleri Bakanlığı'nın Washington'da görevli tüm devletlerin diplomatik misyon şeflerine gönderdiği genelgede, otomobil park alanlarında kurallara uymayan diplomatik personele de para cezası kesileceğı, parayı ödememekte direnen diplomatik personele ise diplomatik plaka verilmeyeceğı belirtilmiştir. O tarihe kadar arabalarını yasak alana park eden yabancı diplomasi personeline para cezası kesilmemekte, sadece bir uyarı yapılmakla yetinilmekteydi. Sadece 1963 yılında Washington polisinin araç park edilmesinin yasak olduğu yerlere arabalarını park eden diplomatlara bu şekilde yaptığı uyarı sayısı 8.088'i bulmuştur. Bu rakam 1962 yılında bu şekilde yapılan uyarıların iki katına tekabül etmektedir. Bu rakamların dikkat çekici boyutlara ulaşması üzerine Amerikan Dışışleri Bakanlığı, yabancı devletlerde görev yapan Amerikan diplomasi personelinin görev yaptıkları ülkelerde bu gibi trafik kurallarına uyduklarını vurgulayarak kendi ülkesinde görev yapan yabancı misyonların diplomatik personelinin de benzeri hassasiyeti göstermeleri gerektiğini belirtmiştir. Yukarıda bahsedilen Dışışleri Bakanlığı genelgesine göre, para cezası ödememekte direnen yabancı diplomasi personelinin diplomatik dokunulmazlıkları bulunduğundan dolayı tutuklanamayacaklar, ancak özel plakaları ellerinden alınacaktır.²⁸⁷

Diplomasi temsilcileri tarafından yapılan trafik kuralı ihlâlleriyle ilgili günümüzdeki yaygın uygulama ise önce uyarıda bulunulması, ihlâllerin devam etmesi halinde ceza yazılması ve hâlâ ihlâllerin sayısında azalma olmadığı takdirde ilgili kişinin ehliyet belgesinin iptali ve eğer yazılan ceza da ödenmezse söz konusu diplomatik personelin artık bir misyon üyesi olarak kabul edilmemesi şeklindedir.²⁸⁸

(ii) Madde 38

1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 38. maddesi, kabul eden devletin vatandaşı olan veya orada daimi surette mukim bulunan diplomatik ajanın özel durumundan bahseder. Bu kişilerin diplomatik dokunulmazlık veya yargı bağışıklığından yararlanabilmeleri için, söz konusu

²⁸⁷ Çelik, Milletlerarası, ss. 532-533.

²⁸⁸ Oppenheim, s. 1096.

fiillerin sadece görevlerinin ifası sırasındaki resmî işlemleri kapsaması gerekmektedir.

(iii) Uluslararası Ceza Divanı'nın yetkisi

Burada, cezai yargı bağışıklığının kapsamını ilgilendiren bir konu olan Uluslararası Ceza Divanı'nın yetkisinden bahsetmek yararlı olacaktır. Suçlar bakımından soykırım, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları ile ilgili yargılama yetkisine sahip olan Uluslararası Ceza Divanı'nın (Roma Statüsü m. 5) konumuz açısından önem taşıyan kısmı ise kişi bakımından yetkisidir. Roma Statüsü'nün 26. maddesi uyarınca yargı yetkisi on sekiz yaşın üzerindeki tüm gerçek kişileri kapsayan Divan, Statü'nün 27. maddesi uyarınca bu yetkisini kullanırken resmi unvan ayrımı yapmayacak, devlet başkanı, hükümet başkanı, dışişleri bakanı veya herhangi bir hükümet memuru sıfatı yargılamaya etki etmeyecek ve engel olmayacak şekilde herkese eşit şekilde muamele edecektir. Böylece, yargı bağışıklığı kavramı, Uluslararası Ceza Divanı tarafından soykırım suçu, insanlığa karşı suçlar, savaş suçları ve saldırı suçları açısından sınırlandırılmış olmaktadır. Burada, yargı bağışıklığına sahip bir şahsı Uluslararası Ceza Divanının yargılama yetkisi bulunduğu durumlarda birtakım zorluklar yaşanmaktadır. Şöyle ki, Uluslararası Ceza Divanı'nın yargılamak istediği şahısları Divan önüne çıkarmak adına herhangi bir yakalama faaliyetinde bulunabileceği bir organı veya teşkilatlanması bulunmamaktadır. Bu durumda, devletlerin bu konuda yardımlaşması kaçınılmaz olmakta ve Roma Statüsü'ne taraf devletler bu yardımlaşmayı sağlarken, söz konusu şahsın üçüncü bir devlet ülkesinde olması durumunda ise ortaya bazı zorluklar çıkmaktadır.²⁸⁹ Şöyle ki, Roma Statüsü'nün 98. maddesi uyarınca, Divan'ın kendisinden bir yabancı devlet bir diplomasi temsilcisini teslim talebinde bulunduğu bir devlet, diplomatik bağışıklık kuralları gereği uymak zorunda olduğu yükümlülöklere aykırı hareket etmek zorunluluöuyla karşı karşıya kaldığından dolayı, ancak hakkında teslim talebinde bulunulan yabancı temsilciyi gönderen

²⁸⁹ Dapo Akande, "International Law Immunities and The International Criminal Court", **American Journal of International Law**, Cilt: 98, Sayı: 3, 2004, s. 420.

devletin rızası ile teslim işlemi gerçekleşebilir, aksi halde Divan bu talebini sürdürmez.

(4) Hukuki Yargı Bağışıklığı

Diplomasi temsilcilerinin, cezai yargı bağışıklığı gibi mutlak olmasa da, hukuk davaları ve idari davalar bakımından ilke olarak yargı bağışıklığı vardır ve bu genel kuralın ayrıntılı istisnaları bulunmaktadır. Maliye, sosyal hukuk ve iş hukuku davalarını da kapsayan bu bağışıklığın Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 31. maddesinde düzenlenmiş bulunan istisnaları şunlardır:

(i) İstisnalar

Kabul eden devletin topraklarında yer alan özel bir taşınmazla ilgili aynî hak davaları: Diplomasi temsilcisinin kabul eden devlet ülkesinde bulunan özel taşınmaz mallara ilişkin davalarda hukuki yargı bağışıklığı bulunmamaktadır. Ancak gönderen devlet adına ve misyon amaçları için kullanmak üzere diplomasi ajanının tasarrufunda bulunan taşınmazlar, istisnanın dışındadır.

Diplomatik ajanın kendi adına vasiyeti tenfiz memuru, mirasın idarecisi, mirasçı veya vasiyet olunan kişi sıfatıyla bulunduğu miras davalarında: Diplomasi temsilcisinin, gönderen devlet adına değil de bir özel kişi olarak vasiyeti tenfiz memuru, miras ya da tereke yöneticisi, yasal mirasçı ya da mahsup mirasçı sıfatına sahip olduğu miras konularına ilişkin davalarda, hukuki yargı bağışıklığı bulunmamaktadır. Burada diplomasi temsilcisinin gönderen devlet adına değil de bir özel kişi olarak kendi adına hareket etmesi, en önemli noktayı teşkil etmektedir.

Diplomatik ajanın kabul eden devlet dâhilinde resmi görevleri haricinde icra ettiği herhangi bir mesleki ya da ticari faaliyetle ilgili davalarda: Diplomasi temsilcisinin hukuki yargı bağışıklığının istisnalarının sonuncusu, diplomasi temsilcisinin kabul eden devletteki resmi görevlerinin dışında yürüttüğü herhangi bir mesleki veya ticari faaliyetle ilgili davalarda kendini gösterir. Böyle bir davada diplomasi temsilcisinin hukuki yargı bağışıklığı ortadan kalkacağı gibi, bu gibi faaliyetler ayrıca 1961 Viyana Sözleşmesinin 42. maddesi uyarınca diplomasi

temsilcileri için yasaklanmış faaliyetler kapsamına girer. İlke olarak da diplomatik personel veya aile mensupları kabul eden devlette herhangi bir mesleki ya da ticari faaliyette bulunma hakkına sahip olmadığı gibi, bu durumun özel bir antlaşmayla düzenlenmesi veya bu gibi faaliyetlerin fiilen icra edilmesi halinde bahsedilen şahısların yargı bağısıklığından yararlanmaları mümkün değildir.²⁹⁰

Yukarıda bahsedilen ve diplomasi temsilcisini yargı bağısıklığı kapsamı dışında bırakan bu istisnai durumlar, ilgili sözleşme maddesinde tahdidi olarak sayıldığı için, diplomasi temsilcisinin sadece bu sayılan özel işlemleri yargı bağısıklığı dışında kalır.²⁹¹ Bu istisnaların haricinde, diplomatik personele karşı idari ve hukuki davalarla ilgili olarak herhangi bir icraî önlem alınması yine bu istisnaların yer aldığı 31. maddede yasaklanmıştır. Yine aynı maddede, yukarıda sayılan istisnai hallerde bile diplomatik ajanın şahıs veya konut dokunulmazlıklarının ihlal edilemeyeceği vurgulanmıştır.²⁹²

(ii) Tebligat

Burada hukuki yargı bağısıklığı kapsamına girip girmediği tartışmalı olan “tebligat” konusuna değinmek gerekmektedir. Örneğin, bir devletin özel hukuk ilişkisinden doğan bir uyuşmazlığın davalı tarafı olduğu durumlarda, diplomatik temsilciliğe devletin temsilcisi sıfatıyla tebligat yapılabilecek midir? Diplomatik bağısıklığın bulunmadığı hukukî durumlarda açılan dâvalarda bile, doğrudan diplomatik misyona tebligat yapılabileceği yönünde, Viyana Sözleşmesi'nde herhangi bir açık hükme rastlanmamaktadır. Daha önce bahsettiğimiz gibi, Sözleşmede genel kural olarak diplomatik temsilcilerin ayrıcalık ve yargı bağısıklıklarının varlığı esas alınmıştır ve bu ayrıcalık ve bağısıklıklar ancak sözleşme hükümleriyle açıkça belirlenen istisnai hallerde sınırlandırılabilir. Bu istisnai durumlarda ise, temsil ettiği devlet aleyhine açılan dâvalarda diplomasi temsilcisine tebligat yapılması ile Sözleşmede misyon üyelerine tanınan yargı bağısıklığı ihlâl edilmiş olacaktır. Bahsedilen Sözleşme hükümlerine aykırı bir şekilde tebligat yapılması durumunda ise temsilcilik, tebligatı kabul etmekten imtina

²⁹⁰ Pazarcı, s. 97.

²⁹¹ H.O. Agarwal, **International Law**, Asia Press, Allahabad , 1992, s. 229.

²⁹² Pazarcı, s. 97.

etme hakkına sahip olacaktır. Yabancı devletin yargı bağımsızlığının bulunmadığı böyle bir durumda yapılması izlenmesi gereken yol, diplomatik kanaldan yani Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla tebligatın iletilmesidir. Böylece yapılan tebligat, usulüne uygun bir tebligat olarak kabul edilecek ve geçerli olacaktır.²⁹³

Diplomatik ajanların yargı bağımsızlığının bulunmadığı durumlar açısından ise, bu kişilere tebligat yine yabancı devlete yargı bağımsızlığı tanınmayan hallerde devlet aleyhine açılacak dâvalarda olduğu gibi, ancak ilgili Sözleşmedeki hükümleri ihlal etmemek kaydıyla yapılabilir. Bu şeklide yargı bağımsızlığının bulunmadığı durumlarda diplomasi temsilcilerine tebligat yapılması olanağı ve bunun yöntemini belirleyen kural, ilgili Sözleşme'nin Önsöz'ünde yer alan ve tüm Sözleşme'yi kapsayan genel bir ilkedен kaynaklanır: 1961 Viyana Sözleşmesi'nin Önsöz'ünde, Sözleşme hükümleri ile açıkça düzenlenmeyen alanlarda, “uluslararası teamül hukuku kurallarının uygulanmasına devam edileceği” vurgulanmıştır ve şüphesiz bu ilke diplomasi temsilcilerine tebligat yapılması hususunda da geçerlidir.²⁹⁴

Kaynağını uluslararası örf ve adet hukuku kurallarından alan bir diğer hak olan kanun yollarına başvuru hakkı ise, bireyin sahip olduğu vazgeçilmez temel hak ve hürriyetlerinden birisidir. Aynı zamanda eşitlik esasına dayalı hukukî dinlenme hakkının kullanımının gerçekleştirilmesi de adil yargılanma hakkının vazgeçilmez bir parçasıdır. Bu hukukî dinlenme hakkının temelinde, ilgililerin veya tarafların, aleyhlerine açılan bir dâvanın varlığından mahkemece haberdar edilerek savunma yapabilmelerine imkân tanınması fikri bulunur. Bu hak, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 6. maddesinde adil yargılanma hakkı çerçevesinde “kendisine yöneltilen suçlamanın niteliği ve nedeninden en kısa zamanda, anladığı bir dille ve ayrıntılı olarak haberdar edilmek” şeklinde ifade edilmiştir. Dâvanın ilgililere tebliğ edilmesi ile maddede bahsedilen “haberdar edilme” şartı gerçekleşmiş olacaktır. İşte bu savunma hakkına uyma koşulu, yargı bağımsızlığının bulunmadığı durumlarda diplomatik misyon üyelerine tebligat yapılabilmesi konusunda da karşımıza çıkmaktadır. Çünkü tebligat, dâvanın açılmasıyla ilgili değil, bildirimiyle alakalı bir husustur ve tebligatın yapılamaması durumunda davalı diplomasi temsilcisinin

²⁹³ Fügen Sargın, “1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi Hükümleri Dahilinde MÖHUK’un 33. Maddesinin Uygulanabilirliği Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 52, Sayı: 1, 2003, ss. 23-24.

²⁹⁴ Sargın, ss. 30-31.

savunma hakkı engellenmiş olacaktır. Sonuç olarak, adil yargılanma hakkı ile alakalı yukarıda bahsettiğimiz hususları da göz önüne alarak söyleyebiliriz ki; 1961 Tarihli Viyana Sözleşmesi'nde bu konuda açık bir hüküm bulunmamasına rağmen, yargı bağışıklığının bulunmadığı durumlarda ilgili kişilere tebligat yapılabilecektir²⁹⁵. Bu tebligatın usulünden ise, 1961 Viyana Sözleşmesi'nin misyon binalarının dokunulmazlığına ilişkin düzenlemesinin çerçevesinde bahsedilmiştir. Bu yorumda, misyon binaları dahilinde ve hatta misyon binalarının kapısına çağrılmak suretiyle diplomasi temsilcilerine tebligat yapılması durumunda misyon binalarının dokunulmazlığının ihlal edileceği vurgulanarak bu tür tebligatların her zaman Dışişleri Bakanlığı aracılığıyla gerçekleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir.²⁹⁶

e. Vergi Bağışıklığı

Diğer tüm diplomatik ayrıcalıklar gibi vergi bağışıklığı da, şüphesiz diplomatik misyonun görevlerini sağlıklı bir şekilde yerine getirebilmesi için getirilmiş bir uygulamadır. Bu bağışıklık ayrıca, diplomatik misyonun devletlerin egemen eşitliği ilkesi kapsamında vergi kurumunun devletin vatandaşı üzerindeki tahakkümünden etkilenmemesi adına bir koruyucu rol de üstlenmiştir.²⁹⁷

Vergi bağışıklığı, diplomasi temsilcilerine görevli bulundukları yabancı ülkede bir takım vergiler ödemekten bağışık tutulmak suretiyle tanınan en eski ayrıcalıklardan birisi olmuştur. Bir takım hukukçulara göre bu bağışıklığın temeli uluslararası hukuka değil, nezaket kurallarına dayanır. Ancak çoğu yazara göre vergi bağışıklığının kaynağı uluslararası örf ve adet hukukudur. Nitekim bu konuyla alakalı 1961 Tarihli Viyana Sözleşmesinde düzenlenen maddelerde çoğunlukta olan yazarların görüşü olan ikinci görüşün ağırlığı hissedilmektedir.²⁹⁸

Söz konusu sözleşmenin 23. maddesi uyarınca, gönderen devlet ve misyon şefi, özel hizmetler karşılığı alınan vergi ve resimler hariç, sahibi bulundukları veya

²⁹⁵ Sargın, ss. 30-31.

²⁹⁶ Meray, Toplantı, s. 143.

²⁹⁷ Detter, Ingrid, **The International Legal Order**, Dartmouth, Aldershot- Brookfield-Singapore Sydney, 1994, s. 473.

²⁹⁸ Çelik, **Milletlerarası**, s. 538.

kiraladıkları misyon binalarına ait, her türlü milli, mahalli vergi ve resimlerden veya belediye vergi ve resimlerinden muaftır.

Yine bu sözleşmenin 28. maddesine göre, resmi görevlerin ifası esnasında misyon tarafından resmi belgeler için tahsil olunan ücret, resim ve harçlar her türlü resim ve vergiden muaf tutulacaktır.

Aynı Sözleşmenin 34. maddesinde ise, belirtilen istisnalar haricinde diplomasi ajanının şahsi veya ayni, milli, mahalli her çeşit vergi ve harçlardan veya belediye vergi ve resimlerinden bağışık olduğu vurgulanmıştır. Bu bağışıklığın bahsedilen istisnaları ise, yine aynı maddede şu şekilde sıralanmıştır:

a) Normal olarak mal veya hizmetlerin bedelleri içine dâhil edilebilecek türden vasıtalı vergiler,

b) Kabul eden devlet ülkesinde misyonun faaliyeti bakımından gönderen devlet adına sahip oldukları haricindeki diplomasi ajanına ait hususi gayrimenkullerden alınan vergi ve resimler,

c) Aynı Sözleşmenin 39. maddesinin 4. fıkrası hükümleri saklı kalmak kaydıyla, gönderilen devlet tarafından tahakkuk ettirilen emlak, veraset, intikal vergileri,

d) Kaynakları kabul eden devlette olan özel kazançlar üzerinden tahakkuk ettirilen vergi ve resimler ile yine kabul eden devlette yerleşmiş ticari işletmelere yapılan yatırımlar üzerinden alınan sermaye vergileri,

e) Belirli bazı özel hizmetlere karşılık olarak alınan vergi ve resimler²⁹⁹,

f) Sözleşmenin 23. maddesindeki hükümler saklı kalmak kaydıyla, gayrimenkullerle ilgili kayıt, tescil ve mahkeme harçları ile ipotek harcı ve pul resimleri.

f. Gümrük Bağışıklığı

Gümrük bağışıklığı, doktrinde tartışmalı bir konu olmakla beraber, 1961 Tarihli Viyana Sözleşmesi'nde ayrı bir madde halinde düzenlenen bir ayrıcalıktır.³⁰⁰ Temeli büyük ölçüde uluslararası nezaket ve karşılıklılık kurallarına dayanan söz

²⁹⁹ Burada bahsedilen belirli hizmetlerden kasıt, misyona özel olarak verilen binayı aydınlatma, temizlik hizmetleri gibi hizmetlerdir. (Pazarcı, s. 92.)

³⁰⁰ Bozkurt ve diğerleri, s. 227.

konusu bağışıklık, Sözleşmenin 36. maddesinde yer bulmuştur.³⁰¹ Bu madde hükmü uyarınca, misyonun resmi kullanımına ait maddeler ile yerleşmesinde kullanılacak maddeler de dâhil olmak üzere, diplomatik personelin veya kendisiyle birlikte ikamet eden aile mensuplarının kişisel kullanımına ait eşyalar, kabul eden devletin yasa ve kurallarına uygun olarak gümrük vergisi, gümrük resmi ve ilgili diğer ücretlerden muaf tutulmuştur. Kabul eden devletin girişine izin verdiği bu maddelerle ilgili depolama, taşıma ve buna benzer hizmetlere ödenecek ücretler ise bu madde hükmünün istisnası olarak kabul edilmiştir.³⁰²

Aynı maddenin 2. fıkrasında ise, diplomasi temsilcisinin kişisel bagajının aranmasına ilişkin hüküm düzenlemiştir. Buna göre, diplomasi temsilcisinin bagajında, ithal veya ihraç edilmesi kabul eden devletin kanun veya düzenlemeleriyle yasaklanan veya kabul eden devletteki karantina ile ilgili düzenlemeler kapsamına giren eşyaların yer aldığına dair ciddi gerekçeler mevcut olmadığı sürece, şahsi bagaj açılmaz ve aranamaz. Bu gerekçeler ise devletler tarafından çeşitli yöntemlerle diplomasi temsilcisinin kişisel bagajının kontrolü sonucu elde edilmektedir. Örneğin AB'nin kullandığı yöntem, diplomasi temsilcilerinin kişisel bagajlarının bu iş için eğitilmiş köpekler vasıtasıyla denetlenmesi ve uyuşturucu vb. maddelerin tespit edilmesi halinde kişisel bagajın açılması şeklindedir.³⁰³

Bu bağışıklıklar idari ve teknik personele, 1961 Viyana Sözleşmesi'nin 37. maddesi ile ilk yerleşimleri esnasında getireceği eşyalar bakımından tanımakla birlikte, hizmet personeli ve özel hizmetçiler için ise bu şekilde bir ayrıcalık tanınmamıştır.³⁰⁴

g. Diğer Bazı Ayrıcalıklar

Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 20. maddesine göre misyon ve misyon şefi, gönderen devletin bayrağını ve armasını, misyon binaları ile misyon şefinin ikametgâhında ve nakil araçlarında kullanabilir.

³⁰¹ J. G. Starke, **Starke's International Law**, (Editor: I. A. Shearer), Butterwoths, London 1994, s. 387.

³⁰² Bozkurt ve diğerleri, s. 227.

³⁰³ Grant V. Mcclanahan, **Diplomatic Immunity, Principles, Practices, Problems**, Hurst & Company, London, 1989, s. 157.

³⁰⁴ Bozkurt ve diğerleri, s. 227.

Aynı Sözleşmenin 35. maddesi uyarınca ise diplomasi temsilcileri, kabul eden devlet ülkesindeki her türlü şahsi hizmetlerden, her ne şekilde olursa olsun kamu hukukunun öngördüğü hizmetlerden ve el atma, katkıda bulunma, konaklama yeri sağlama gibi askeri hizmet ve yükümlülüklerden bağıstıktır.

Sözleşmenin 33. maddesinde ise, diplomatik ajanın gönderen devlet adına yapmış olduğı hizmetler bakımından, kabul eden devlette geçerli sosyal güvenlik mevzuatına tabi olmadığı hususu düzenlenmiştir. Maddeye göre aynı bağıstıklık, kabul eden devletin vatandaşı olmamaları veya kabul eden devlette daimi ikametgâhlarının bulunmaması ve herhangi bir sosyal güvenlik sisteminden yararlanmaları koşullarıyla, diplomatik ajanın hususi hizmetinde çalışan özel hizmetçiler için de söz konusudur. Maddenin devamında ise, bu hükümlerin, kabul eden devlet mevzuatının cevaz vermesi şartıyla, kabul eden devletteki sosyal güvenlik sistemine kendiliğinden tabi olmayı isteyen diplomasi temsilcisi için de geçerli olacağı vurgulanmıştır.

2. Binalarının Dokunulmazlığı

Diplomatik binaların dokunulmazlığının temelleri, daha önce bahsettiğimiz ülke dışılık kuramına benzer anlayışa dayanmaktadır. Dokunulmazlık kavramının oldukça genişletildiğı bu anlayışa göre sadece elçilik binası değil, elçilik binasının bulunduğu bütün bölge ülke dışı olarak kabul ediliyor ve buna *franchise du quartier* veya *jus quarteriorum* deniliyordu.³⁰⁵ Günümüzde ise bina dokunulmazlığı bu kadar geniş olmamakla birlikte, misyonun tamamı için geçerli olan, genel ve mutlak bir ayrıcalık olarak kendini göstermektedir. 1961 Tarihli Viyana Sözleşmesinin 22. maddesinde düzenlenen bu dokunulmazlığın, aynen kişi dokunulmazlığında olduğu gibi, iki yönlü bir özelliğı bulunmaktadır. Bu dokunulmazlığın birinci yönü, kabul eden devlet yetkililerinin diplomatik misyona yönelik işlem ve eylemlerini, ikinci yönü ise, yine kabul eden devlet yetkililerinin misyon binalarına karşı herhangi bir saldırıyı önleme yükümlülüğünü kapsamaktadır. Bu konuları incelemeden önce, diplomatik misyon binası kavramına değinmek yerinde olacaktır.

³⁰⁵ Çelik, Milletlerarası, s. 524.

a. Misyon Binası Kavramı

Burada, bahsedilen dokunulmazlığın kapsamının belirlenmesi adına misyon binası kavramı ile tam olarak hangi binaların kastedildiğinin açıklığa kavuşturulması gerekliliği kendini göstermektedir. Viyana Sözleşmesi'nin 1/i. maddesinde düzenlenen “misyon binası” tanımına göre misyon binaları kavramı ile, misyon şefinin ikametgâhı da dâhil olmak üzere, mülkiyetin kime ait olduğuna bakılmaksızın misyonun amaçları doğrultusunda kullanılan binalar, bina bölümleri ve bunlarla bağlantılı olan araziler kastedilmektedir. Maddede belirtildiği üzere, gönderen devlet, misyon binası tanımı ve dolayısıyla dokunulmazlık kapsamındaki binalar üzerinde, mülkiyet hakkı dışında herhangi bir sınırlı ayni hakka veya kira hakkına da sahip olabilir.

Yukarıda bahsettiğimiz 1961 tarihli Viyana Sözleşmesi'nin 1. maddesinde ve aynı Sözleşmenin 30. maddesinde bahsedilen dikkat çekici bir başka husus da, diplomasi ajanının hususi ikametgâhı kavramı ve bunun misyon binalarıyla aynı dokunulmazlıktan faydalanabilmesi hususudur. 30. maddeye göre, diplomasi temsilcisinin özel konutuna da aynen misyon binalarında olduğu gibi temsilcinin rızası haricinde girilemez ve bu mekânlarda arama yapılamaz. Söz konusu maddede her ne kadar “aynı dokunulmazlıklar” ifadesi yer alsın da, şüphesiz temsilcinin özel konutunda siyasi suçlulara sığınma hakkı tanınmaz. Ayrıca bahsedilen konutlar kamulaştırma gibi uygulamalardan da muaf tutulamaz.³⁰⁶

Burada, diplomatik ajanın “özel konutu” kavramı açısından yorumlanmaya ihtiyaç duyulan birtakım durumlara değinmek gerekecektir. Örneğin, diplomatik misyon şefinin bir otel odasında ikamet etmesi durumunda otelin tamamı diplomatik binaların dokunulmazlığı kapsamında mı değerlendirilecektir? Ya da bu dokunulmazlık daha dar yorumlanarak sadece misyon şefinin kaldığı otel odası mı dokunulmazlık kapsamında kabul edilecektir? Hatta ikametgâh kavramını iyice daraltarak bu durumlarda bina dokunulmazlığının hiç söz konusu olmadığı mı iddia edilecektir? İşlevsel yaklaşım kuramının bu tarz diplomatik ayrıcalıkların temel hukuki dayanağı olması gerçeğine baktığımız zaman en mantıklı yorum, otelin

³⁰⁶ Çelik, Milletlerarası, s. 529.

sadece misyon şefinin ikameti için ayrılan bölümlerinin bina dokunulmazlığı kapsamında değerlendirilmesi olacaktır.³⁰⁷

b. Bina Dokunulmazlığının Birinci Yönü

Bahsedilen dokunulmazlığın 1961 Viyana Sözleşmesinin 22/1. maddesinde belirtilen birinci yönü, kabul eden devlet makamlarının, misyon şefinin muvafakati olmadan hiçbir şekilde ve hiçbir gerekçeyle misyon binalarına giremeyecekleri ve müdahalede bulunamayacakları hükümlerini kapsar.

Burada, diğer tüm diplomatik ayrıcalık ve bağışıklıklar gibi, elçilik binasının dokunulmazlığının hukuksal temelini de misyonun işlevleriyle doğrudan alakalı olduğunu söylemek gerekir. Daha önce de bahsettiğimiz işlevsel yaklaşım kuramına göre bu dokunulmazlık da diğerleri gibi misyonun işlevlerini baskı altında olmadan ve kolaylıkla yerine getirmesi adına sağlanmıştır. Bununla birlikte, misyon binalarının dokunulmazlığının uluslararası hukuk kuralları ile bağdaşmayacak tarzda kötüye kullanılması, söz konusu devletler arasında ciddi problemler çıkmasına sebep olabilmektedir. Örneğin diplomatik ayrıcalık ve bağışıklardan yararlanması söz konusu olmayan bir kişinin misyon binaları dahilinde suç işlemesi veya bir adi suçlunun misyon binalarına sığınması durumlarında kabul eden devlet misyon binasına doğrudan müdahale hakkına sahip değildir; ancak misyon şefi de suçluyu kabul eden devlet görevlilerine teslim etmelidir ya da söz konusu şahsı yakalayabilmeleri için ülke devleti yetkililerine misyon binasına girebilme izni sağlamalıdır. Aksi takdirde misyon binası suçluların adaletten kaçmak için faydalandıkları bir sığınak konumuna düşer ve bu durumda gönderen devlet 1961 Viyana Sözleşmesi'nin 41/3. maddesi hükmünde belirtilen misyon binalarının hukuka aykırı kullanılamayacağına yönelik yükümlülüklerini ihlal etmiş olur.

(1) Diplomatik Sığınma

Burada, diplomatik binaların dokunulmazlığının birinci yönüne ilişkin bir diğer konuya, siyasi suçluların elçilik binalarına sığınmaları sorununa dikkat çekmek

³⁰⁷ Berki, s.84.

gerekecektir. Diplomatik sığınma adı verilen bu durum, bir devlet ülkesinde siyasi bir suçtan sanık veya hükümlü bulunan bir kişinin, o devlet ülkesindeki herhangi bir yabancı diplomatik temsilciliğe sığınması anlamına gelir³⁰⁸. Kökeni dinî sebeplere dayanan sığınma hakkına ilk olarak bir şahsa müdahale etmek isteyen yerel yönetimlerin şahsın kutsal sayılan yerlere sığınması durumunda bundan vazgeçtiği dönemlerde rastlanmıştır. Diplomatik sığınma ise, 15. yüzyılda başvurulmaya başlanan mukim büyükelçilik kurumuyla birlikte yavaş yavaş ortadan kalkan dini sığınma anlayışının yerini almaya başlamıştır.³⁰⁹ 19. yüzyıldan itibaren sadece siyasi suçlular için başvurulmaya başlanan bu kurum, bu döneme kadar suç tipleri arasında herhangi bir ayırım yapılmaksızın uygulanmıştır.³¹⁰

Diplomasi tarihi boyunca çeşitli devletler arasında uyuşmazlık konusu olan diplomatik sığınma kavramı hakkında, öğretide de diplomatik misyon binasına sığınan siyasi bir suçlunun diplomatik sığınma hakkından yararlanıp yararlanamayacağı hususunda tartışmalar yaşanmıştır. Bir kısım yazarlar tarafından olağandışı durumlarda bu haktan yararlanılabileceği mümkün görülse de, bu görüş çağımız yazarlarının çoğunluğu tarafından pek kabul görmemektedir.³¹¹

Diplomatik sığınma talep eden kişilerle ilgili bir siyasi soruşturma söz konusu olması ya da bu kişilere karşı tehdit unsuru olarak kullanılması olasılıklarına binaen sığınma hakkının, sığınma talep eden şahsın eşi ve ergin olmayan çocuğu hakkında da geçerli kabul edilmesi söz konusu olmaktadır.³¹² Diplomatik sığınma hakkının bu şekilde, sığınanın yakınlarını da kapsayacak şekilde genişletilerek yorumlanması, bu hakkın dayandığı temel ilkelerin uluslararası insan hakları kavramı olduğuna delalet etmektedir. Yoksa diplomatik sığınma hakkının temeli bina dokunulmazlığında olduğu gibi işlevsel yaklaşıma dayanmaz. Sığınma hakkı her ne kadar bina dokunulmazlığı kavramı çerçevesinde incelense de, misyonun işlevlerini gereği gibi yerine getirebilmesi adına hiçbir fonksiyonu bulunmadığı, tam tersine bu durumda misyon binalarının görev ve amaç dışı kullanımı söz konusu olmaktadır.³¹³ Bu

³⁰⁸ Çelik, Milletlerarası, s. 525.

³⁰⁹ Edip F. Çelik, **Devletler Hukukunda Diplomatik Melce ve Milletlerarası Adalet Divanı İctihadı**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1956, (Melce), s. 7.

³¹⁰ Çelik, Melce, s.14.

³¹¹ Çelik, Milletlerarası, s. 526.

³¹² Bayraktar ve Yenisey, s. 57.

³¹³ Çelik, Melce, s.54.

açılardan incelendiğinde diplomatik sığınmanın hukuki nitelik bakımından diplomatik ayrıcalıklardan farklı özellikler sergilediği görülecektir.³¹⁴

(2) Haya de la Torre Davası

Uluslararası Adalet Divanı, diplomasi tarihi boyunca pek çok örneğine rastlanan ve uluslararası hukukta tartışmalı bir kavram olan diplomatik sığınma hakkı ile alakalı görüşünü, ancak Kolombiya ile Peru Hükümetleri arasında meydana gelen bir anlaşmazlıkta değerlendirme imkânı bulabilmiştir. Divan bu konu hakkında aşağıda detaylı inceleneceği üzere 20 Kasım 1950 ve 13 Haziran 1951 tarihlerinde iki ayrı karar vermiştir. Söz konusu olay, 1948 yılında Peru’da yaşanan ve başarısız olan bir askeri darbe girişimi üzerine bu girişimin sorumlusu olarak gösterilen ve bir siyasi parti lideri olan “Haya de la Torre” ismindeki şahıs hakkında kovuşturma açılması üzerine, şahsın can güvenliğini tehdit altında görmesiyle başkent Lima’daki Kolombiya elçilik binasına sığınması üzerine gerçekleşmiştir. Bu olay üzerine Kolombiya elçiliği şahsı siyasi sığınmacı olarak kabul etmiş ve şahsın yurt dışına çıkabilmesi için gerekli pasaportun verilmesi talebiyle Peru Hükümetine başvurmuştur. Haya de la Torre’yi bir siyasi suçlu olarak kabul etmeyen Peru Hükümeti ise, Kolombiya Hükümetinin bu talebini kabul etmemiş, hatta şahsın kendilerine teslim edilmesini talep etmiştir. İki hükümetin de birbirinin taleplerini kabul etmemesi üzerine, meydana gelen anlaşmazlık çözüm adına Uluslararası Adalet Divanı’na taşınmış, Divan ise bu uyuşmazlığı, VI. Panamerikan Konferansında imzalanan 20 Şubat 1928 tarihli Havana Sözleşmesi hükümlerine göre değerlendirmiştir. Siyasi suçlulara elçiliklerde sığınma hakkı verilmesi, Havana Sözleşmesinin 2. maddesinde kabul edilmiştir ve bu uygulama Güney Amerika Devletleri arasında yerleşmiş bir ilke halini almıştır. Burada, suçun niteliği hakkındaki kararın kimin tarafından verileceği önem arz eden bir meseledir. Bu mevzuda, sığınma talebini kabul eden elçilik devletinin suçun vasfını tek taraflı nitelendirme hakkına sahip olmadığına hükmeden Uluslararası Adalet Divanı, bu konuda kabul eden ülke devletiyle birlikte iki devletin de eşit haklara sahip olduğunu

³¹⁴ Çelik, **Melce**, s.39.

belirtmiştir. Divan'ın bu kararı, diplomatik sığınma kurumunun işleyişini durdurabilme ihtimali olduğundan dolayı tenkit edilmiştir.³¹⁵

Yine Divan'a göre, diplomatik sığınmada bulunan şahsın yurt dışına çıkabilmesi adına gerekli olan pasaportu talep edebilmek için, ülke devletinin sığınan şahsın sınır dışı edilmesini istemesi gerekmektedir. Söz konusu olayda, Peru hükümetinin bu yönde bir talebi olmadığı gibi, Kolombiya hükümetinin de böyle bir hakkı bulunmamaktadır.

Nihayet Divan 20 Kasım 1950 tarihli kararında, yabancı bir elçiliğin bir siyasi suçlunun diplomatik sığınma talebini kabul edebilmesi için söz konusu şahsın mutlak bir tehdit altında olmasının şart olduğunu, bahse konu olayda ise Haya de la Torre'nin bu şekilde ciddi bir tehdit altında olmadığını, sonuç olarak Havana Sözleşmesindeki şartlar sağlanmadığından dolayı Haya de la Torre'nin sığınma hakkından yararlanamayacağı sonucuna varmış ancak somut olayın çözümü adına bir yol sunamamıştır. Bunun üzerine Peru hükümeti, Kolombiya'dan söz konusu şahsın kendilerine iadesini talep etmiş, muhatap devletin bu talebi reddetmesi üzerine konu söz konusu devletler tarafından yeni bir uyuşmazlık olarak yeniden Divan'a taşınmıştır.

Uyuşmazlığı tekrar gündemine alan Divan, konuyla alakalı 13 Haziran 1951 tarihli kararında, meseleyi yine çözüme kavuşturamamış, bir taraftan Haya de la Torre'ye tanınan sığınma hakkının usulsüz olduğunu ifade etmiş, ancak öte taraftan diplomatik sığınma talebinde bulunan şahsın, iadesini talep eden ülke devletine verilmesinin bir mecburiyet olmadığını dile getirmiştir.

Sonuç olarak, Havana Sözleşmesine aykırı olarak Haya de la Torre'ye sığınma hakkı veren Kolombiya elçisi, siyasi suçlu olan bu şahsı Peru hükümetine vermek mecburiyetinde değildir. Aynı şekilde Peru hükümeti de, söz konusu şahıs adına pasaport sağlamak mecburiyetinde değildir. Bu sıkıntılı durumdan kurtulmak ancak bu iki devlet arasında sonradan akdedilen bir anlaşma ile mümkün olmuş ve Haya de la Torre Peru'dan özel bir izinle çıkarak Amerika Birleşik Devletleri'ne geçmek üzere Meksika'ya gitmeyi başaramıştır.

Yukarıdaki örnekte de görüldüğü üzere, Milletlerarası Adalet Divanı kararları dahi, diplomatik sığınma kurumunu geliştirici bir yenilik getirememiş, hatta 1961

³¹⁵ Çelik, Milletlerarası, ss. 526-527.

Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nde dahi bu mesele ele alınmamıştır.³¹⁶ Diplomatik sığınmanın ilk ele alındığı sözleşme, yukarıda da bahsettiğimiz ve 20.02.1928 tarihinde, Altıncı Panamerikan Konferansı'nda kabul edilen Diplomasi Temsilcilerine Ait Havana Sözleşmesidir. Bu Sözleşmenin 17. maddesi uyarınca elçilik, bir adi suç işleyip de elçilik binasına sığınan şahısları, kabul eden devletin ilgililerine vermek mecburiyetindedir. Havana Sözleşmesi, Latin Amerika Devletleri arasındaki bölgesel teamül hukuku kurallarının kodifiye edilme çalışmalarının ürünü olarak ortaya çıkmıştır ve bu sözleşmeden sonra bu konuda herhangi bir uluslararası sözleşme düzenlenememiştir. Sadece Milletlerarası Hukuk Komisyonu'nun bu konuda birtakım çalışmaları olmuş, fakat Komisyon da bu konuyu diplomatik ilişkiler ve bağımsızlıklar kapsamında değerlendirmemiştir. Yalnız Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 1400 (XIV) sayılı kararı ile Milletlerarası Hukuk Komisyonunu, diplomatik sığınma hakkı ile ilgili uluslararası hukuk ilke ve teamüllerinin kodifikasyonu adına toplamak istemiştir ve burada sığınma hakkı adına ayrı bir sözleşme düzenlenmesi için bazı çalışmalar yapılmıştır.³¹⁷

Sığınma hakkı ile ilgili yaşanmış örneklerden biri de, 8 Mart 1963 günü Suriye'de meydana gelen askeri darbeden sonra Suriye Başbakanı Halit El Azam, ailesi ve eski bir milletvekilinin Şam'da bulunan Türkiye Büyükelçiliğine sığınması ve sığınma hakkı istemesi üzerine gerçekleşmiştir. Buradaki Türkiye Büyükelçiliği binasının maliki olan Halid El Azm, elçiliğin üst katındaki dairesinde ikamet etmekte iken, darbe olduğunu öğrenmesi üzerine karısı Leyla, kızları Aliye ve Cemile ile birlikte Türkiye Büyükelçisi Şinasi Orel'den sığınma talep etmiştir.

Daha sonra Türkiye Büyükelçiliği binasının hemen karşısında ikamet etmekte olan ve daha önce Türkiye'de Konsolosluk da yapmış bulunan eski bir Suriye milletvekili Abdalkerim Dendeşi de aynı şekilde siyasi sığınma talebi ile Büyükelçi Şinasi Orel'e başvurmuştur.

Bunun üzerine Büyükelçi Şinasi Orel, Türk Dışişleri Bakanlığı'na durumu bildirmiş ve darbe hükümetinin kendileriyle bu konuyla ilgili bir temasının olmadığını da ayrıca belirtmiştir.

Türk Dışişleri Bakanlığı ise olayın ne şekilde gerçekleştiğini gazetelerde bir bildiri yayımlayarak kamuoyuna duyurmuş, Türk devlet gelenekleri ve uluslararası

³¹⁶ Çelik, Milletlerarası, s. 528.

³¹⁷ Çelik, Milletlerarası, s. 529.

teamül ve uygulamalar gereği bu sığınma başvurularını geri çevirmenin mümkün olmadığı gerekçesiyle kabul ettiklerini belirtmiştir. Bununla beraber bu kabulün Türk hükümetinin Suriye’de gerçekleşen yönetim değişikliğine yönelik bir tavır şeklinde algılanmaması gerektiğini de belirten bakanlık, komşu devlette gerçekleşen bu yönetim değişikliğini o devletin kendi iç işleri şeklinde kabul ettiklerini de ayrıca vurgulamıştır.

Bir başka önemli örnek olay ise “Allende” yönetiminin düşmesi ile birlikte Şili’de birçok siyasi suçlunun, hayati tehlikeleri bulunduğu gerekçesiyle yabancı devlet misyonlarına sığınmalarıdır. Bu kişilerin siyasi sığınma başvuruları kabul edilmiş ve ayrıca yurt dışına çıkmalarında da yardımcı olunmuştur. Örneğin, Santiago’daki Fransız Büyükelçiliğine sığınan elli beş kişiden yirmi altısı, 8 Ocak 1974 tarihinde Şili’den ayrılmayı başarmıştır.³¹⁸

c. Bina Dokunulmazlığının İkinci Yönü: Koruma Yükümlülüğü

1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi’nin 22/2. maddesinde bina dokunulmazlığının ikinci yönü olarak, kabul eden devlet yetkililerinin, misyon binalarını olası her türlü saldırı ve müdahaleye karşı müdafaa etmek ve bu saldırıları engellemek, misyonun huzuruna ve itibarına zarar verebilecek her nevi duruma karşı gerekli tüm önlemleri almak gibi özel bir yükümlülüğü olduğu hükmü düzenlenmiştir. Bu özel görevi yerine getirirken, kabul eden devletin, alacağı tedbirler ile ilgili gerekli özeni göstermemesi ya da failleri yakalayıp cezalandırmakta zafiyet göstermesi gibi herhangi bir ihmali bulunması durumunda genellikle uluslararası sorumluluğu doğabilmektedir. Ancak uygulamada, kabul eden devletin bu hususlarda gerekli özeni göstermesine rağmen, elçilik binaları bir şekilde zarara uğratılmışsa, burada uluslararası sorumluluğun söz konusu olmayacağı öne sürülmektedir.³¹⁹

Elçilik binalarının dokunulmazlığının ihlal edilmesi ile ilgili yaşanmış örneklerden birisi, 2 Ağustos 1990 tarihinde meydana gelen Irak’ın Kuveyt’i işgali sırasındaki Batılı Devletlerin Büyükelçiliklerinin kapatılmaları hadisesidir. Büyükelçiliklerin Irak’ın kapatma isteğini yerine getirmemesi üzerine Irak Askeri

³¹⁸ Çelik, *Milletlerarası*, ss. 525-526.

³¹⁹ Bozkurt ve diğerleri, s. 223, Pazarcı, ss. 87-88.

Birlikleri tüm elçilikleri kuşatmış ve kapsamlı bir abluka uygulamıştır. Bu uygulama uluslararası alanda büyük tepkiye neden olmuş ve Büyükelçilikler bu zor koşullar arasında dahi görevlerini ifa etmeyi sürdürmüşlerdir. Bunun üzerine, Irak Birlikleri Fransa Büyükelçisi'nin konutuna girmiş ve dört Fransız vatandaşını tutuklamıştır. İşte bu olay sonrasında Güvenlik Konseyi, bu işgali 660 Sayılı Kararı'yla uluslararası barış ve güvenliğin bozulması olarak nitelendirmiştir.³²⁰

d. Binaların Temini

Viyana Sözleşmesi'nde bina dokunulmazlığı ile ilgili kabul eden devletin bir yükümlülüğü olarak düzenlenen bir husus da, yabancı devlet misyonlarının işlevlerini sağlıklı bir şekilde yürütebilecekleri binaların bulunmasında kolaylık sağlanması konusudur. Bahsedilen Sözleşmenin 21. maddesine göre, kabul eden devlet, gönderen devletin kullanımı için gerekli misyon binalarının teminini sağlayacak ve bu hususta yabancı misyona yardımcı olacaktır. Yine aynı maddede, kabul eden devletin gereklilik arz ettiği takdirde benzer şekilde misyon üyelerine de uygun yer temini için yardımcı olması gerektiği belirtilmiştir.

e. Misyon Eşya ve Araçlarının Dokunulmazlığı

Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin 22/3. maddesine göre ise, misyon binalarının kendisi ve bina içindeki eşyalar, mallar ve nakil vasıtaları da misyon binalarının dokunulmazlığına dahil olup bu dokunulmazlık, bunlara yönelik tüm el koyma, haciz veya icra işlemlerini yasaklamaktadır.

Burada, misyon taşıtlarının dokunulmazlıklarının misyon binaları dışında bulunduğu durumlardan bahsetmek gerekmektedir. Sınırları belirli olduğundan ve nerelerin misyon binası sayıldığı açıkça bilindiğinden, misyon binaları ve binaların içerisindeki eşya veya malların dokunulmazlıklarını sağlama konusunda, herhangi bir önleme ihtiyaç duyulmamaktadır. Ancak nakil araçları hakkında devletler arasındaki yaygın uygulamaya göre, misyonun nakil araçları, üzerlerinde belirli işaretler ve özel

³²⁰ Funda Keskin, **Birleşmiş Milletler ve Türkiye, Uluslararası Barış ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar**, Ekin Yayınları, Ankara, 2005, s. 67.

plakalar taşımaktadır. Ayrıca bu araçların, gerekli durumlarda kabul eden devletin Dışişleri Bakanlığı tarafından verilen belgenin ilgililere gösterilmesi halinde de, karışıklığa sebebiyet vermemek kaydıyla geçiş üstünlüğü hakkı bulunmaktadır.³²¹

f. Arşiv ve Belgelerin Dokunulmazlığı

1961 tarihli Viyana Sözleşmesinin 24. maddesi ise, diplomatik misyonun arşiv ve belgelerinin dokunulmazlığını düzenlemektedir. Bu maddeye göre, diplomatik misyonun arşivleri ve evrakları nerede bulunursa bulunsun daima dokunulmazlık kapsamındadır. Bu gibi evrak ve belgelerin açılması, araştırılması, temin edilmesi, dokunulmazlığın ihlâli anlamına gelir ve kabul eden devletin uluslararası sorumluluğuna sebep olabilir.³²²

g. Tahran'daki ABD Büyükelçilik ve Konsolosluk Personeli Davası

Buraya kadar bahsettiğimiz dokunulmazlık ve bağışıklıkların birçoğunu ilgilendiren bir örnek olarak “*Tahran Olayı*” diplomasi tarihinde önemli bir yer tutmaktadır. 4 Kasım 1979 tarihinde meydana gelen “*Tahran Büyükelçilik Baskını*” nı incelemeden önce ise, bu olayın öncesinde gelişen bazı olaylara değinmek gerekmektedir.

(1) Uyuşmazlığın Ortaya Çıkışı

İran'daki Şah yönetimine karşı protestoların yoğunlaşmasıyla birlikte, 14 Şubat 1979 günü saat 10.45 civarında ABD Tahran Büyükelçiliği'ni işgal eden silahlı bir grup, Büyükelçi dâhil olmak üzere elçilik binasında bulunan yetmiş kişiyi rehin almış, bu esnada iki misyon personeli yaşamını yitirmiş, misyon binasında ve büyükelçinin konutunda maddi hasar meydana gelmiştir. Bunun üzerine İran güvenlik güçleri olaylara müdahale ederek eylemcileri elçilik binalarından uzaklaştırmıştır. 1 Mart tarihinde ise İran Başbakanı Dr. Bazargan ABD

³²¹ Menemencioğlu, **Nizam**, s. 73.

³²² Çelik, **Milletlerarası**, s. 529.

Büyükelçisine imzalı bir mektup iletmış, bu mektupta meydana gelen hadiselerden duyduğu üzüntüyü belirterek oluşan zararın tazmini adına yapılması gerekenleri yapmaya hazır olduklarını dile getirmiştir. Bu olaylarla eş zamanlı olarak ABD'nin Tebriz ve Şiraz konsolosluklarına da saldırılar düzenlenmiştir.³²³

Ekim 1979'da, Meksika'da bulunan İran Şahı'nın sınırdan geçişine ve tedavisini ABD'de sürdürmesine izin veren ABD hükümeti, İran ile ilişkilerdeki mevcut gerilim ve 14 Şubat 1979 tarihinde meydana gelen Büyükelçilik baskını üzerine bir de bahsedilen iznin verilmesi ile istenmeyen gelişmelerin yaşanabileceğinden endişe etmiştir. Bu sebeple 21 Ekim 1979'da ABD hükümeti tarafından, Şah'ın ABD'ye kabulü konusunda İran'ı bilgilendirmek ve Tahran'da meydana gelebilecek toplumsal olaylardan duyulan kaygı dile getirilmek üzere, İran Başbakanı Dr. Bazargan, İran Dışişleri Bakanı Dr. Yazdi ve ABD Tahran Maslahatgüzarı'nın katılımlarıyla bir toplantı yapılmıştır. Bu toplantıdan bir gün sonra, yani 22 Ekim 1979 tarihinde düzenlenen bir toplantıda ise İran Dışişleri Bakanı tarafından ABD'ye gerekli tedbirlerin alınacağına dair garanti verilmiştir ve aynı gün içinde Şah ABD'ye varmıştır. ABD Tahran Büyükelçiliği önünde 1 Kasım 1979'da İran güvenlik güçleri gözetiminde düzenlenen ve beş bin kişinin katıldığı gösteriler ise, elçilik binasına herhangi bir saldırı gerçekleşmeden sona ermiştir.³²⁴

Bu olaydan üç gün sonra, 4 Kasım 1979 sabahı saat 10.30 dolaylarında ABD Tahran Büyükelçiliği civarında meydana gelen ve üç bin kişinin katıldığı gösteri eylemleri sırasında ise, kendilerine "*İmam'ın Politikası Taraftarı Müslüman Öğrenciler*" adını veren yüz kişilik silahlı bir grup, elçilik binasına saldırıda bulunmuştur. Elçilik binasının bahçesinden geçerek binanın en alt katındaki arşiv dairesinden misyon binasına ulaşan grup, saatler içinde tüm binaları işgal etmiştir. İşgal sırasında büyükelçilikte bulunan ABD vatandaşları ve misyon kadrosu üyelerinin tamamı rehin alınmış, hatta Tahran'ın başka bölgelerindeki olaylarda rehin alınan diğer ABD vatandaşları da bu sayıya eklenmiştir.³²⁵ 18 ve 20 Kasım tarihlerinde bu rehinelerden on üçü Humeyni'nin, casusluk faaliyetinde bulunmadıklarının sabit olması kaydıyla verdiği talimatla, Afrika kökenli veya kadın

³²³ International Court Of Justice, Reports Of Judgements, Advisory Opinions And Orders "United States of America v. Iran, Judgement of 24 May 1980", s.11, (Reports) <http://www.icj-cij.org/docket/files/64/6291.pdf>, (08.08.2015).

³²⁴ Reports, s. 12.

³²⁵ Reports, s. 13.

olmaları gibi farklı sebeplerle serbest bırakılarak sınır dışı edilmiştir. Serbest bırakılmayan rehinelere ise, yirmi sekizi misyonun diplomatik personeli, yirmi üçü idari ve teknik personel ve iki tanesi de misyonun herhangi bir kadrosuna dâhil olmayan ABD vatandaşları olarak tespit edilmiştir.³²⁶ Bu arada, olaylar esnasında İran Dışişleri Bakanlığı'nda bulunan ABD Tahran Maslahatgüzarı ve diğer iki diplomasi temsilcisi hakkında birbiriyle çelişen açıklamalar yapılmıştır. İran Dışişleri Bakanının 7 Kasım'da yaptığı açıklamada, bahsedilen şahısların güvenliğinden İran'ın sorumlu olduğu vurgulanırken, 1 Aralık'ta açıklama yapan yeni Dışişleri Bakanı Sadegh Ghotbzadeh, ise, bu şahısların İran'ı terk etmeleri gerektiği aksi takdirde İran'ın mesuliyet kabul etmediğini ifade etmiştir. Bu açıklamadan üç gün sonra ise, Dışişleri Bakanlığı'nda kaldıkları sürece bu kişilerin güvenliğinin temin edileceği, buradan ayrılmaları durumunda ise İran yasalarının uygulanacağı belirtilmiştir. Konu hakkında son kararın Humeyni'ye ait olduğu belirtilerek de açıklamalar nihayet bulmuştur.³²⁷

Bu arada saldırılar sadece ABD'nin Tahran Büyükelçiliği'ne yönelik olmamıştır. 14 Şubat tarihinde yaşanan olayların ardından boşaltılan ABD Tebriz ve Şiraz Konsoloslukları, İranlı yetkililerin gerekli önlemleri almamasının da etkisiyle 5 Kasım sabahı saldırıya uğramış, ancak Konsolosluklarda herhangi bir rehin alma olayı meydana gelmemiştir.³²⁸ Bu dönemde saldırıya uğrayan sadece ABD diplomatik veya konsolosluk binaları olmamıştır. Yine 5 Kasım tarihinde, İngiltere'nin Tahran Büyükelçiliği'ne de bir saldırı düzenlenmiş ancak saldırganlar kısa sürede misyon binalarından uzaklaştırılmıştır. 6 Kasım günü Irak'ın Kirmanşah Konsololuğu'na düzenlenen saldırıda ise Humeyni devreye girmiş ve herhangi bir can veya mal kaybı meydana gelmeden işgalin sona ermesini sağlamıştır. SSCB Tahran Büyükelçiliği'ne 1 Ocak 1980 tarihinde yapılan saldırıda ise, İran güvenlik güçleri bu kez gerekli tedbirleri almış, dolayısıyla işgal çok uzun sürmeden sona ermiştir.³²⁹

Bu arada bir yandan yukarıda bahsedilen olaylar yaşanırken, bir yandan ABD'nin İran'ı Uluslararası Adalet Divanında dava etmek ve bu dava devam

³²⁶ Reports, s. 14.

³²⁷ Reports, s. 15.

³²⁸ Reports, s. 14.

³²⁹ Reports, s. 14.

ederken askeri güç kullanarak İran'a havadan girip rehineleri kurtarmak üzere bir operasyon yapmak gibi birtakım girişimleri olmuştur.³³⁰ Bahsedilen olaylar şöyle gelişmiştir:

İlk olarak İran'ın ABD bankalarındaki hesapları dondurulmuş, konu 9 Kasım 1979 tarihinde Güvenlik Konseyi'ne ve 25 Kasım 1979 günü de BM Genel Sekreteri'nin önüne getirilmiştir. ABD 29 Kasım 1979'da uyuşmazlığı tek taraflı dilekçe ile Uluslararası Adalet Divanı önüne getirmiş ve geçici tedbir kararı talep etmiştir. İran ile diplomatik ilişkilerini 7 Nisan 1980 tarihinde kesen ABD, 17 Nisan'da ise vatandaşlarının İran'a gitmesini yasaklamıştır. Daha sonra ise ABD, Avrupa Ekonomik Topluluğu'ndan İran'a ambargo uygulanmasını talep etmiş, bu talebin kabul edilmesi üzerine ise 22 Nisan'da AET, İran'a karşı gıda maddeleri ve tıbbi malzeme haricinde ambargo uygulamaya başlamıştır. ABD'nin bahsedilen girişimleri karşısında İran da Şah'ın iadesi ve ABD Bankalarındaki hesapların serbest bırakılması şartında ısrar etmiş, bu nedenle girişimler sonuçsuz kalmıştır. Bunun üzerine ABD, uyuşmazlığın Uluslararası Adalet Divanı önünde olmasına aldırmaksızın askeri operasyona başvurmuş, 24 Nisan'da sekiz helikopterle doksan askeri Tahran'a yakın bir bölgeye intikal ettirmek isterken kum fırtınası dolayısıyla üç helikopter arızalanarak iniş yapmak zorunda kalmış, bu esnada bir uçak helikopterlerle çarpışarak düşmüş ve beş ABD askeri yaralanırken sekizi de hayatını kaybetmiştir. Bu olay üzerine ABD, askerlerini geri çekerek operasyonu iptal etmiştir.³³¹ Ancak geri çekilirken de ABD ordusu çölde meydana gelen kum fırtınaları nedeniyle meydana gelen helikopter kazaları sebebiyle zayıat vermeye devam etmiştir. Operasyon nedeniyle ABD bu şekilde kayıplar yaşarken, İran herhangi bir can veya mal kaybına uğramamıştır.³³²

Böylelikle uluslararası alanda bir krize dönüşen olaylar, İran-Irak Savaşı'nın patlak vermesiyle birlikte İran'ın yumuşayan tutumu ve Cezayir'in arabuluculuk rolünü üstlenmesiyle çözüme kavuşturulabilmiştir. İran'ın ABD bankalarındaki dondurulmuş hesaplarının serbest bırakılması ile birlikte, İran da dört yüz kırk dört gündür rehin tuttuğu elli iki ABD vatandaşının özgürlüğüne kavuşmasına izin

³³⁰ Gündüz, s. 598.

³³¹ Fahir Armaoğlu, **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınları, İstanbul 2007, s. 759.

³³² Gündüz, s. 598.

vermiştir.³³³ Bu arada ABD tarafından Uluslararası Adalet Divanı'na getirilen olaylarla ilgili Divan'ın 24 Mayıs 1980 tarihinde verdiği Esas Hakkındaki Karardan bahsetmek gerekir.

(2) Divanın Kararı

Söz konusu olaylar iki kısımda incelenecek, ilk olarak 4 Kasım 1979'da bir kısım silahlı militanın ABD büyükelçiliğine yaptığı saldırı ele alınacaktır.

Burada İran'ın bilinen herhangi bir devlet görevlisinin ya da kurumunun bahsedilen saldırılarla bağlantılı olduğu ile ilgili bir iddia bulunmadığından dolayı, Büyükelçiliğin işgal edilmesi ve içeridekilerin rehin alınması şeklindeki saldırıyı düzenleyen şahısların eylemleri İran Devleti'ne yüklenemez. Saldırıların doğrudan doğruya İran Devletine mal edilebilmesi için saldırganların, İran Devletinin yetkili bir birimi tarafından saldırıyı organize etmek amacıyla görevlendirildiğinin ve bu saldırıyı İran Devleti adına gerçekleştirdiklerinin tespit edilmesi elzemdir. Mahkemenin elindeki mevcut verilerle ise söz konusu tespitin yapılması pek mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar ruhani lider Ayetullah Humeyni ülkesindeki bütün sorunlardan ABD'yi sorumlu tutup bu ülkeye karşı suçlayıcı beyanlarda bulunsa da,³³⁴ Divan'a göre Ayetullah Humeyni'nin İran halkı ve öğrencilerine hitaben yaptığı bu konuşmalarda vurguladığı genel hususlardan, ABD Büyükelçiliğine karşı saldırı ve işgal eylemleriyle ilgili İran Devleti'nin eylemcileri yönlendirdiği sonucu çıkarılamaz. Yine de bu çıkarım, İran'ın bu tarz olaylardan doğan sorumluluğunu engellemez. Bunun nedeni bu konuda İran'ın uluslararası sorumluluklarına aykırılık teşkil edecek bir genel tutum sergilemesidir. Kabul eden devlet olarak İran'ın, ABD Büyükelçiliği ve Konsolosluklarının, buradaki personelin, arşivlerin, haberleşme araçlarının ve buradaki görevlilerin seyahat özgürlüğünün korunabilmesi için gerekli tüm önlemleri almakla yükümlü olduğu, 1961 ve 1963 Viyana Sözleşmelerinin birçok hükümlerinde vurgulanmıştır. Hatta Divan'a göre

³³³ Armaoğlu, s. 760.

³³⁴ Örneğin 1 Kasım 1979'da Ayetullah Humeyni tarafından, "*devrik ve terörist İran Şahı*"nın ülkeye iade edilmesi için ABD üzerinde baskı oluşturulabilmesinin ancak dini eğitim alan öğrenciler başta olmak üzere her yaştan öğrencinin birleşerek ABD ve İsrail'e karşı geniş çaplı saldırılar düzenlemeleriyle mümkün olabileceğini belirten bir mesaj yayınlanmıştır. (Gündüz, s. 599.)

İran'ın buradaki sorumluluğu sadece 1961 ve 1963 Viyana Sözleşmelerinden doğan ahdî yükümlülüklerden değil, aynı zamanda uluslararası genel hukuktan doğan yükümlülüklerden de kaynaklanmaktadır. İran'ın olaylar karşısındaki bahsedilen tutumunu özetleyecek olursak: İran Devleti, 4 Kasım 1979'da militanların saldırılarına maruz kalan ABD misyon binalarını, diplomatik personeli ve arşivleri korumak adına atılabilecek gerekli adımları atmamış, saldırı süresi boyunca saldırıyı engellemeye ya da sona erdirmeye yönelik hiçbir çabası görülmemiştir. Aynı şekilde İran Devleti, 5 Kasım 1979'da ABD'nin Tebriz ve Şiraz Konsolosluklarına yönelik saldırılarda da aynı tutumunu sürdürmüş, gerekli tedbirleri almamıştır. Divan, tüm bu hususlar göz önünde bulundurulduğunda İran Devletinin söz konusu olaylar karşısında uygun önlemleri alamamasının sebebini sadece ihmal veya imkânsızlık olarak değerlendirilmemekte, İran'ın bu tutumunun arkasında farklı nedenler aramaktadır. Divan'a göre ayrıca İran'ın bu ihmalkârlığı açıkça ve kesin olarak, 1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinin 22, 24, 25, 26, 27 ve 29. maddeleri ile 1963 Tarihli Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesinin 5. ve 36. maddeleri uyarınca yerine getirmek mecburiyetinde olduğu yükümlülüklerle de aykırılık teşkil etmektedir. Aynı şekilde ABD'nin Tebriz ve Şiraz Konsolosluklarına yapılan saldırılarda da İranlı idarecilerinin tavrı 1963 Konsolosluk İlişkileri Hakkında Viyana Sözleşmesi'nin diğer bazı hükümlerine açıkça ve ciddi bir şekilde aykırılık teşkil etmektedir.³³⁵

Söz konusu olayların ikinci kısmını ise, ABD Büyükelçiliği ile Tebriz ve Şiraz Konsolosluklarına yapılan saldırıların sonrasında meydana gelen bazı olaylar oluşturmaktadır. Saldırının ve ABD misyonlarında görevli diplomatik personel ile konsolosluk görevlilerinin rehin alınmasının ardından, İran Devletinin hem Viyana sözleşmelerine hem de uluslararası hukuka göre yerine getirmesi gereken birtakım yükümlülükler bulunmaktaydı. Bunlar, gerekli tüm önlemleri alarak binaların, arşivlerin, diplomatik personelin ve konsolosluk personelinin dokunulmazlıklarının ihlalinin bir an önce sona erdirilmesi adına her türlü çabayı göstererek Tebriz ve Şiraz Konsolosluklarında ABD kontrolünün yeniden sağlanması ve meydana gelen zararın karşılanması adına tazminat ödenmesi gibi yükümlülüklerdi.³³⁶ Ancak İran Hükümeti bu yükümlülüklerden hiç birini yerine getirmeye yanaşmamıştır. Aksine,

³³⁵ Gündüz, s. 599.

³³⁶ Gündüz, s. 599.

17 Kasım 1979'da çıkarılan ve Ayetullah Humeyni tarafından açıklanan bir kararnameyle olaylara karşı İran'ın olumsuz tavrı resmiyet kazanmıştır. Söz konusu kararnamede, ABD Büyükelçiliğinin komplo ve casusluk merkezi haline geldiği, burada yeni İslami hareket aleyhinde birtakım gizli planlar tertip eden şahısların bulunduğu ve bunların uluslararası diplomatik nezaketi hak etmediği vurgulanmıştır. Bu kararnamede ayrıca Şah'ın yargılanmak üzere İran'a iadesi ile malvarlığının da ayrıca İran'a transferi gerçekleşinceye kadar ABD'li rehinelerin serbest bırakılmayacağı belirtilmiştir.³³⁷

Bahsedilen kararlar birlikte, hâlâ devam eden Büyükelçilik işgali ve rehinlerin alıkonulması sürecinin bir devlet politikası haline geldiği ve Ayetullah Humeyni'nin de bu durumu onayladığı anlaşılmış; militanlar, saldırının planlayıcıları ve rehineleri alıkoyanlar, bu kararın ardından eylemlerinden İran Devletinin uluslararası sorumluluğunun olduğu birer devlet görevlisi konumuna gelmiştir. Böylece, daha önceki eylemlerin neden olduğu ihlallerin üzerine bu durumun da eklenmesiyle İran'ın uluslararası sorumluluğu daha da büyümüştür.

Birleşmiş Milletler Sözleşmesi ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi gibi uluslararası hukukta önemli sayılan belgelerde belirtilen temel prensiplere göre de insanları hukuksuz bir şekilde alıkoymak ve onlara maddi manevi işkence sayılabilecek uygulamalarda bulunmak şeklindeki davranışlar kabul edilemez durumlardır.

Ancak söz konusu süreçte önemle vurgulanması gereken durum, İran Hükümetinin davranışının, özelde diplomasi hukukunun ve geniş anlamda genel uluslararası hukuk kurallarından doğan yükümlülükleri ihlalinin büyüklüğüdür. Bahsedilen yükümlülükler Divanın temel prensiplerinin önemli bir kısmını oluşturan kurallardır.

Diplomasi ve konsolosluk ilişkilerini tanzim eden milletlerarası hukuk kurallarının sıklıkla çeşitli şahıslar veya gruplar tarafından ihlal edildiğine rastlanmaktadır. Fakat burada söz konusu olan durum, sadece sivil şahısların veya grupların bir yabancı büyükelçiliğin dokunulmazlığını ihlal eden bireysel davranışları değil, aynı zamanda bu eylemleri kabul eden bir devletin olması açısından farklılık ve ağırlık taşımaktadır.

³³⁷ Gündüz, s. 600.

İnsanlık tarihi boyunca itina ile oluşturulan ve çağımız uluslararası toplumunun huzur ve barış içinde yaşayabilmesinin güvencesi olan hukuk sistemine, bu tür olayların zarar verdiği aşikârdır.

Divan'ın ayrıca ABD askeri güçlerinin 24-25 Nisan 1980'de kanunsuz bir şekilde İran sınırlarını ihlal etmesi hakkında bazı yorumlarda bulunması da kaçınılmazdır.³³⁸

Şüphesiz ABD'nin 5 aydan daha fazla bir süredir Büyükelçilikte rehin tutulan vatandaşlarının durumu ile ilgili birtakım endişeleri bulunması doğaldır. Aynı şekilde ABD Hükümetinin Güvenlik Konseyi'nin 2 kararı ve 15 Aralık 1979 tarihli rehinelerin derhal serbest bırakılmasına dair Divanın ara kararı bulunmasına rağmen İran Hükümetinin rehineleri bir türlü salıvermemesinden duyduğu endişe de anlaşılabilir. Yine de Divan, ABD'nin İran'a hukuksuz girişi hakkındaki görüşlerini belirtmek durumundadır. 24 Nisan 1980 operasyonu esnasında Divan, ABD'nin İran hakkındaki iddialarıyla ilgili kararı üzerinde çalışmaktaydı. Bahsedilen operasyon üzerine Divan, bu durumun uluslararası alanda işleyen hukuki sürecin saygınlığını zedeleyebileceğini belirtmiş ve 15 Aralık 1979 da yayınladığı ara kararının 47. Paragraf 1B bendinde tarafları aralarındaki gerginliği azaltmaları gerektiğini bildirmiştir.³³⁹

Divan ayrıca, 24 Nisan 1980 Operasyonun BM Sözleşmesi ve genel uluslararası hukuk kuralları bakımından hukukiliği ve bu durumdan kaynaklanacak yükümlülüklerle ilgili meselelerin mahkeme önünde olmadığını vurgulamıştır.

Bahsedilen bütün bu sebeplerden dolayı Divan 2'e karşı 13 oyla, İran İslam Cumhuriyeti'nin ABD'ye karşı hem iki ülke arasında geçerli olan uluslararası Sözleşmeleri ihlal ettiği, hem de genel uluslararası hukuk kurallarının getirdiği yükümlülüklerle aykırı davrandığı yönünde karar vermiştir.³⁴⁰

³³⁸ Gündüz, s. 600.

³³⁹ Gündüz, s. 600.

³⁴⁰ Gündüz, s. 600.

3. Diğer Personelin ve Diplomatik Personelin Ailesinin Ayrıcalık ve Bağışıklıkları

a. Diplomatik Personelin Aile Üyeleri

Diplomatik personelin aile üyelerinin dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanabilmeleri için, diplomasi temsilcisi veya görevlisi ile birlikte oturması ve kabul eden devlet vatandaşı olmaması gerektiği, 1961 Viyana Sözleşmesi'nin 37/1 maddesinde belirtilmektedir.³⁴¹ Kimlerin aile üyelerinden sayılacağı konusunda 1961 Viyana Sözleşmesinde açık bir tanımlama yapılmamıştır. Bu konuda genel uygulama aynı çatı altında yaşasın veya yaşamasın eşlerin aile üyesi olarak kabul edildiği yönündedir. Ancak reşit olmayan çocuklar bakımından aynı çatı altında yaşama koşulu gözetilmektedir. Reşit olan çocuklar hakkındaki hâkim görüş ise aynı çatı altında yaşasalar bile dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanamayacakları yönündedir. Ayrıca yine hâkim görüşe göre, beraber oturlan ve geçimleri temin edilen anne-baba da, kabul eden devletin vatandaşı olmamak koşuluyla, aile üyeleri kavramına dâhildir.³⁴²

b. İdari ve Teknik Personel ve Aile Üyeleri

Misyonun idari ve teknik personeli ile birlikte ikamet ettikleri aile üyeleri, kabul eden devletin vatandaşı olmamak ve daimi surette orada mukim bulunmamak şartlarını taşıyorlarsa, dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanırlar. İdari ve teknik personel bakımından medeni ve idari yargı dokunulmazlığı, ancak görevin ifası sırasında yapılan fiilleri kapsar, diğer fiilleri kapsamaz. (m. 37/2)

³⁴¹ Ingo von Münch ve Andreas Buske (Ed.), **International Law**, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1985, s. 74.

³⁴² Bozkurt ve diğerleri, ss. 217-218.

c. Hizmet Personeli

Kabul eden devletin vatandaşı olmayan veya daimi surette orada mukim bulunmayan hizmet personeli de görevlerinin ifası sırasında yapılan fiiller bakımından dokunulmazlık ve ayrıcalıklardan yararlanır. (m. 37/3)

Misyon üyelerinin özel hizmetçileri de, kabul eden devletin vatandaşı olmamak veya daimi surette orada mukim bulunmamak şartıyla, işleri dolayısıyla ücretlere ilişkin vergi ve resim ayrıcalığından yararlanırlar. Diğer dokunulmazlık ve ayrıcalıklar bakımından ise kabul eden devletin takdir hakkı esastır. Ancak bu hak, kabul eden devletin bu kişiler üzerinde yargı yetkisini kullanırken misyonun görevlerini yerine getirmesine gereksiz şekilde müdahale yapılması anlamına gelmez (m. 37/4).

SONUÇ

Diplomasi, insanlık tarihi boyunca, sağlıklı bir toplumsal iletişim ve barış ortamını koruma adına vazgeçilmez bir unsur olmuştur. Olayların çok çabuk gelişebildiği ve bilginin hızla yayıldığı günümüzde ise, devletlerarası ilişkilerde sağlıklı bir iletişimin önemi daha da artmaktadır. Çünkü devletlerarası ilişkilerdeki herhangi bir yanlış bilgi, çok büyük uluslararası krizlere neden olabilmektedir. İşte diplomasi, tam da bu noktada devreye girmekte, bahsedilen olumsuzlukların yaşanmaması adına ciddiyetle işlemesi gereken bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletler arasında ikili görüşmeler, çok taraflı görüşmeler, uluslararası örgütler tarafından düzenlenen zirveler, toplantılar ve konferanslar, devletlerin ve uluslararası örgütlerin birbirleri nezdine gönderdiği geçici veya sürekli diplomasi temsilcilikleri, küresel diplomasinin yürütülmesinde başvurulan yöntemlerin başlıcalarıdır.

Bahsedilen yöntemlerin uygulanmasının belirli kurallar çerçevesinde yapılması ve özellikle protokol kurallarına hassasiyetle riayet edilmesi, uluslararası hukuk açısından hayati önem taşımaktadır. Bunun nedeni, diplomasi hukukunun devletlerin eşitliği ve bağımsızlığı prensibi üzerine kurulmuş olması ve devleti temsil eden şahıs veya heyetlere yapılan herhangi bir saygısızlığın bunların temsil ettiği devletin onuruna karşı yapılmış sayılmasıdır. Söz konusu kural ihlallerine, geçici diplomatik heyetlerin katıldığı uluslararası toplantılardan ziyade sürekli diplomatik temsilciliklerle ilgili konularda daha sık rastlanmaktadır. Örneğin bir ülke devleti sınırları içinde açılan yabancı devlet temsilciliklerinin bina ve araç dokunulmazlıkları gibi birtakım hususlarda dokunulmazlık ihlalleri yaşandığı gibi, başta diplomasi temsilcileri olmak üzere, misyon personelin bazı ayrıcalık ve bağışıklıklarının da ihlal edildiğine şahit olunmaktadır. Aynı şekilde, ülke devletinde görev yapan yabancı misyon personelinin de gönderildiği devlet kanunlarına ve bu husustaki uluslararası hukuk düzenlemelerine uygun hareket etmesi gerektiği gibi, bu konuda da birtakım ihlaller yaşanmaktadır. Örneğin yabancı misyon personeli, görev yaptığı ülkede bazı adi suçlara ya da casusluk faaliyetlerine karışabilmektedir.

Yukarıda bahsedilen tüm bu durumlar ise zaman zaman devletler arasında sürtüşmelere neden olabilmekte ve çok hassas bir şekilde uygulanması gereken

diplomasi kurallarının ihlal edilmesi uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokabilmektedir. Bu tür olumsuzlukların yaşanmaması adına uluslararası toplum çeşitli dönemlerde bir araya gelerek bu önemli konu hakkında kodifikasyon çalışmaları yürütmüştür. Bu çalışmalar sonucu Birleşmiş Milletler bünyesinde bir araya gelen devletler tarafından 18 Nisan 1961 tarihinde Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesi imzalanarak, bu konuda çıkabilecek uyuşmazlıklarda başvurulacak olan temel uluslararası metin oluşturulmuştur.

Diplomatik İlişkiler Hakkında Viyana Sözleşmesinde, öncelikle diplomatik temsilciliklerle ilgili kavramlar tanımlanarak başta misyon şefleri olmak üzere diplomasi temsilcileri ve görevlileri sınıflandırılmış, diplomatik misyon binaları gibi kavramların içeriği açıkça belirtilmiştir. Ardından Sözleşmede bir diplomatik temsilcinin atanma sürecinde yapılması gerekenler belirtilirken, atanan temsilcilerin görevleri de tahdidi olmayan bir şekilde sayılmıştır.

Kabul eden devletin gönderen devlete karşı yardım ve koruma yükümlülüğünün bulunduğunu belirten bu Sözleşmede düzenlenen en önemli konulardan biri ise diplomatik misyonun ayrıcalık ve bağışıklıklarıdır. Sözleşmede diplomatik misyon binalarının, bu binaların içindeki eşyaların, her nerede olursa olsun diplomatik arşiv ve evrakın, diplomatik çantanın, her türlü diplomatik yazışmanın, diplomatik kuryenin, diplomatik ajanın ve özel konutunun mutlak dokunulmazlığı bulunduğu vurgulanarak misyon üyelerinin seyahat serbestisinin sağlanması gerektiği de ayrıca belirtilmiştir. Ayrıca diplomatik misyonun ve personelinin vergi ve gümrük bağışıklıklarından bahsedilerek diplomatik ajanın kabul eden devletin hukuki ve cezai yargı bağışıklıkları ve bunların istisnaları sayılmıştır. Sözleşmede diplomatik personelin aile üyelerinin, idari ve teknik kadronun ve hizmet kadrosu ile bunların aile üyelerinin ayrıcalık ve bağışıklıklardan hangi koşullarda yararlanabileceği de ayrıca belirlenmiştir.

Kabul eden devletin yükümlülüklerini böyle ayrıntılı bir şekilde düzenleyen Sözleşme, yabancı devlet misyon personelinin kabul eden devlette görevini ifa ederken uyması gereken kurallara yer vermeyi de ihmal etmemiş, temsilcilerin görevlerinin sınırlarını sayarken, ayrıcalık ve bağışıklıklarının hangi durumlarda ortadan kalkacağını da belirtmiştir. Misyon personelinin kabul eden devlet yasalarına ve kurallarına uyması gerektiğini vurgulayan Sözleşme, bu kuralları ihlal eden

diplomasi temsilcilerinin dokunulmazlık veya bağışıklıklarından dolayı her hangi bir hukuki veya cezai yaptırıma tâbi tutulamayacağı için, “*persona non grata*” yani “*istenmeyen şahıs*” ilan edilmesi gibi bir yönteme yer vermiştir. Ayrıca Sözleşmede yabancı devlet diplomatik temsilcilerinin görev yaptıkları devlette şahsi kazanç maksadıyla mesleki veya ticari herhangi bir faaliyet yapmalarının yasak olduğu da belirtilmiştir. Sözleşmede son olarak da bir diplomatik ajanın görevinin hangi hallerde son bulacağı maddeler halinde sıralanmıştır.

Görüldüğü üzere Sözleşmede uluslararası diplomasinin en önemli araçları olan sürekli diplomatik misyonlar ve misyon personeli ile ilgili tüm hususlar ele alınmış, diplomasi temsilcilerinin hukuki statüsü açık ve net bir şekilde belirlenmiştir. Böylece, uluslararası ilişkilerde, çift taraflı olarak suiistimale açık bir konu olan diplomasi temsilcilikleri ve elçilikler ile ilgili çıkabilecek anlaşmazlıkların önü alınmak ve çıkan uyuşmazlıkların çözümü kolaylaştırılmak istenmiştir. Örneğin sıklıkla gündeme gelen diplomatik misyonun ve personelin ayrıcalık ve bağışıklıkları konusu Sözleşmede kendisine geniş bir yer bulmuş, aynı şekilde diplomatik personelin kabul eden devlet yasalarını ihlal etmesi konusu üzerinde de ayrıca durulmuştur.

Sözleşmede düzenlenen önemli konulardan biri de diplomatik misyonun dokunulmazlığıyla da ilgili olan misyon binalarının ve personelinin korunması adına, kabul eden devlet tarafından önlem alınması yükümlülüğüdür. Bu hususun ne kadar önemli olduğunun anlaşılması açısından meşhur bir örnek olan “*Tahran Olayı*”nın büyük çapta bir uluslararası krize yol açtığı düşünüldüğünde, Sözleşmedeki yükümlülüklerin yerine getirilmesinin gerekliliği anlaşılmaktadır. Yine benzeri örnekler göz önüne alındığında ve söz konusu kuralların dünya barışına hizmet ettiği düşünüldüğünde, bu kurallara uyulmadığı takdirde bazen dünya barışının tehdit altına girebileceği söylenebilir.

Sonuç olarak, tarih boyunca yaşanan savaşların ve hatta günümüzde yaşanan bazı olayların da gösterdiği üzere, devletlerarası ilişkilerde diplomasi vazgeçilmez bir kurumdur ve diplomasi temsilcileri de bu kurumun en etkin araçlarıdır. Bu kurumun sağlıklı bir şekilde işlemesi içinse söz konusu araçların fonksiyonlarının belirlenmesi ve güvence altına alınması gerekmektedir. Bu hususta diplomasi temsilcilerinin habercilerin mesajlarını iletemeden katledildiği çağlardan elçilerin

kutsal kabul edildiği çağlara, oradan da büyükelçilikler hakkında çok kapsamlı dokunulmazlık ve bağışıklıkların uluslararası sözleşmelerle garanti altına alındığı günümüze gelindiğı göz ardı edilmese de, bu gelişmelerin yeterli olduğı da söylenemez. Söz konusu kurumun işlevlerini tam olarak yerine getirebilmesi ve uluslararası barış ve huzurun sağlanabilmesi için, bu konuda koyulan kuralların tam olarak uygulanması, devletlerin ve uluslararası örgütlerin, diplomasi hukukuna titizlikle riayet etmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

Adcock Sir Frank ve D. J. Mosley. **Diplomacy in Ancient Greece**, Thames and Hudson, 1975.

Agarwal, H.O. **International Law**, Asia Press, Allahabad, 1992.

Ahışhali, Recep. **Osmanlı Devlet Teşkilatında Reisülküttaplık**, Tatav Yayınları, İstanbul, 2001.

Akande, Dapo. “International Law Immunities and The International Criminal Court”, **American Journal of International Law**, Cilt: 98, Sayı:3, 2004, ss.407-433.

Akipek, Serap. **Ulusal ve Uluslararası Hukuk Açısından Kültür Malları**, Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.

Armaoğlu, Fahir. **20. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1914-1995**, Alkım Yayınları, İstanbul, 2007.

Avery, Peter. **Modern Iran**, Frederick A. Praeger Publishers, New York ve Washington, 1965.

Bayraktar, Köksal ve Feridun Yenisey. “Milletlerarası Ceza Hukuku Kongresi Kararları” **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt: 2, Sayı: 2, 1982, ss. 51-53.

Beasley, W. G. **The Modern History of Japan**, Weidenfield and Nicolson, London, 1963.

Berki, Şakir. **Devletler Umumi Hukuku**, Yargıçoğlu Matbaası, Ankara, 1968.

Bozkurt, Enver ve diğerleri. **Devletler Hukuku**, 5. Baskı, Yetkin Yayınları, Ankara, 2009.

Briggs, Herbert W. **The Law of Nations, Cases, Documents and Notes**, Appleton-Century-Crofts, New York, 1952.

Brownlie, Ian. **Principles Of Public International Law**, Seventh Edition, Oxford University Press, Oxford 2010.

Crammer-Byng, John. "The Chinese View of Their Place in the World: An Historical Perspective", **The China Quarterly**, Sayı:53, 1973, ss. 67-79.

Cullen, L. M. A. History of Japan, **1582-1941: Internal and External Worlds**, Cambridge University Press, Cambridge, 2003.

Çelik, Edip F. **Devletler Hukukunda Diplomatik Melce ve Milletlerarası Adalet Divanı İctihadı**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1956.

Çelik, Edip F. **Milletlerarası Hukuk**, Fakülteler Matbaası, İstanbul, 1975.

Denza, Eelien. "Diplomatic Agents and Missions: Privileges and Immunities", **Encyclopedia of Public International Law**, Cilt: 9, 1986.

Denza, Eileen. **Diplomatic Law: Commentary on the Vienna Convention on Diplomatic Relations**, Oxford University Press, Oxford-New York 2008, (Commentary).

Detter, Ingrid. **The International Legal Order**, Dartmouth, Aldershot- Brookfield- Singapore Sydney, 1994.

Dixon, Martin. **Textbook on International Law**, Oxford University Press, Oxford-New York 2007.

Dixon Martin ve Robert McCorquodale. **Cases&Materials on International Law**, 4th Edition, Oxford University Press, Oxford, 2003.

Erdem, Ahmet Yavuzhan. **Osmanlı Devletinin Modernleşmesinde Tanzimat Dönemi**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2010.

Erdem, Gökhan. **Osmanlı İmparatorluğunda Sürekli Diplomasiye Geçiş Süreci**, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Ergüven, Nasih Sarp. **Uluslararası Hukukta Diplomatik Ayrıcalıklar**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2008.

Evans, Malcolm D. **Blackstone's International Documents**, 10th Edition, Oxford University Press, Oxford-New York, 2011.

Fairbank John K. (Ed.), **The Cambridge History of China**, Cilt: 10 Late Ch'ing 1800-1911, Cambridge University Press, London-New York-Melbourne, 1978.

Fairbank, J. K. ve S. Y. Teng. "On The Ch'ing Tributary System", **Harvard Journal of Asiatic Studies**, Cilt: 6, Sayı:2, 1941, ss. 135-246.

Fairbank J. K. ve M. Goldman. **China: A New History**, Enlarged Edition, Harvard University Press, Cambridge and London, 1999.

Fairbank, J. K. "Tributary Trade and China's Relations with the West", **The Far Eastern Quarterly**, Cilt:1, Sayı:2, 1994, ss. 129-149.

Girgin, Kemal. **Çağdaş Politika ve Diplomasi**, İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1975.

Girgin, Kemal. **Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemleri Hariciye Tarihimiz (Teşkilât ve Protokol)**, TTK Yayınları, Ankara, 1992.

Greaves, Rose. "Iranian Relations with Great Britain and British India, 1789 1921", **The Cambridge History of Iran**, Cilt:7, Cambridge University Press, Cambridge, ss. 374-426.

Gündüz, Aslan. **Milletlerarası Hukuk (Temel Belgeler - Örnek Kararlar)**, Beta Basım-Yayım, Ankara, 2013.

Gündüz, Aslan. **Yabancı Devleti Yargı Bağışıklığı ve Milletlerarası Hukuk**, Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1984.

Hairi, Abdul-Hadi. "European and Asian Influences on the Persian Revolution of 1906", **Asian Affairs**, Cilt: 62, Sayı: 2, 1975, ss. 155-164.

Hamilton Keith ve Richard Langhorne, **The Practice of Diplomacy: It's Evolution, Theory and Administration**, London and New York, Routledge, 1995.

Hillier, Tim. **Sourcebook On Public International Law**, Cavendish Publications, London- Sydney, 1998.

Holsti, K. J. **International Politics: A Framework for Analysis**, 2. Ed., Open University Press, London, 1974.

Hunter, Janet E. **Modern Japonya'nın Doğuşu: 1853'den Günümüze**, Çev: Müfit Günay, Ankara, İmge Yay., 2002.

Hurewitz, J. C. **The Middle East and North Africa in World Politics: A Documentary Record**, Cilt: 1, 2. Ed., Yale University Press, New Haven and London, 1975.

International Court Of Justice, **Reports Of Judgements, Advisory Opinions And Orders** "United States of America v. Iran, Judgement of 24 May 1980", (Reports) <http://www.icj-cij.org/docket/files/64/6291.pdf>, Erişim Tarihi: 08.08.2015.

İskit, **Temel**. Diplomasi, Genişletilmiş 4. Bası, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2012.

J.M. Hussey (Ed.), **The Cambridge Medieval History**, Cilt: 4, Sayı: 2, Cambridge University Press, Cambridge, 1967.

Kazui Tashiro ve Susan Downing Videen. "Foreign Relations During the Edo Period: Sakoku Reexamined", **Journal of Japanese Studies**, Cilt: 8., Sayı:2, (Summer 1982), ss. 283-306.

Keskin, Funda. **Birleşmiş Milletler ve Türkiye, Uluslararası Barış ve Güvenliğe İlişkin Sorunlar**, Ekin Yayınları, Ankara, 2005.

Kınlı, Onur. **Osmanlı'da Modernleşme ve Diplomasi**, İmge Kitabevi, Ankara, 2006.

Kodaman, Timuçin ve Ekrem Akçay. “Kuruluştan Yıkılışa Kadar Osmanlı Diplomasi Tarihi ve Türkiye’ye Bıraktığı Miras”, **Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Aralık 2010, ss.75-92.

Kuneralp, Sinan. “Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri”, **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç**, TTK Yayınları, Ankara, 1999.

Kuran, Ercümen. **Avrupa’da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faaliyetleri 1793 – 1821**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1998.

Lütem, İlhan. **Devletler Hukuku Dersleri II**, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1958.

Macomber, William. **The Angel’s Game**, Stein and Day Publishers, New York, 1975.

McClanahan, Grant V. **Diplomatic Immunity**, Principles, Practices, Problems, Hurst & Company, London, 1989.

McNeill, William H. **Dünya Tarihi**, Çev: Alaeddin Şenel, 3. Bası, İmge Kitabevi, Ankara, 1994.

Menemencioğlu, Ethem. **Medeniyet Nizamı**, Diplomasi Yoluyla, Türkiye Basımevi, İstanbul, 1950.

Meray, Seha. “Birleşmiş Milletler Devletler Hukuku Komisyonunun Dokuzuncu Toplantısı”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 13 Sayı:1, s. 1957, (Toplantı), ss. 128-156.

Meray, Seha. “Diplomasi Temsilcilerinin Hukuki Statüsü”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt: 11 Sayı: 3, Ankara, 1956, ss. 79-117.

Meray, Seha. **Devletler Hukukuna Giriş**, Cilt: 2, 4. Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara, 1975.

Morton, Charles. **Les Privileges et Immunités Diplomatiques**, Lausanne, 1927.

Münch Ingo von ve Andreas Buske (Ed.), **International Law**, Walter de Gruyter, Berlin-New York, 1985.

Nicolson, Harold. **Diplomasi**, çev. Mete Ergin, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul, 1970.

Nicolson, Harold. **The Evolution of Diplomatic Method**, Cassell Publishers, London, 1954.

O'Brien, John. **International Law**, Routledge-Cavendish, London, 2002.

Oppenheim, Lawrence **Oppenheim's International Law**, Cilt: 1, (Ed. Robert Jennings & Arthur Watts), Longman, London-New York, 1996.

Pazarcı, Hüseyin. **Uluslararası Hukuk Dersleri III. Kitap**, 3. Baskı. Turhan Kitabevi, Ankara, 1999.

Ramazani, Rauhollah K. **The Foreign Policy of Iran: 1500–1941**, University Press of Virginia, Charlottesville, 1966.

Reçber, Kamuran. **Diplomasi ve Konsolosluk Hukuku**, Dora Yayınevi, Bursa, 2011.

Sander, Oral. **Siyasi Tarih**, 24. Baskı, İmge Kitabevi, Ankara, 2012.

Sargın, Fügen. “1961 Tarihli Diplomatik İlişkiler Hakkındaki Viyana Sözleşmesi Hükümleri Dahilinde MÖHUK’un 33. Maddesinin Uygulanabilirliği Sorunu”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, Cilt: 52, Sayı: 1, 2003, ss. 13-36.

Seviğ Muammer Raşit ve Seviğ, Vedat Raşit **Devletler Hususi Hukuku**, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1962.

Shaw, Malcolm N. **International Law**, Cambridge University Press, Sixth Edition, Cambridge-New York 2008.

Sheikholesami, A.Reza. “The Sale of Offices in Qajar Iran, 1858-1896”, **Iranian Studies**, Cilt: 4, Sayı: 2, 1971, ss. 104-118.

Sönmezoğlu, Faruk. **Uluslararası Politika Dersleri**, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1990.

Starke, G. **Starke's International Law**, (Editor: I. A. Shearer), Butterwoths, London, 1994.

Sur, Melda. **Uluslararası Hukukun Esasları**, 7. Baskı, Beta Basım, İstanbul, 2013.

Tezcan, Durmuş. "Türk Hukukunda Diplomatik Yargı Bağışıklığı", **Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı**, BM 40. Yıl Armağanı, Ankara, 1986, ss. 137-167.

Toluner, Sevin. **Milletlerarası Hukuk Dersleri: Devletin Yetkisi**, Beta Yayınları, İstanbul, 1996.

Tuncer Hüner ve Tuncer, Hadiye. **Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnâmeler**, Ankara, 1998.

Tuncer, Hüner. "Diplomatlarda aranan Başlıca Nitelikler", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt: 2 Sayı: 1, İstanbul, 1982, ss. 17-22.

Tuncer, Hüner. **"Eski" ve "Yeni" Diplomasi**, 2. Baskı, Ümit Yayıncılık, Ankara, 1995.

Tuncer, Hüner. "Tarihte ve Günümüzde Ad Hoc Diplomasi", **Milletlerarası Hukuk ve Milletlerarası Özel Hukuk Bülteni**, Cilt: 4, Sayı: 1, İstanbul, 1984, ss. 50-57.

Tuncer, Hüner. **Diplomasinin Evrimi**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

Tuncer, Hüner. **Küresel Diplomasi**, Ümit Yayıncılık, Ankara, 2006.

Unat, Faik Reşit. **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameler**, TTK Yayınları, Ankara, 1987.

Uygunlar, Alkım. **Osmanlı İmparatorluğu'nda Modern Diplomasi ve Murahhaslık Kurumu**, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 2007.

Watson, Adam. **Diplomacy: The Dialogue Between States**, London, Routledge, 1982.

Wilson, Clifton E. **Diplomatic Privileges and Immunities**, The University of Arizona Press, Arizona, 1967.

Yurdusev, A. Nuri. “Uluslararası İlişkiler Öncesi”, **Devlet, Sistem ve Kimlik**, Atila Eralp(der.), 2. Bası, İletişim Yay., İstanbul, 1997, ss. 15-55.

Zaid, Mark S. "Diplomatic Immunity, to Have or Not to Have, That is the Question", **ILSA Journal of International & Comparative Law**, Cilt: 4, Sayı: 2, 1998, ss. 623-633.